

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study and Support Foundation

แนวทางเจริญวิปัสสนา

เล่ม ๑๑๑ ตอนที่ ๑๑๐๑ – ๑๑๑๐

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

แนวทางเจริญวิปัสสนา

๑๑๐๑

สภาพธรรมเป็นสิ่งที่รู้ยาก เพราะฉะนั้น การที่จะประจักษ์ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริงต้องอดทนจริง ๆ แม้แต่ในการศึกษาเรื่องของนามธรรมและรูปธรรม หรือเรื่องของปัจจัย ต้องเป็นผู้ที่อดทน และตั้งใจเย็น ๆ ไม่ใช่ว่ารีบที่จะรู้ อ่านให้จบมาก ๆ แต่ไม่เข้าใจ หรือว่าไม่พิจารณาในชีวิตประจำวัน ถ้าเป็นอย่างนั้นก็เป็นคนที่ศึกษามาก เรียนมาก แต่ไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏจริง ๆ ว่าเป็นจริงตามที่ได้ศึกษาอย่างไร

เพราะฉะนั้น เรื่องของปัจจัย ซึ่งเป็นเรื่องของนามธรรมและรูปธรรมที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน อุปการะกันเกิดขึ้นเป็นไปในชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องที่ละเอียด และเป็นเรื่องที่เมื่อศึกษาแล้ว ควรพิจารณาให้รู้ลักษณะของปัจจัยตามที่ปรากฏพร้อมสติปัฏฐานด้วย

สำหรับปัจจัยที่ได้กล่าวถึงแล้ว ๕ ปัจจัย คือ

ปัจจัยที่ ๑ เหตุปัจจัย

ปัจจัยที่ ๒ อารัมมณปัจจัย

ปัจจัยที่ ๓ อธิปติปัจจัย

ปัจจัยที่ ๔ อนันตรปัจจัย

ปัจจัยที่ ๕ สมนันตรปัจจัย

ท่านผู้ฟังอาจจะไม่ชินกับชื่อ แต่ฟังบ่อย ๆ และเข้าใจอรรถ หรือลักษณะของธรรมนั้น จะทำให้จำชื่อได้

วันหนึ่ง ๆ เคยพิจารณาเหตุปัจจัยบ้างไหม

ทุกท่านมีกิจการงานที่กระทำอยู่เสมอ ในวันหนึ่ง ๆ ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด จะไม่รู้ลักษณะของเหตุปัจจัยแน่นอนว่า ในขณะที่ตื่นขึ้นมาทำกิจวัตรประจำวันเป็นเพราะเหตุปัจจัยอะไร แต่ถ้าสติเกิดจะทราบได้ว่า ไม่พ้นจากโลกเหตุ คือ โลกเจตสิก แต่

เป็นชนิดที่บางและละเอียด ไม่ปรากฏลักษณะของความเป็นอกุศลธรรมอย่างแรง เพราะฉะนั้น ถ้าไม่รีบร้อน และพยายามทบทวนเรื่องของปัจจัยทั้ง ๕ ตามที่ได้ฟังแล้ว ก็อาจจะเกื้อกูลอุปการะให้สติระลึกถึงลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งสิ่งที่ควรทราบที่จะเป็นประโยชน์กับสติปัฏฐาน คือ สำหรับเหตุปัจจัย ได้แก่ เจตสิก ๖ ดวงซึ่งเป็นเหตุ คือ โลกเจตสิก โทสเจตสิก โมหเจตสิก เป็นอกุศลเจตสิก เป็นปัจจัยให้เกิดรูปด้วย ไม่ได้เป็นปัจจัยให้เกิดจิตเท่านั้น ซึ่งในชีวิตประจำวัน ท่านผู้ฟังเห็นรูปปรากฏภายนอกก็อาจจะบอกได้ว่า คนนี้กำลังมีโลภะ หรือว่าคนนั้นกำลังมีโทสะ เพราะว่าเจตสิกซึ่งเป็นเหตุปัจจัย นอกจากจะทำให้จิตเกิดแล้ว ยังเป็นปัจจัยให้รูปเกิดด้วย

ประโยชน์ คือ ถ้าท่านระลึกถึงลักษณะของรูปในขณะที่เป็นโลภะ หรือในขณะที่เป็นโทสะ ในขณะที่นั้นจะรู้ว่า รูปนั้นที่เป็นเช่นนั้นเพราะโลภะเป็นเหตุปัจจัย หรือว่าโทสะเป็นเหตุปัจจัย ทำให้รูปนั้นเกิดเป็นเช่นนั้น

ในวันหนึ่ง ๆ ทุกท่านก็ยิ้มแย้มแจ่มใส สติระลึกหรือเปล่า ถ้าสติไม่ระลึกก็ไม่รู้ว่า ขณะนั้นเป็นเพราะกุศลหรืออกุศลเป็นปัจจัย หรือเป็นเพราะโลภมูลจิต โลกเจตสิก เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้การยิ้มแย้มหรือการหัวเราะนั้นเกิดขึ้น เวลาที่ร้องไห้เสียใจ ก็อาจจะมีไข้ไหม ถ้าร้องไห้เสียใจไปเปล่า ๆ โดยที่สติปัฏฐานไม่เกิดก็ไม่รู้ว่า แท้ที่จริงในขณะที่นั้น รูปนั้นเกิดขึ้นเพราะโทมนัสเวทนาเกิดกับโทสมูลจิต ซึ่งเป็นอกุศลจิต ทำให้รูปนั้นเป็นเช่นนั้น และนอกจากการยิ้มแย้ม การหัวเราะ หรือว่าการร้องไห้แล้ว แม้แต่ความไม่แจ่มชื่นของจิต ก็จะทำให้ลักษณะของหน้าหรือว่ากิริยาอาการในขณะนั้นปรากฏเป็นไปด้วยสภาพของโทสมูลจิตซึ่งเป็นเหตุในขณะนั้น เพราะฉะนั้นในชีวิตประจำวัน ถ้าสติระลึก ก็สามารถรู้ความเป็นปัจจัยของนามธรรมและรูปธรรมซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน สำหรับในภูมิที่มีขั้น ๕

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะระลึกถึงลักษณะของรูปธรรมขณะหนึ่ง ต่อไปก็อาจจะระลึกถึงลักษณะของเวทนา คือ ความรู้สึก หรือต่อไปก็อาจจะระลึกถึงลักษณะสภาพของจิตในขณะนั้นได้ เพราะการอบรมเจริญสติปัฏฐานไม่ได้จำกัดว่าจะต้องรู้เฉพาะรูปหนึ่ง

รูปใดเท่านั้น แต่ว่ามหาสติปัฏฐาน คือ สติระลึกเป็นไปในอารมณ์ต่าง ๆ ทุกอย่าง ซึ่งเคยยึดถือว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล

และควรที่จะได้ทราบความพิเศษ หรือความต่างกันของปัจจัยทั้ง ๕ ปัจจัยนั้น ด้วยว่า สำหรับปัจจัยที่ ๒ คือ อารัมมณปัจจัย สภาพธรรมที่เป็นปัจจัยโดยความเป็นอารมณ์ของจิตและเจตสิก อย่างลึ้ม อารัมมณปัจจัยไม่เป็นปัจจัยแก่รูป เพราะรูปไม่ใช่สภาพรู้ เพราะฉะนั้น สภาพธรรมที่เป็นอารัมมณปัจจัยเป็นปัจจัยแก่จิตและเจตสิกเท่านั้น และสำหรับอารมณ์หรือสิ่งที่จิตรู้ จิตสามารถรู้อารมณ์ได้ทุกอย่าง รูปทุกชนิด ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แม้แต่นามธรรมแต่ละชนิด จิตก็สามารถรู้ได้ ลักษณะของโทสะ ลักษณะของอัสสา ลักษณะของความตระหนี่ มัจฉริยะ ลักษณะของมานะ ความสำคัญตน แม้ว่าเป็นนามธรรมแต่จิตสามารถรู้ อารมณ์นั้น ๆ สิ่งนั้น ๆ ได้ หรือแม้แต่เรื่องราวบัญญัติ ความคิดนึก สมมติสังขะทั้งหลาย จิตก็สามารถรู้ได้อย่างวิจิตร วิชาการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางวิทยาศาสตร์ การแพทย์ หรือโบราณคดี ประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นเพราะจิตนั่นเองที่สามารถรู้ อารมณ์ต่าง ๆ ได้ แต่ให้ทราบว่า สภาพธรรมใดซึ่งเป็นปัจจัยโดยเป็นอารมณ์นั้น จะเป็นปัจจัยให้แก่จิตและเจตสิกเท่านั้น ไม่เป็นปัจจัยแก่รูป

จิตสามารถรู้ลักษณะของโลภะได้ จิตสามารถรู้ลักษณะของโทสะได้ โทสะเป็นเหตุปัจจัยทำให้จิตเกิดร่วมด้วยเป็นโทสมูลจิต และทำให้รูปเกิดร่วมด้วยโดยความเป็นเหตุปัจจัย แต่ไม่ใช่โดยความเป็นอารัมมณปัจจัย ถ้าเป็นอารัมมณปัจจัย สภาพธรรมนั้นเป็นปัจจัยโดยเพียงเป็นอารมณ์ เพราะฉะนั้น แม้แต่สภาพธรรมที่กำลังเกิดดับในขณะนี้ ความละเอียดก็ต้องรู้ว่า สภาพธรรมนี้เป็นปัจจัยโดยเป็นเหตุปัจจัย หรือว่าโดยเป็นอารัมมณปัจจัย ถ้าเป็นอารัมมณปัจจัยหมายความว่า ขณะนั้นมีจิตกำลังรู้ ลักษณะของโทสะในขณะนั้น หรือรู้ลักษณะของโลภะในขณะนั้น หรือรู้ลักษณะของอโลภะในขณะนั้น รู้ลักษณะของอโทสะในขณะนั้น ในขณะนั้นเหตุหนึ่งเหตุใดใน ๖ เหตุเป็นอารมณ์ โดยเป็นอารัมมณปัจจัยของจิต

เป็นเรื่องที่พิจารณาแล้วจะทำให้เกิดความเข้าใจขึ้นสำหรับปัจจัยที่ ๒ ว่าต่างกับปัจจัยที่ ๑ ในเมื่อได้เรียนถึง ๕ ปัจจัยแล้ว ก็ต้องพิจารณาความต่างกันของปัจจัยทั้ง ๕ ด้วยว่า สำหรับปัจจัยที่ ๑ ต่างกับปัจจัยที่ ๒ อย่างไร และสำหรับปัจจัยที่ ๓ คือ อธิปตปัจจัย ก็ให้ทราบว่า เจตสิก ๖ ดวงเป็นเหตุปัจจัยจริง แต่เฉพาะเจตสิกดวงเดียว คือ อโมหะหรือปัญญาเจตสิกเท่านั้น ที่เป็นอธิปตปัจจัยได้

นี่คือการที่ฟังแล้วไม่ลืม และเข้าใจ ซึ่งวันหนึ่ง ๆ ก็มีปัจจัยที่จะให้จิตคิดถึงสิ่งที่ได้ยินได้ฟัง และพิจารณาจนเป็นความเข้าใจที่ชัดเจน เพื่อที่จะได้เห็นความเป็นอนัตตา ซึ่งจุดประสงค์ทั้งหมดของการฟังธรรม จะโดยย่อ หรือโดยละเอียด โดยพิสดารประการใด ก็เพื่อให้เห็นความเป็นอนัตตาของสภาพธรรมที่เคยยึดถือว่าเป็นอัตตาหรือเป็นตัวตนเท่านั้น จนกว่าปัญญาจะประจักษ์แจ้งจริง ๆ

ที่กล่าวว่า สำหรับเหตุ ๖ คือ โลกเจตสิก ๑ โทสเจตสิก ๑ โมหเจตสิก ๑ ไม่เป็นอธิปตปัจจัย สำหรับสหชาตาทิปตปัจจัย และสำหรับฝ่ายกุศล คือ โสภณเหตุ อโลภะ ความไม่โลภ ความไม่ติด อโทสะ ความไม่โกรธ อโมหะ ความไม่หลง เป็นเหตุได้ แต่สภาพธรรมที่จะเป็นอธิบดี คือ เป็นสหชาตาทิปตนั้น ได้แก่ ปัญญาเจตสิก คือ อโมหเหตุ เท่านั้น ที่จะเป็นอธิปตปัจจัยได้

แสดงให้เห็นว่า สภาพธรรมที่เป็นเหตุต่างกับสภาพธรรมที่เป็นอธิบดี เพราะว่า โลกะเป็นเหตุได้ พอใจ ไม่ยาก ไม่ลำบาก ความพอใจ ความชอบใจ ใครว่า ยากลำบากบ้าง ลืมนิดขึ้นมาก็พอใจแล้ว ยินดีแล้วที่จะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ในชีวิตประจำวัน ทางหูก็เช่นเดียวกัน ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ไม่ยากที่จะพอใจ ไม่ต้องมีสภาพธรรมที่เป็นอธิบดี

สำหรับสหชาตาทิปต ได้แก่ ฉันทเจตสิก วิริยเจตสิก ปัญญาเจตสิก และจิต ซึ่งประกอบด้วยเหตุตั้งแต่ ๒ เหตุขึ้นไปจึงจะเป็นอธิปตปัจจัยได้ หมายความว่า เป็นสภาพธรรมที่มีกำลัง

เพราะฉะนั้น สำหรับเหตุ ๕ คือ โลกเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ หรือแม้ทางฝ่าย โสภณ ทางฝ่ายดี อโลภเหตุ อโทสเหตุ ก็ไม่สามารถที่จะมีกำลังเป็นอธิบดีได้ ทุกท่าน

รู้สึกว่ โลกะมีกำลัง ใชใหม่ แต่เป็นเพียงเหตุ ไม่ใช่อธิบดี คือ ไม่ใช่ธรรมที่เป็นหัวหน้าที่จะชักจูงให้สภาพธรรมอื่นเป็นไปตามกำลังของตน เป็นเหตุได้ ทำให้เกิดกุศลจิต อกุศลจิต ทำให้เกิดการกระทำที่เป็นอกุศลและกุศลได้ แต่ว่าไม่ใช่อธิบดี ถ้าเป็นอธิบดีปัจจัยซึ่งเป็นสหชาตอธิบดี ต้องได้แก่ ฉันทเจตสิก วิริยเจตสิก วิมังสา คือ ปัญญาเจตสิก และจิตซึ่งประกอบด้วยเหตุตั้งแต่ ๒ เหตุขึ้นไป

เพราะฉะนั้น เมื่อศึกษาเรื่องเหตุปัจจัย และศึกษาเรื่องอธิบดีปัจจัย ก็ควรที่จะเปรียบเทียบดูความต่างกันว่า เพราะเหตุใดสภาพธรรมที่เป็นเหตุปัจจัยนั้น เฉพาะปัญญาเจตสิกเท่านั้นที่เป็นอธิบดีปัจจัยได้ แต่โลกะเป็นเหตุได้ เป็นอธิบดีไม่ได้ เพราะว่าตามปกติโลกะเกิดไม่ยาก โลกะเป็นสภาพที่ยินดีพอใจ ซึ่งความพอใจมีอยู่เสมอเป็นประจำ อะไรๆ ก็พอใจ และถึงแม้ว่าจะมีกำลัง คือ อาจะพอใจมากก็ตาม แต่ถ้าไม่มีฉันทะ หรือไม่มีวิริยะแล้ว จะขาดความชวนชววยหรือว่าความขะมักหมั่น หรือว่าความพากเพียรเพื่อที่จะได้สิ่งนั้น

สำหรับสหชาตอธิบดีปัจจัย ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และปัญญา ท่านผู้ฟังลองคิดว่า จะเป็นปัจจัยให้รูปเกิดได้ไหม ตามเหตุตามผล อธิบดีปัจจัยจะเป็นปัจจัยให้เกิดรูปได้ไหม ถ้าศึกษาเรื่องของปรมัตถธรรมจะทราบว่า ตรงตามเหตุผลของสภาพธรรมนั้นจริง ๆ ถ้าถูกแล้วต้องตรงกัน เพราะฉะนั้น ลองพิจารณาว่า อธิบดีปัจจัยจะทำให้เกิดรูปได้ไหม

สหชาตอธิบดีปัจจัย คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะที่มีกำลัง คือ ต้องเกิดร่วมกับเหตุตั้งแต่ ๒ เหตุจึงจะเป็นอธิบดีปัจจัยได้ และปัญญา จะเป็นปัจจัยให้รูปเกิดได้ไหม ได้ เพราะว่าเหตุปัจจัยยังเป็นปัจจัยให้เกิดรูปได้ และอธิบดีปัจจัยซึ่งเป็นสภาพที่มีกำลังต้องประกอบถึง ๒ เหตุจึงจะเป็นอธิบดีได้ จะไม่เป็นปัจจัยให้เกิดรูปหรือ และถ้าท่านผู้ฟังจะเริ่มสะสมความเข้าใจในปรมัตถธรรมไปเรื่อย ๆ ทีละเล็กทีละน้อยโดยไม่ทิ้งให้ทราบว่า มีจิตทั้งหมด ๑๖ ดวงที่ไม่เป็นปัจจัยให้เกิดรูป ได้แก่ ปฏิสนธิจิต ๑ ขณะไม่เป็นปัจจัยให้เกิดรูป จุติจิตของพระอรหันต์ ๑ ดวง ไม่เป็นปัจจัยให้เกิดรูป ทวิปัญจวิญญาน ๑๐ ดวง ไม่เป็นปัจจัยให้เกิดรูป รวมเป็น ๑๒ ดวง และอรุปวจร-

วิบากจิตอีก ๔ ดวง ซึ่งทำให้ปฏิสนธิในรูปพรหมเป็นรูปพรหมบุคคล รูปพรหมภูมินั้นไม่มีรูปเลย จิต ๑๖ ดวงนี้เท่านั้นที่ไม่เป็นปัจจัยให้เกิดรูป เพราะฉะนั้น อธิปัตติปัจจัยต้องเป็นปัจจัยให้เกิดรูปด้วย

สำหรับเรื่องของสภาพธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นแต่เพียงนามธรรมแต่ละอย่าง และรูปธรรมแต่ละอย่าง ที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป็นเรื่องที่ละเอียดมากกว่าจะเข้าใจว่า สภาพธรรมไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน และสภาพธรรมที่กำลังเกิดปรากฏในขณะนี้เกิดขึ้นเพราะปัจจัยอะไร

การฟังธรรม ต้องฟังโดยละเอียด และต้องพิจารณาโดยละเอียดจริง ๆ

เพราะฉะนั้น เพื่อที่จะให้ท่านผู้ฟังได้พิจารณาถึงความละเอียดจริง ๆ ขอลถามว่า โลกเจตสิกซึ่งเป็นเหตุ เป็นเหตุปัจจัย เป็นสหชาตาทิปัตติปัจจัยได้ไหม

เมื่อถามว่า เป็นสหชาตาทิปัตติได้ไหม จะต้องคิดถึงสภาพธรรมที่เป็นสหชาตาทิปัตติปัจจัยว่า ได้แก่ จันทเจตสิก วิริยเจตสิก และชวนจิตที่ประกอบด้วยเหตุ ๒ ขึ้นไป และปัญญาเจตสิก เพราะฉะนั้น โลกเจตสิกเป็นสหชาตาทิปัตติปัจจัยได้ไหม

ทุกคนมีโลภะอยู่เสมอ แต่ยังไม่รู้ลักษณะแท้จริงของโลภะ เพียงแต่เพิ่งเริ่มรู้ว่า โลกเจตสิกเป็นเหตุที่ทำให้โลภมูลจิตเกิดขึ้น และทำให้เจตสิกอื่น ๆ ซึ่งเกิดกับโลภมูลจิตนั้นเกิดขึ้นเป็นไปตามเหตุ นั่น คือ ถ้าโลภะเป็นเหตุ จิตที่เกิดร่วมด้วยต้องเป็นโลภมูลจิต มีโลภะเป็นมูล และเจตสิกอื่น ๆ ซึ่งเกิดร่วมด้วยก็ต้องเกิดขึ้นเพราะโลภะนั้นเป็นเหตุให้เจตสิกเหล่านั้นเกิดร่วมกับจิตนั้น

เพราะฉะนั้น ถ้ากล่าวถึงเหตุปัจจัย โลกเหตุเป็นสหชาตาทิปัตติปัจจัยได้ไหม ในเมื่ออธิปัตติปัจจัย ได้แก่ จันทเจตสิก วิริยเจตสิก ปัญญาเจตสิก และจิตที่ประกอบด้วยเหตุ ๒ ขึ้นไป นี่คือการที่จะได้เข้าใจว่า สิ่งที่ได้ยินได้ฟังมาแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อได้ฟังอีกครั้งหนึ่งจะยังคงเป็นความเข้าใจที่ชัดเจน หรือว่ายังสงสัยยังข้องใจอยู่

คำตอบ คือ ไม่ได้ เพราะว่าอธิปัตติปัจจัย ได้แก่ จันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

๑๑๐๒

พูดถึงโลกเจตสิก อย่าลืมว่าปรมาตถธรรมมี ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน เมื่อพูดถึงเจตสิก เหตุปัจจัย ได้แก่ เจตสิก แม้แต่โลกมูลจิตก็ไม่ใช่เหตุปัจจัย ต้องเฉพาะโลกเจตสิกเท่านั้นที่เป็นเหตุปัจจัย ฉะนั้น สำหรับสหชาตาทิปปัตติก์เช่นเดียวกัน คือ จันทเจตสิกเป็นสหชาตาทิปปัตติก์ วิริยเจตสิกเป็นสหชาตาทิปปัตติก์ ปัญญาเจตสิกเป็นสหชาตาทิปปัตติก์ ไม่มีโลกะ ไซ้ใหม่ จันทะ วิริยะ ปัญญา และจิตซึ่งเป็นขวนจิตที่ประกอบด้วย ๒ เหตุ หรือ ๓ เหตุ แม้แต่ขวนจิตซึ่งประกอบด้วยเหตุเดียวกันก็ไม่สามารถเป็นสหชาตาทิปปัตติก์ได้ เพราะฉะนั้น ไม่มีโลกเจตสิกในสหชาตาทิปปัตติก์ แสดงให้เห็นว่า โลกเจตสิกที่ทุกคนมีเป็นประจำ เป็นเหตุให้เกิดโลกมูลจิต แต่ว่าโลกเจตสิกไม่ใช่สหชาตาทิปปัตติก์ นี่เป็นความเข้าใจซึ่งต้องเข้าใจความละเอียด

ถามต่อไปว่า โลกมูลจิตเป็นสหชาตาทิปปัตติก์ได้ไหม คำถามเปลี่ยนแล้ว เมื่อครั้งนี้โลกเจตสิกเป็นเหตุปัจจัย แต่ไม่เป็นสหชาตาทิปปัตติก์ ถ้าเปลี่ยนคำถามว่า โลกมูลจิตเป็นสหชาตาทิปปัตติก์ได้ไหม คำตอบ คือ ได้ เพราะว่าโลกมูลจิตเป็นขวนจิตซึ่งประกอบด้วย ๒ เหตุ เป็นหนึ่งในขวนจิต ๕๒ ดวงซึ่งเป็นสหชาตาทิปปัตติก์

ทุกท่านทราบว่า โลเกียวิบากจิตทั้งหมดไม่เป็นอธิปัตติ และสำหรับจิตซึ่งจะเป็นอธิปัตติปัจจัยได้ต้องเป็นขณะที่ทำขวนกิจ เป็นจิตที่มีกำลัง และต้องประกอบด้วยเหตุ ๒ จิตซึ่งไม่ประกอบด้วยเหตุที่ทำขวนกิจ ได้แก่ หสิตุปปาทจิต เป็นจิตที่ทำให้พระอรหันต์ยิ้มหรือแย้ม ไม่เป็นสหชาตาทิปัตติ โมหมูลจิตก็ไม่ใช่สหชาตาทิปัตติ เพราะว่าเป็นจิตซึ่งไม่มีกำลัง ประกอบด้วยเหตุเดียว แต่โลกมูลจิตทำขวนกิจ และประกอบด้วย ๒ เหตุ จึงเป็นสหชาตาทิปปัตติก์ได้

เป็นเรื่องละเอียดที่จะเข้าใจสภาพธรรมซึ่งทุกคนมีตามความเป็นจริงในชีวิตประจำวันให้ถูกต้อง ซึ่งจะเห็นความเป็นอนัตตาว่า แม้สภาพธรรมซึ่งเป็นเจตสิกเป็นเหตุจริง ไม่เป็นสหชาตาริบัติปัจจัย แต่สำหรับโลกมุขจิตเป็นสหชาตาริบัติปัจจัย

ชีวิตประจำวันหรือเปล่าที่ตอบว่าเป็นได้ ทราบโดยเหตุผล แต่ในชีวิตประจำวันสามารถที่จะรู้ลักษณะของจิตตาริบัติใหม่ในขณะที่เป็นโลกมุขจิต ทุกคนมีโลกมุขจิตและเป็นจิตตาริบัติปัจจัยด้วย แต่จะทราบใหม่ว่า ขณะไหนโลกมุขจิตนั้นเป็นจิตตาริบัติปัจจัย

ขอให้คิดว่า ในวันหนึ่ง ๆ ถึงแม้ว่าโลกมุขจิตจะเกิด มีขณะใดบ้างซึ่งปรากฏลักษณะของโลภะ เพราะหลายท่านกล่าวว่า ท่านไม่มีโลภะ ซึ่งนั่นแสดงให้เห็นว่า แม้โลกมุขจิตจะเกิด แต่ก็ไม่ใช่จะปรากฏลักษณะสภาพของโลภะ หรือสภาพของความต้องการ แม้ว่าความต้องการนั้นจะเกิดอยู่เป็นประจำ

เพราะฉะนั้น ในขณะที่ฉันจะเป็นอธิบดี ก็ยังเห็นว่า แต่ละท่านทำตามสิ่งที่ท่านพอใจ ท่านพอใจสิ่งใดท่านก็ทำสิ่งนั้น ขณะนั้นฉันเป็นอธิบดี บางครั้งไม่ได้ทำด้วยความพอใจ แต่ประกอบด้วยวิริยะซึ่งต้องการให้กิจการงานนั้นสำเร็จ ในขณะนั้นวิริยะเจตสิกก็เป็นอธิบดี ในขณะที่ใดที่ปัญญากระทำกิจของปัญญาโดยเห็นชัดว่าเป็นการรู้ เป็นสภาพที่เข้าใจ ปัญญาก็เป็นอธิบดี แต่ในขณะที่โลกมุขจิตซึ่งมีอยู่เป็นประจำเป็นอธิบดีปัจจัย จะเป็นในขณะไหน

ท่านที่เป็นนักค้นคว้า หรือว่านักวิทยาศาสตร์ หรือว่านายแพทย์ หรือว่าศัลยแพทย์ ขณะที่ท่านกำลังทำการผ่าตัด จิตเป็นอะไร จะบอกได้ไหมว่า ไม่มีโลภะ จะกล่าวได้ไหมว่า ในขณะนั้นไม่เป็นโลภะ

ผู้ฟัง ไม่เป็น

ส. กุศลจิตจะเกิดตลอดเวลา หรือว่ามีความสนใจ มีความตั้งใจ มีความเอาใจใส่ที่จะให้กิจธุระนั้นสำเร็จ อย่าปนกัน ขณะจิตเกิดดับอย่างรวดเร็ว นักวิทยาศาสตร์ นักฟิสิกส์ หรือนักเคมีก็ตามแต่ สนใจศึกษาในเรื่องนั้น ๆ บางท่านอาจจะตลอดเวลาหลายชั่วโมง ขณะนั้นจะกล่าวได้ไหมว่า ไม่เป็นโลกมุขจิต ก็ไม่ได้

แต่ถ้าจะมีใครกล่าวว่า ขณะนั้นไม่เป็นโลกมุลจิต ก็เพราะว่าลักษณะของโลกเจตสิกไม่ปรากฏ ถูกใหม่ ไม่เป็นอธิปัตติปัจจัย แต่ว่าโลกมุลจิตเป็นอธิปัตติปัจจัย เพราะว่าในขณะนั้นมีความต้องการที่จะให้สิ่งนั้นสำเร็จ หรือว่าเป็นไปต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาโบราณคดี หรือวิทยาศาสตร์ หรือการศึกษาด้านหนึ่งด้านใดก็ตาม หรือการกระทำกิจการงานด้านหนึ่งด้านใดก็ตาม เช่น บางท่านอาจจะไม่สนใจเรื่องการทำอาหารเลย แต่เวลาที่มีใครกำลังทำอยู่ หรือชักชวนให้ทำ ก็อาจต้องการที่จะทดลองดูว่าตนเองสามารถจะทำได้ไหม ในขณะนั้นไม่ได้ปรากฏว่ามีโลภะ มีความพอใจอย่างหนักแน่น เพียงแต่มีความต้องการที่จะพิสูจน์หรือที่จะทดลองว่าตนเองสามารถจะทำได้ไหม ในขณะนั้นโลกมุลจิตเป็นจิตตาริปัตติปัจจัย ซึ่งลักษณะของโลกเจตสิกไม่ได้ปรากฏที่จะให้เห็นว่าเป็นโลภะ ที่คนส่วนใหญ่กล่าวว่าไม่มีโลภะ ก็เพราะว่าลักษณะของโลกเจตสิกไม่เป็นอธิปัตติปัจจัย แต่ลักษณะของโลกมุลจิตเป็นอธิปัตติปัจจัยแน่นอน

นี่เป็นเรื่องที่ละเอียดซึ่งจะต้องศึกษาโดยละเอียดจริง ๆ และถ้าศึกษาโดยละเอียดจริง ๆ จะยิ่งละเอียดกว่านี้มาก นี่เป็นแต่เพียงการกล่าวถึงสภาพธรรมซึ่งเป็นปัจจัยเพื่อให้เห็นว่า การที่จะเข้าใจสภาพธรรมถูกต้อง ต้องฟังโดยละเอียด พิจารณาโดยละเอียด และอบรมเจริญปัญญาโดยละเอียด จนกว่าจะประจักษ์จริง ๆ ว่าสภาพธรรมที่เกิดปรากฏก็เพราะปัจจัยต่าง ๆ

ถ้าถามต่อไปอีกว่า โลกเจตสิกเป็นอาร์มมณาริปัตติปัจจัยได้ไหม เพราะว่าอธิปัตติปัจจัยมี ๒ คือ สหชาตาริปัตติปัจจัยและอาร์มมณาริปัตติปัจจัย อย่างลืมนะ คำว่าอธิปัตติ ในภาษาไทยซึ่งใช้กันบ่อย ๆ แต่ถ้าจะศึกษาธรรมต้องเข้าใจให้ชัดและตรง ถ้ากล่าวถึงอธิปัตติปัจจัย ต้องมีสภาพธรรมซึ่งเป็นปรมัตถธรรมว่า สภาพธรรมชนิดใดเป็นอธิปัตติประเภทใด

ถ้ากล่าวถึงสหชาตาริปัตติปัจจัย ได้แก่ นามธรรมเท่านั้น และได้แก่สภาพธรรม ๔ ประเภท คือ จันตเจตสิก วิริยเจตสิก ชวนจิตซึ่งประกอบด้วยเหตุ ๒ หรือเหตุ ๓ และปัญญาเจตสิก นั่นคือสหชาตาริปัตติปัจจัย

โลกเจตสิก โทสเจตสิกเหล่านี้ ไม่ใช่สหชาตาริปปัจจย แต่เมื่อกล่าวถึงจิต โลกมูลจิตเป็นสหชาตาริปปัจจย และเมื่อกล่าวถึงอาร์มมณาริปปัจจย โลกมูลจิต หรือโลกเจตสิกก็ตาม เป็นอาร์มมณาริปปัจจยได้ไหม ได้

ทุกคนไม่ละเว้นที่จะชอบโลกะ ทราบจากการศึกษาและการฟังว่า เป็นโทษ เป็นอกุศล โดยขั้นการฟัง แต่ชั่วครู่เดียวโลกมูลจิตเกิดแล้ว โลกเจตสิกเกิดแล้ว โลกมูลจิตเป็นอริปปัจจยแล้ว โลกะเป็นที่ต้องการจริง ๆ มีใครบ้างที่ไม่ต้องการโลกะ อยากให้หมดไปเลยเสียวันนี้ ตามความเป็นจริง ขณะใดที่ยังต้องการอาหารรสอร่อย ขณะนั้นโลกะก็ยังไม่หมดไม่ได้ ขณะใดที่มีเยื่อใยผูกพันในสัตว์ ในบุคคล ในวัตถุสิ่งของ ต่าง ๆ ซึ่งเป็นเจ้าของอยู่ ในขณะนั้นโลกมูลจิตเกิดแล้ว เป็นที่พอใจจริง ๆ

เพราะฉะนั้น อาร์มมณาริปปัจจย ได้แก่ สภาพธรรมซึ่งเป็นที่พอใจอย่างหนักแน่น เป็นที่ต้องการ หรือว่าเป็นที่ประทับใจ ทำให้จิตและเจตสิกไม่ละทิ้ง ทำให้ปรารถนาสภาพธรรมนั้น ดังนั้น ไม่ว่าจะในโลกเจตสิกหรือโลกมูลจิตก็เป็นอาร์มมณาริปปัจจย นี้โดยนัยของโลกมูลจิตและโลกเจตสิก ซึ่งจะเป็นแนวทางให้ท่านผู้ฟังพิจารณาถึงเจตสิกอื่นต่อไป

เช่น ถ้ามว่า โทสเจตสิกเป็นสหชาตาริปปัจจยได้ไหม ไม่พูดถึงโลกเจตสิก เปลี่ยนเป็นโทสเจตสิกเป็นสหชาตาริปปัจจยได้ไหม

คำตอบ คือ ไม่ได้ โลกเจตสิกเป็นสหชาตาริปปัจจยไม่ได้ โทสเจตสิกก็เป็นสหชาตาริปปัจจยไม่ได้ เพราะไม่ใช่ฉันทเจตสิก ไม่ใช่วิริยเจตสิก ไม่ใช่ปัญญาเจตสิก และไม่ใช่จิต

ถ้าถามต่อไปอีกว่า โทสมูลจิตเป็นสหชาตาริปปัจจยได้ไหม

ได้ เพราะว่าเป็นชวนจิตซึ่งประกอบด้วยเหตุ ๒ ทำให้เจตสิกอื่นและรูปเกิดขึ้น เป็นไปตามกำลังของโทสมูลจิต

ถามต่อไปว่า โทสเจตสิกเป็นอาร์มมณาริปปัจจยได้ไหม หรือโทสมูลจิตเป็นอาร์มมณาริปปัจจยได้ไหม

ผู้ฟัง ได้

ส. ได้ก็ผิด เพราะว่าอารมณ์ฉิบย่อยเป็นอารมณ์ที่พอใจอย่างหนักแน่น เพราะฉะนั้น จึงเป็นอารมณ์ของโลภมูลจิตเป็นส่วนใหญ่ หรือกุศลจิตก็ได้ นี่เป็นความละเอียดของอารมณ์ฉิบย่อย

โทสมูลจิตไม่มีใครชอบ โทสเจตสิกก็เช่นเดียวกัน รวมทั้งบริวารของโทสมูลจิตด้วย ก็ไม่เป็นที่พอใจ เพราะฉะนั้น อารมณ์ซึ่งเป็นที่พอใจอย่างหนักแน่นส่วนใหญ่ จึงเป็นของโลภมูลจิต หรือของมหากุศลจิต เช่น เวลาที่ท่านผู้ฟังพอใจในกุศลตั้งใจ ปวารณาที่จะทำกุศลอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นพิเศษ ขณะนั้น มหากุศลนั้นเป็นอารมณ์ฉิบย่อยของกุศล บางท่านปวารณาที่จะถวายผ้าที่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ขณะนั้นเป็นกุศลซึ่งหนักแน่น ซึ่งพอใจที่จะให้กระทำกุศลอย่างนั้น หรือว่าบางท่านอาจต้องการที่จะถวายพระที่ปฐมาสังเวชนียสถาน ขณะนั้นกุศลก็เป็นอารมณ์ฉิบย่อยทำให้เกิดกุศลก็ได้ หรือว่ากุศลนั้นเองทำให้โลภมูลจิตเกิดขึ้น ซึ่งจะต้องพิจารณาโดยละเอียด

เพราะฉะนั้น เรื่องของอารมณ์ฉิบย่อยจึงควรทราบโดยชัดเจน ซึ่งได้กล่าวถึงแล้วในคราวก่อน ในคราวนี้เป็นเพียงการทบทวนให้พิจารณาซ้ำอีก เพื่อจะได้ไม่ลืมว่า สำหรับอารมณ์ซึ่งไม่น่าปรารถนา ไม่น่ายินดี ไม่เป็นอารมณ์ฉิบย่อยเป็นอารมณ์ฉิบย่อยได้ แต่ไม่ใช่อารมณ์ฉิบย่อย

สภาพธรรมที่เป็นอารมณ์ฉิบย่อย ต้องเป็นสภาพธรรมซึ่งเป็นที่ยินดีพอใจอย่างยิ่ง ได้แก่ จิตอื่น ๆ ที่นอกจากโทสมูลจิต ๒ ดวง โมหมูลจิต ๒ ดวง และทุกขกายวิญญูณ ๑ ดวง เว้นจิต ๕ ดวงนี้แล้ว จิตอื่น ๆ เป็นอารมณ์ฉิบย่อยได้

ไม่มีใครต้องการโทสมูลจิต โมหมูลจิต หรือทุกขกายวิญญูณ เพราะฉะนั้น สำหรับอารมณ์ฉิบย่อย ส่วนใหญ่เป็นปัจจัยให้โลภมูลจิตเกิด เป็นปัจจัยให้มหากุศลจิตเกิดก็ได้บ้าง ซึ่งท่านผู้ฟังจะพิจารณาได้ในชีวิตประจำวันของท่านว่า ขณะใดที่มีความปรารถนากุศลประเภทใดอย่างหนึ่ง ขณะนั้น กุศลประเภทนั้นเป็นที่ต้องการเป็นพิเศษ จึงเป็นอารมณ์ฉิบย่อย

ในคราวก่อนที่กล่าวถึงอรัญมณานิบัติปัจจัย ก็ได้กล่าวถึงโลกุตตรกุศลว่าเป็นปัจจัยแก่มหากุศลญาณสัมปยุตต์ และมหาภิริยาญาณสัมปยุตต์ สำหรับนิพพานก็เป็นอรัญมณานิบัติปัจจัยแก่โลกุตตรจิต ๘ ดวง มหากุศลญาณสัมปยุตต์ และมหาภิริยาญาณสัมปยุตต์

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ยังไม่บรรลุนิพพาน ยังไม่มีนิพพานเป็นอารมณ์ ย่อมมีจิตบ้าง หรือเจตสิกบ้าง หรือรูปบ้างเป็นอารมณ์ ซึ่งควรจะได้ทราบว่ ขณะใดเป็นอรัญมณานิบัติปัจจัยของกุศล หรือของอกุศล เพื่อที่จะได้ละอรัญมณานิบัติปัจจัยของอกุศล คือ ของโลภะ ใ้ให้น้อยลง

ขอถามอีกครั้งหนึ่ง โทสเจตสิกเป็นสหชาตานิบัติปัจจัยได้ไหม

ไม่ได้

โทสมูลจิตเป็นสหชาตานิบัติปัจจัยได้ไหม

ได้ เพราะว่าเป็นชวนจิตที่ประกอบด้วยเหตุ ๒ เพียงจิตและเจตสิก ก็จะต้องเห็นความต่างกัน

โทสมูลจิตเป็นอรัญมณานิบัติปัจจัยได้ไหม

ไม่ได้

โทสเจตสิกเป็นอรัญมณานิบัติปัจจัยได้ไหม

ไม่ได้

โลกเจตสิกเป็นอรัญมณานิบัติปัจจัยได้ไหม

ได้

โลกมูลจิตเป็นอรัญมณานิบัติปัจจัยได้ไหม

ได้

การศึกษาอภิธรรมเป็นเรื่องที่ละเอียด อภิ หมายความว่าละเอียดยิ่ง ไม่ว่าจะ เป็นอภิวินัย หรือว่าอภิธรรม ก็เป็นธรรมส่วนที่ละเอียดจริง ๆ ต้องฟังบ่อย ๆ ทวนไป ทวนมา ใจเย็น ๆ ให้รู้ลักษณะของสภาพธรรมซึ่งมีเป็นปกติในชีวิตประจำวัน มิฉะนั้น ก็เป็นเรื่องซึ่งยากแก่การที่จะรู้แจ้งลักษณะของสภาพธรรมและไม่ยึดถือว่าเป็นตัวตน

เพราะว่าสติอาจจะระลึกที่แข็ง ได้ยินได้ฟังบ่อย ๆ ที่จะรู้ว่าลักษณะที่แข็งเป็นสภาพธรรมซึ่งไม่รู้อะไร เป็นรูป และลักษณะของสภาพที่กำลังรู้แข็ง ก็กำลังรู้ในแข็งที่ปรากฏ เป็นสิ่งที่มีจริง เป็นนามธรรม แต่ก็ยังไม่ได้ละการยึดถือทั้งแข็งและรู้แข็งว่าไม่ใช่ตัวตน จนกว่าจะสะสมการปรุงแต่งด้วยการเป็นพหุสูตร คือ การเป็นผู้ฟัง จนกระทั่งค่อย ๆ สะสมปรุงแต่งให้ปัญญาคมกล้าที่จะดับกิเลส ไม่ยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตนได้จริง ๆ

ถ้ากล่าวถึงโมหเจตสิกอีกอย่างหนึ่ง ลองดูว่าจะเป็นอย่างไร

โมหเจตสิกเป็นสหชาตาทิปปัจจยได้ไหม

ข้อนี้ไม่ยาก ไม่ใช่ฉันทเจตสิก ไม่ใช่วิริยเจตสิก ไม่ใช่ปัญญาเจตสิก และไม่ได้กล่าวถึงจิตด้วย เพราะฉะนั้น โมหเจตสิกไม่ใช่สหชาตาทิปปัจจย

โมหมูลจิตเป็นสหชาตาทิปปัจจยได้ไหม

ก็ไม่ได้อีก เพราะจิตที่จะเป็นสหชาตาทิปปัจจยได้ ต้องเป็นขวนจิตซึ่งประกอบด้วยเหตุ ๒ แต่โมหมูลจิตประกอบด้วยโมหเหตุเพียงเหตุเดียว เพราะฉะนั้น โมหมูลจิตไม่ใช่จิตตาทิปปัจจย

โมหมูลจิตเป็นอาร์มมณาทิปปัจจยได้ไหม

ไม่ได้

๑๑๐๓

สำหรับปัจจัยที่ ๔ คือ อนันตรปัจจัย และปัจจัยที่ ๕ คือ สมันตรปัจจัย ซึ่งคงจะไม่มีใครสังเกตปัจจัยนี้ได้ เพราะว่าจิตทุกขณะเกิดและดับอย่างรวดเร็ว จิตที่เกิดขึ้นและดับเป็นอนันตรปัจจัยให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ก็ยาก ไม่เหมือนกับเหตุปัจจัยซึ่งพอสังเกตได้ หรือว่าอภิปปัจจัยซึ่งพอที่จะรู้ได้ อารัมมณปัจจัยก็กำลังปรากฏในขณะนี้ ทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ แต่อันตรปัจจัยและสมันตรปัจจัยไม่มีใครที่จะสังเกตรู้ได้ ต้องอบรมเจริญปัญญาจนกว่าจะประจักษ์การเกิดขึ้นดับไปของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

สำหรับอนันตรปัจจัย ยากแก่การที่จะประจักษ์การเกิดขึ้นและดับไปว่าเมื่อจิตดวงหนึ่งเกิดขึ้นและดับไป จิตดวงที่เกิดขึ้นและดับไปเป็นอนันตรปัจจัยให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้น

ยากก็จริง แต่ว่าชีวิตนี้ไม่ปรากฏเลยว่าขาดสาย ตั้งแต่เกิด คือ ตั้งแต่ปฏิสนธิจนกระทั่งถึงในขณะนี้ และต่อไปจนกระทั่งถึงจุติ ก็ไม่ปรากฏว่าขาดสาย เรื่องเก่า ๆ ตั้งแต่เด็กน่าจะคิดใหม่ ว่า ทำไมเกิดคิดขึ้นได้ ในวันหนึ่ง ๆ ใครกำลังคิดถึงเรื่องอะไร ทั้ง ๆ ที่ผ่านไปนานหลายปี หลายสิบปี แต่ก็ยังมีจิตที่เกิดขึ้นทางมโนทวารทำให้เกิดถึงเรื่องเก่า ๆ ทั้ง ๆ ที่ดับไปหมดแล้ว ซึ่งนั่นเป็นเพราะการเกิดดับสืบต่อของจิตไม่ขาดสายตั้งแต่ปฏิสนธิจนกระทั่งถึงในขณะนี้ ทำให้จิตดวงต่อไปมีปัจจัยที่จะนึกถึงเรื่องต่าง ๆ ที่ผ่านไปแล้วได้ ซึ่งในขณะที่กำลังนึกถึงบางท่านอาจจะไม่ระลึกเลยว่า เพราะปัจจัยอะไร หรือว่าทำไมจึงนึกถึงเรื่องที่ผ่านมาแล้วได้ นี่ก็เป็นชีวิตประจำวันที่ทำให้ทราบว่า แม้แต่การที่จิตจะคิดนึกเรื่องต่าง ๆ ก็เป็นเพราะว่าจิตเกิดดับสืบต่อสะสมมาเรื่อย ๆ โดยที่ไม่ขาดสายนั่นเอง

และข้อที่ควรทราบสำหรับอนันตรปัจจัยและสมันตรปัจจัย คือ ไม่เป็นปัจจัยแก่รูป

อนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย ได้แก่ จิตและเจตสิกซึ่งเกิดขึ้นและเมื่อดับไป เป็นปัจจัยให้จิตและเจตสิกดวงต่อไปเกิด จิตเกิดซ้อนกันไม่ได้ จิตจะเกิดขึ้นเพียงขณะเดียวพร้อมกับเจตสิกที่เกิดร่วมกัน ถ้าจิตและเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกันนี้ยังไม่ดับไป จิตดวงต่อไปจะเกิดไม่ได้เลย เพราะฉะนั้น จิตที่กำลังเกิดในขณะนี้ต้องดับไปก่อน จึงเป็นอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัยให้จิตและเจตสิกต่อไปเกิดขึ้น แต่รูปไม่เป็นอนันตรปัจจัย เพราะว่ารูปทุกรูปซึ่งกำลังเกิดดับอยู่ในขณะนี้ มีสมมุฐาน คือ ธรรมที่ก่อตั้งให้เกิดขึ้น ๔ สมมุฐาน แล้วแต่ว่าจะเกิดขึ้นเพราะสมมุฐานใด คือ

รูปบางกลุ่มเกิดขึ้นเพราะจิตเป็นสมมุฐาน เรียกว่าจิตตชรูป

รูปบางกลุ่มเกิดขึ้นเพราะกรรมเป็นสมมุฐาน เรียกว่ากัมมชรูป

รูปบางกลุ่มเกิดขึ้นเพราะอุตุเป็นสมมุฐาน เรียกว่าอุตุชรูป

รูปบางกลุ่มเกิดขึ้นเพราะอาหารเป็นสมมุฐาน เรียกว่าอาหารชรูป

เพราะฉะนั้น รูปมีสมมุฐาน คือ ธรรมที่ก่อตั้งให้รูปเกิดขึ้น เพียง ๔ สมมุฐาน แล้วแต่ว่ารูปนั้นจะเกิดขึ้นเพราะกรรม หรือเพราะจิต หรือเพราะอุตุ หรือเพราะอาหาร

แต่ว่ารูปไม่มีอนันตรปัจจัย หรือรูปไม่เป็นอนันตรปัจจัย ไม่ใช่ว่าเมื่อรูปนี้เกิดแล้วดับไปเป็นปัจจัยให้รูปอีกรูปหนึ่งเกิด ไม่ใช่อย่างนั้น แต่รูปอีกรูปหนึ่งเกิด เพราะกรรมเป็นปัจจัยให้รูปนั้นเกิด หรือเพราะจิตเป็นปัจจัยให้รูปนั้นเกิด หรือเพราะอุตุเป็นปัจจัยให้รูปนั้นเกิด หรือเพราะอาหารเป็นปัจจัยให้รูปนั้นเกิด แต่รูปไม่เป็นอนันตรปัจจัย หรือสมนันตรปัจจัยให้รูปอื่นเกิด

แสดงให้เห็นว่า สำหรับนามธรรม คือ จิตและเจตสิก เท่านั้น ที่เป็นอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัยได้

ท่านผู้ฟังคงได้ยินคำว่า นิโรธสมบัติ คือ ขณะที่พระอนาคามีบุคคลหรือพระอรหันต์ผู้ได้บรรลุถึงอุปमानขั้นสูงสุด คือ เนวสัญญานาสัญญายตนอุปमानในขณะนั้นจิตเป็นสภาพที่ละเอียดมาก และมีอารมณ์ที่ละเอียดมาก เพราะว่าอารมณ์ของจิตในขณะนั้นเป็นสัญญาอย่างละเอียดของอากิญจัญญายตนจิตซึ่งเป็นอุปमानที่ ๓ เพราะฉะนั้น จึงเป็นสภาพที่ประณีตและละเอียดมาก

ถ้าพระอนาคามีหรือพระอรหันต์ผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน เข้านิโรธสมาบัติจะดับจิตและเจตสิกได้ คือ ไม่มีจิตและเจตสิกเกิดขึ้นระยะหนึ่งแต่ไม่เกิน ๗ วัน ซึ่งในขณะนั้นมีรูปที่เกิดเพราะกรรมแม้ว่าจะไม่มีจิตเลย และมีรูปที่เกิดเพราะอตุ เพราะฉะนั้น มีรูปที่เกิดเพราะสมุฏฐานอื่น แต่ไม่มีรูปที่เกิดเพราะจิตเป็นสมุฏฐาน

แสดงให้เห็นว่า รูปไม่เป็นอนันตรปัจจัย เพราะว่ารูปที่ดับไปแล้วไม่ได้เป็นปัจจัยให้รูปอื่นเกิดต่อ แต่ที่รูปอื่นเกิดนั้นเพราะมีสมุฏฐานหนึ่งสมุฏฐานใด คือ มีจิตเป็นสมุฏฐาน หรือมีกรรมสมุฏฐาน หรือมีอตุสมุฏฐาน หรือมีอาหารเป็นสมุฏฐาน

สำหรับปัจจัยต่อไป **ปัจจัยที่ ๖ สหชาติปัจจัย**

ท่านผู้ฟังศึกษาเรื่องของปัจจัยโดยไม่ต้องรีบ แต่ว่าพิจารณาจนกระทั่งเข้าใจ และไม่ต้องท่อง เพราะเมื่อเข้าใจแล้ว เวลาที่ได้ยินชื่อของปัจจัยต่าง ๆ ก็สามารถรู้ได้ว่า ได้แก่สภาพธรรมอะไร

สำหรับสหชาติปัจจัย **ธรรมโดยย่อ**เกิดขึ้น **ธรรมนั้น**ชื่อว่าชาตะ **ธรรมที่เกิดพร้อมกัน** ชื่อว่าสหชาติ

เพราะฉะนั้น สำหรับสหชาติปัจจัย ไม่ยากเลย หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยโดยเกิดพร้อมกันกับสภาพธรรมที่ตนเป็นปัจจัยให้เกิดขึ้น คือ ปัจจัยธรรม และปัจจัยูปันธิธรรมเกิดพร้อมกันในอุปาทนนะ ถ้าท่านผู้ฟังจะสังเกตปัจจัยนี้ โดยชื่อสหชาติ หมายความว่าเกิดพร้อมกัน แต่ไม่ได้พูดถึงเรื่องดับพร้อมกัน ดังนั้น ไม่ต้องคำนึงถึงเรื่องดับ แต่ให้รู้ว่าเป็นปัจจัยทันทีที่เกิด ซึ่งในขณะที่เกิดต้องเกิดพร้อมกันกับปัจจัยูปันธิธรรมคือธรรมซึ่งตนเองเป็นปัจจัยให้เกิดขึ้นด้วย ถ้าทราบความหมายของปัจจัยนี้ก็ทราบได้เลยว่า สำหรับปรมัตถธรรม ๔ สภาพธรรมใดเป็นสหชาติปัจจัย

เป็นเรื่องคิดและพิจารณา และต้องตรงตามความเป็นจริง เพราะว่าสภาพธรรมที่เป็นสหชาติปัจจัย ได้แก่ จิตและเจตสิกที่เกิดพร้อมกัน ท่านผู้ฟังได้ยินคำว่า ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา เหล่านี้ เป็นชื่อของเจตสิกแต่ละชนิดแต่ละประเภท

ผัสสะเป็นเจตสิกซึ่งกระทบอารมณ์ ถ้าผัสสะไม่กระทบ จิตจะรู้อารมณ์นั้นไม่ได้ เวทนาเป็นสภาพที่รู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ ดีใจ เสียใจ หรือเฉย ๆ

ถ้าผัสสะไม่กระทบ เวทนาจะเกิดรู้สึกในอารมณ์นั้นไม่ได้ แต่ทั้งผัสสะทั้งเวทนา หรือสัญญาเจตสิก หรือเจตนาเจตสิก หรือเจตสิกอื่น ๆ ซึ่งเกิดกับจิตนั้น ต้องเกิดขึ้นพร้อมกับอุปาทานะของจิต ที่กล่าวว่าเกิดขึ้นพร้อมกัน ต้องหมายถึงในทันทีที่จิตเกิด คือ ในอุปาทานะของจิตนั่นเอง เพราะฉะนั้น จิตและเจตสิกเกิดพร้อมกันในอุปาทานะ นี้โดยสหชาติปัจจัย

เพราะฉะนั้น จิตเป็นสหชาติปัจจัยของเจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วย และเจตสิกเป็นสหชาติปัจจัยแก่จิตซึ่งตนเกิดร่วมด้วย เพราะถ้าเจตสิกไม่เกิดจิตก็เกิดไม่ได้ หรือถ้าจิตไม่เกิดเจตสิกก็เกิดไม่ได้ ทั้งจิตและเจตสิกต้องเกิดด้วยกันโดยสภาพของสหชาติปัจจัย เป็นปัจจัยโดยการเกิดขึ้นพร้อมกัน

ไม่ยากใช่ไหม เป็นเรื่องของจิตและเจตสิกตามที่เคยได้ทราบแล้ว ซึ่งไม่ใช่แต่เฉพาะจิตเท่านั้นที่เป็นสหชาติปัจจัย เจตสิกที่เกิดพร้อมจิตก็เป็นสหชาติปัจจัยของจิตด้วย และนอกจากจิตและเจตสิกเป็นสหชาติปัจจัยแล้ว ท่านผู้ฟังลองนึกดูว่า มีอะไรอีกที่เป็นสหชาติปัจจัย ปรมาตมธรรมมี ๔ จิต เจตสิก รูป นิพพาน เพราะฉะนั้น เมื่อจิตและเจตสิกเป็นสหชาติปัจจัยแล้ว ยังมีสภาพธรรมอื่นอีกใหม่ที่เป็นสหชาติปัจจัย

สำหรับรูปปรมาตม มีรูป ๔ รูป คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม มหาภูตรูป ๔ ต้องเกิดพร้อมกัน แยกกันไม่ได้ เพราะฉะนั้น ธาตุดินเป็นสหชาติปัจจัยให้ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมเกิดขึ้นพร้อมกันทันทีกับการเกิดของธาตุดิน

ธาตุน้ำเป็นสหชาติปัจจัย คือ เป็นปัจจัยให้ธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลมเกิดขึ้นพร้อมกันทันทีกับที่ธาตุน้ำเกิดขึ้น

ธาตุไฟเป็นสหชาติปัจจัย คือ ทำให้ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลมเกิดขึ้นพร้อมกันทันทีในขณะที่ธาตุไฟเกิดขึ้น

และธาตุลมก็เป็นสหชาติปัจจัย ทำให้ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟเกิดขึ้นพร้อมกันทันทีในขณะที่ธาตุลมเกิดขึ้น

สำหรับสหชาตปัจจัย ปัจจัยและปัจจัยูปันต้องเกิดพร้อมกันทันทีในอุปาทกขณะนั่นเอง สำหรับมหาภูตรูป ๔ แยกกันไม่ได้เลย ต่างก็เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ขณะใดที่ธาตุดินเกิด จะไม่มีธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมเกิดพร้อมกันในขณะนั้นไม่ได้ ขณะใดที่ธาตุไฟเกิด ขณะนั้นจะไม่มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลมเกิดในขณะนั้นด้วยไม่ได้

ถ้าจะทบทวนเรื่องปัจจัยและปัจจัยูปันเป็นภาษาบาลี ในมหาภูตรูป ๔ นั่นเอง ถ้าปฐวีธาตุเป็นปัจจัย เตโชธาตุ อาโปธาตุ วาโยธาตุ เป็นปัจจัยูปัน ถ้าเตโชธาตุคือ ธาตุไฟ เป็นปัจจัย ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ วาโยธาตุ เป็นปัจจัยูปัน เพราะฉะนั้นใช้ได้ทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี เมื่อเข้าใจคำว่า ปัจจัย คือ สภาพธรรมซึ่งทำให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้น และสภาพธรรมใดก็ตามซึ่งเกิดขึ้นเพราะสภาพธรรมนั้นเป็นปัจจัยูปัน เพราะฉะนั้น ปัจจัยต้องคู่กับปัจจัยูปัน

นี่เป็นสหชาตปัจจัยประการหนึ่ง คือ มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจัยแก่มหาภูตรูป ๔ โดยยกมหาภูตรูป ๑ เป็นปัจจัยแก่มหาภูตรูป ๓ หรือยกมหาภูตรูป ๒ เป็นปัจจัยแก่มหาภูตรูป ๒ หรือยกมหาภูตรูป ๓ เป็นปัจจัยแก่มหาภูตรูป ๑ ก็ได้ ไม่ว่าจะกล่าวโดยนัยใด ๆ ให้ทราบว่า มหาภูตรูปทั้ง ๔ เกิดพร้อมกัน จึงเป็นสหชาตปัจจัย

ที่ตัวนี้เอง ในขณะนี้ ไม่ใช่ที่อื่น และรวมทั้งมหาภูตรูปภายนอกด้วย ไม่ใช่แต่เฉพาะที่ตัวเท่านั้น ไม่ว่าจะใดก็ตามซึ่งปรากฏลักษณะแข็ง เป็นลักษณะของปฐวีธาตุเกิดขึ้นปรากฏ ให้ทราบว่า ในขณะนั้นต้องมีธาตุไฟ ธาตุน้ำ ธาตุลมเกิดพร้อมกัน ไม่ว่าจะเป็นรูปภายในหรือรูปภายนอก

เพราะฉะนั้น ประการที่ ๑ คือ จิตและเจตสิกเป็นสหชาตปัจจัยซึ่งกันและกัน ประการที่ ๒ คือ มหาภูตรูป ๔ เป็นสหชาตปัจจัยซึ่งกันและกัน

ต่อไปคือ ประการที่ ๓ ปฏิสนธิจิตในภุมิที่มีขันธ ๕ เป็นสหชาตปัจจัยแก่ปฏิสนธิหทยวัตถุ

คำว่า วัตถุ หมายความว่า รูปซึ่งเป็นที่เกิดของจิต ในภุมิที่มีขันธ ๕ รูปจะเกิดโดยที่ไม่มีจิตเป็นที่เกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้น ขณะใดที่จิตเกิดจะต้องทราบว่า จิตประเภทนั้นเกิดที่รูปอะไร ซึ่งรูปอันเป็นที่เกิดของจิตนั้นมี ๖ รูป ได้แก่ วัตถุ ๖ คือ

จักขุวัตถุเป็นที่เกิดของจักขุวิญญาณ ที่กำลังเห็นในขณะนี้ จิตเห็นเป็นสภาพรู้
สิ่งที่ปรากฏทางตา เกิดที่จักขุปสาท เพราะฉะนั้น จักขุปสาทเป็นจักขุวัตถุของ
จักขุวิญญาณ

ขณะที่ได้ยิน โสตปสาทเป็นโสตวัตถุ คือ เป็นที่เกิดของโสตวิญญาณ จิตที่
กำลังได้ยินเสียงในขณะนี้เกิดที่โสตปสาทและดับที่โสตปสาท เพราะฉะนั้น โสตปสาท
เป็นโสตวัตถุของโสตวิญญาณ

ขณะที่ได้กลิ่น ฆานวิญญาณเกิดที่ฆานปสาท เพราะฉะนั้น ฆานปสาทใดซึ่ง
เป็นที่เกิดของฆานวิญญาณในขณะนั้น ฆานปสาทรูปนั้นเป็นฆานวัตถุของ
ฆานวิญญาณในขณะที่ได้กลิ่น และกัณฐะ ไม่เที่ยงเลย ช่วงขณะเล็กน้อยนิดเดียวซึ่งจิต
เกิดขึ้นกระทำกิจต่าง ๆ และเกิดที่ต่าง ๆ

ในขณะที่ลิ้มรส ที่รสปรากฏเพราะชีวหาวิญญาณเกิดขึ้นลิ้มรสที่ชีวหาปสาทรูป
ซึ่งเป็นชีวหาวัตถุ เพราะว่าเป็นที่เกิดของชีวหาวิญญาณ และกัณฐะ

ขณะที่กำลังกระทบเย็น ร้อน อ่อน แข็ง ตึง ไหว ขณะนั้นกายวิญญาณ
เกิดที่กายปสาทรูป เพราะฉะนั้น กายปสาทรูปเป็นกายวัตถุ คือ เป็นที่เกิดของ
กายวิญญาณในขณะนั้น และกัณฐะ

แต่ในวันหนึ่ง ๆ ไม่ได้มีแต่จิตเห็น จิตได้ยิน จิตได้กลิ่น จิตลิ้มรส จิตรู้สิ่งที่
กระทบสัมผัส จิตอื่นทั้งหมดนอกจากนั้น เกิดที่หทยรูปซึ่งเป็นหทยวัตถุ คือ เป็นที่เกิด
ของจิตอื่นทั้งหมดในภุมิที่มีขันธ ๕ นอกจากทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ดวงที่กล่าวข้างต้น

เพราะฉะนั้น ในภุมิที่มีขันธ ๕ ในปฏิสนธิกาล คือ ในขณะที่เกิด จิตจะเกิด
โดยที่ไม่มีรูปเป็นที่เกิดไม่ได้ และในอุปาทกขณะของปฏิสนธิจิต คือ ขณะที่ปฏิสนธิจิต
เกิดขึ้น กรรมเป็นปัจจัยทำให้หทยวัตถุเกิด โดยเป็นที่เกิดของปฏิสนธิจิตในขณะนั้น

๑๑๐๔

ส. การเกิดขึ้นในภุมิมนุษย ซึ่งปฏิสนธิจิตได้ดับไปนานแล้ว เพราะว่าเป็นจิตดวงแรก ขณะแรกที่เกิดขึ้น ปฏิสนธิจิตเป็นวิบากจิต เป็นผลของกรรมหนึ่ง ถ้าเกิดในสุคติภูมิก็เป็นผลของกุศลกรรม ถ้าเกิดในทุคติภูมิก็เป็นผลของอกุศลกรรม และในภุมิที่มีชั้น ๕ กรรมไม่ได้ทำให้เพียงปฏิสนธิจิตและเจตสิกเกิดเท่านั้น ยังมีกัมมชรูปซึ่งถ้าเป็นในภุมิมนุษยที่เกิดในครรรค์ ในทันทีที่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นจะมีกัมมชกลาปรวม ๓ กลาปเกิดขึ้นด้วย

กลาป หรือกลาปะในภาษาบาลี หมายความว่าถึงกลุ่มของรูป เพราะรูปจะเกิดขึ้นเพียงลำพังรูปเดียวไม่มี อย่างน้อยที่สุดต้องมีรูปเกิดพร้อมกัน ๘ รูป คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เป็นมหาภูตรูป ๔ และรูปซึ่งอาศัยเกิดกับมหาภูตรูปอีก ๔ คือ สี กลิ่น รส โอชา อีก ๔ รูป ซึ่งไม่ใช่มหาภูตรูป แต่เป็นรูปที่เกิดโดยอาศัยมหาภูตรูป ชื่อว่าอุปาทายรูป

เพราะฉะนั้น รูป ๘ รูป ไม่แยกจากกันเลย คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ๔ รูป และสี กลิ่น รส โอชา อีก ๔ เป็น ๘ รูป

และสำหรับรูปซึ่งเกิดเพราะกรรมเป็นปัจจัย จะต้องมีชีวิตรูปรวมอยู่ด้วย ซึ่งทำให้รูปนั้นมีลักษณะเป็นรูปที่ทรงชีวิต เป็นลักษณะของรูปซึ่งมีชีวิตต่างกับรูปอื่นๆ ที่ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะกรรมอีกรูปหนึ่ง รวมเป็น ๙ รูป

เพราะฉะนั้น สำหรับ ๓ กลาป จะประกอบด้วยรูปกลุ่มละ ๑๐ คือ นอกจากจะมีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมที่เป็นมหาภูตรูป มีสี กลิ่น รส โอชาที่เป็นอุปาทายรูป และมีชีวิตรูปอีกหนึ่งรูป รวมเป็น ๙ รูป ยังมีกายปสาทอีก ๑ รูป เป็น ๑๐ รูป ซึ่งในขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นรูปนั้น ทั้ง ๓ กลาปหรือทั้ง ๓ กลุ่มของรูปเป็นรูปที่เล็กมาก แต่ให้ทราบว่า แม้จะเล็กเพียงไรก็ตามในกลุ่มหนึ่งๆ หรือกลาปหนึ่งๆ จะมีรูปรวมกัน ๑๐ รูป

กลุ่มหนึ่งเป็นกายทสกะ ได้แก่ กลุ่มของกายกลุ่มหนึ่ง อีกกลุ่มหนึ่ง คือ ภาวทสกะ ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ อรูปาทายรูป ๔ ชีวิตรูป ๑ และอิตถิภาวะ ๑ ถ้าเป็น เพศหญิง หรือบุริสภาวะอีก ๑ ถ้าเป็นเพศชาย รวมเป็น ๑๐ รูป เรียกว่าภาวทสกะ และอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นที่เกิดของจิต คือ หทยทสกะ ซึ่งต้องประกอบด้วยรูป ๑๐ รูป คือ มหาภูตรูป ๔ อรูปาทายรูป ๔ ชีวิตรูป ๑ และหทยวัตถุ คือ รูปซึ่งเป็นที่เกิดของจิต อีกหนึ่งรูปในกลุ่มนั้น รวมเป็นหทยทสกะ คือ กลุ่มของหทัยซึ่งเป็นที่เกิดของจิต

เพราะฉะนั้น กรรมทำให้กัมมชรูป ๓ กลุ่มเกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิตในอุปาทขณะ แต่ถ้าปฏิสนธิจิตไม่เกิด กัมมชรูป ๓ กลุ่มนี้ก็เกิดไม่ได้

สำหรับปฏิสนธิจิตในภุมิที่มีชั้น ๕ เป็นสหชาติปัจจัยให้กัมมชรูป ๓ กลุ่ม เกิดขึ้น ซึ่งได้เป็นไปแล้วพร้อมกันทันทีในขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น โดยนัยเดียวกัน หทยวัตถุในขณะปฏิสนธิซึ่งเกิดพร้อมกับอุปาทขณะของจิต ก็เป็นสหชาติปัจจัยของ ปฏิสนธิจิต แต่ว่ากัมมชกลาปอีก ๒ กลาป ไม่เป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิด เพราะว่า จิตไม่ได้เกิดที่กายทสกะ หรือภาวทสกะ แต่เกิดที่กลุ่มของรูปที่เป็นหทยทสกะนั้น

สหชาติปัจจัยหมวดนี้ คือ ปฏิสนธิจิตในภุมิที่มีชั้น ๕ เป็นสหชาติปัจจัยให้แก่ ปฏิสนธิหทยวัตถุในอุปาทขณะ และปฏิสนธิหทยวัตถุเป็นสหชาติปัจจัยให้ปฏิสนธิจิต เกิดขึ้นในอุปาทขณะ

ถ้าท่านผู้ฟังสังเกต จะเห็นได้ว่า กล่าวถึงเฉพาะหทยวัตถุในปฏิสนธิขณะ คือ หมายถึงปฏิสนธิหทยวัตถุรูป เดียวที่เป็นสหชาติปัจจัยของปฏิสนธิจิตในภุมิที่มี ชั้น ๕ เพราะเหตุใด เพราะว่ารูปอื่น หรือขณะอื่นที่นอกจากปฏิสนธิขณะ ที่รูปจะ เป็นปัจจัยให้เกิดจิตก็ดี หรือจะเป็นทวารให้จิตรู้อารมณ์ก็ดี หรือว่าจะเป็นอารมณ์ให้ จิตรู้ก็ดี รูปทั้งหมดที่จะเป็นปัจจัยได้ในขณะอื่นนอกจากปฏิสนธิกาล ต้องเป็นรูป ในขณะจิตินะของรูป

รูปมีอายุเท่ากับจิตเกิดดับ ๑๗ ขณะ เพราะฉะนั้น ในอุปาทขณะของจิต ถ้า รูปนั้นเกิดในขณะนั้น รูปนั้นไม่สามารถเป็นปัจจัยให้แก่จิตได้เลย เป็นทวารไม่ได้ เป็นวัตถุไม่ได้ เป็นอารมณ์ไม่ได้ นอกจากเฉพาะในปฏิสนธิกาล คือ ในขณะเกิดขึ้น

ขณะเดียวกันนั้น ซึ่งปฏิสนธิหทยวัตถุเป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตได้ในอุปาทขณะของรูป นอกจากนั้นแล้ว รูปไม่มีโอกาสเป็นปัจจัยในอุปาทขณะของรูปได้เลย รูปทุกรูปที่จะเป็นปัจจัยโดยเป็นทวารก็ดี โดยเป็นวัตถุคือเป็นที่เกิดก็ดี หรือโดยเป็นอารมณ์ก็ดี จะต้องเป็นปัจจัยในฐิติขณะเท่านั้น ซึ่งจะเห็นได้ในวิธีจิตว่า ขณะที่รูปเกิดกระทบภวังค์ ขณะนั้นจิตไม่สามารถจะรู้หรือมีรูปนั้นเป็นอารมณ์ได้ทันที ต้องเป็นในฐิติขณะของรูปเสมอ เว้นขณะเดียว คือ ในปฏิสนธิขณะเท่านั้น ซึ่งรูปสามารถเป็นปัจจัยได้ในอุปาทขณะ

ถ. ในขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิด อาจารย์กล่าวว่า มีรูปกลาป คือ มีกายทสกกลาป ภาวทสกกลาป และหทยทสกกลาปเกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิต ใช่ไหม

ส. ในภุมมีที่มัชฌัน ๕ สำหรับผู้ที่เกิดในครรภ์ ถ้าเกิดเป็นโอปปาติกะ หรือในกำเนิดอื่น ก็จะมีกลาปมากกว่านั้น

ถ. อย่างในมนุษย์ ขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิด รูป ๓๐ รูปนี้ต้องเกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิต และรูป ๓๐ รูปนี้ถือว่าเป็นสหชาติปัจจัยของปฏิสนธิจิต

ส. มีกลุ่มของรูป ๓ กลุ่มเกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิตในอุปาทขณะ ปฏิสนธิจิตเป็นสหชาติปัจจัยของกัมมชรูป ๓ กลุ่ม นี่ตอนหนึ่ง คือ ปฏิสนธิจิตเป็นสหชาติปัจจัยให้เกิดกัมมชรูป ๓ กลุ่ม แต่ว่าในกัมมชรูป ๓ กลุ่ม เฉพาะกลุ่มเดียว คือ ปฏิสนธิหทยวัตถุที่ในหทยทสกกลาปเป็นปัจจัยให้เกิดปฏิสนธิจิตได้ แต่อีก ๒ กลุ่มไม่เป็นปัจจัย

เพราะฉะนั้น ปฏิสนธิจิตเป็นปัจจัยแก่กัมมชรูป ๓ กลาป และปฏิสนธิหทยวัตถุเป็นปัจจัยแก่ปฏิสนธิจิต เฉพาะกลาปเดียว จะต้องทราบอย่างละเอียดว่า มี ๓ กลาป ซึ่งเป็นกัมมชรูปเกิดขึ้นเพราะปฏิสนธิจิตเป็นปัจจัย แต่ว่าใน ๓ กลาปนั้น เฉพาะปฏิสนธิหทยวัตถุรูปเท่านั้นที่เป็นสหชาติปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิด กัมมชกลาปอีก ๒ กลาป คือ ภาวทสกกลาปและกายทสกกลาปไม่เป็นสหชาติปัจจัยให้เกิดปฏิสนธิจิต

เกิดพร้อมกันจริง ปฏิสนธิจิตเป็นปัจจัย กัมมชกลาป ๓ กลุ่มเป็นปัจจัยปบัน แต่ใน ๓ กลุ่มนั้น กลุ่มหนึ่ง คือ ปฏิสนธิหทยวัตถุรูปเป็นสหชาติปัจจัยให้เกิดปฏิสนธิจิต

เพราะฉะนั้น เรื่องของปัจจัยต้องแยกกับเรื่องของปัจจัยปบัน ถ้าจะเอาปัจจัยปกับปัจจัยปบันจะทำให้เข้าใจสภาพธรรมคลาดเคลื่อน สภาพธรรมใดซึ่งเป็นปัจจัยทำให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้น ไม่ได้หมายความว่าสภาพธรรมอื่นซึ่งเกิดเพราะปัจจัยนั้นจะเป็นปัจจัยด้วย แม้ว่าสหชาติปัจจัย คือ ปัจจัยและปัจจัยปบันจะเกิดพร้อมกัน แต่ก็ต้องทราบว่า ในสภาพธรรมซึ่งเกิดพร้อมกัน คือ เป็นปัจจัยและปัจจัยปบันนั้น สภาพธรรมใดเป็นปัจจัย และสภาพธรรมใดเป็นปัจจัยปบัน

ขอเรียนถามว่า กัมมชรูปในขณะอื่นเกิดขึ้นเพราะอะไรเป็นปัจจัย

กัมมชรูป ชื่อบอกแล้ว เพราะกรรมเป็นปัจจัย ไม่มีจิตเป็นปัจจัยเกิดได้ใหม่ กัมมชรูปในขณะอื่น ไม่มีจิตเป็นปัจจัย เกิดได้ใหม่ ได้ เพราะว่ารูปร่างนั้นเกิดขึ้นเพราะกรรม เฉพาะในขณะปฏิสนธิเท่านั้นที่จะต้องอาศัยจิตเป็นสหชาติปัจจัย แต่ไม่ใช่เพราะจิตเป็นสมุฏฐาน อย่าลืม กัมมชรูปยังคงเกิดเพราะกรรมเป็นปัจจัย ไม่ได้เกิดเพราะจิตเป็นสมุฏฐาน แต่ที่กัมมชรูปในขณะแรกจะเกิดขึ้นได้ในภุมิหนึ่งภุมิใดเป็นครั้งแรกนั้น ต้องอาศัยปฏิสนธิจิตเป็นสหชาติปัจจัย แต่กัมมชรูปนั้นก็ยังคงเป็นรูปที่เกิดเพราะกรรมเป็นสมุฏฐาน เพราะฉะนั้น หลังจากอุปาทกขณะของปฏิสนธิจิตแล้ว กัมมชรูปทั้งหมดเกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยจิต

ตัวอย่างในนิโรธสมาบัติ จิต เจตสิกดับ กัมมชรูปยังเกิดดับสืบต่ออยู่เรื่อย ๆ นี่เป็นความต่างกันของผู้ที่เป็นพระอนาคามีบุคคลหรือผู้ที่เป็นพระอรหันต์ซึ่งได้อรุณมานที่ ๔ คือ เณรสัญญาณาสัญญาตณณาน สามารถดับจิต เจตสิกได้ไม่เกิน ๗ วัน ในระหว่างนั้นจิตเจตสิกไม่เกิดเลย แต่กัมมชรูปเกิด เพราะฉะนั้น กัมมชรูปเกิดขึ้นเพราะกรรมเป็นสมุฏฐาน แต่ว่าเฉพาะในครั้งแรกในภพนี้ชาตินี้ในปฏิสนธิขณะนั้น จะต้องอาศัยจิตเป็นสหชาติปัจจัยจึงจะเกิดได้

อสังขยัสถิตาพรหมบุคคลมีแต่รูปปฏิสนธิ ในขณะปฏิสนธินั้นกัมมชรูปเกิด ไม่ต้องอาศัยจิตสำหรับในภุมินั้น แต่ในภุมิที่มีขันธ์ ๕ แม้รูปจะเกิดเป็นครั้งแรก แม้รูปนั้นจะเป็นกัมมชรูป คือ รูปซึ่งเกิดเพราะกรรม มีกรรมเป็นสมุฏฐาน แต่ในขณะแรกที่เกิดก็ยังคงอาศัยปฏิสนธิจิตเป็นสหชาติปัจจัย

หมวดที่ ๔ สำหรับสหชาตปัจจัย จะมีสภาพธรรมอะไรอีกไหมซึ่งเกิดพร้อมกัน
จิตและเจตสิก เป็นหมวดที่ ๑

มหาภูตรูป ๔ เป็นหมวดที่ ๒

ปฏิสนธิจิตในภุมิที่มีขันธ์ ๕ และปฏิสนธิทพยวัตถุ เป็นหมวดที่ ๓

หมวดที่ ๔ คือ จิตและเจตสิกเป็นสหชาตปัจจัยให้เกิดจิตตชรูป

เรื่องของสหชาตปัจจัย ถ้าศึกษาโดยย่อก็ย่อมาก คือ สภาพธรรมใดที่เกิด
พร้อมกันในขณะนั้นเป็นสหชาตปัจจัย แต่ถ้าศึกษาให้ละเอียดจะต้องแยกออก เช่น
จิตเป็นสหชาตปัจจัยให้จิตตชรูปเกิดขึ้น ถ้าใช้คำว่าสหชาตปัจจัยก็หมายความว่า
จิตตชรูปที่เกิดเพราะจิตเป็นสมุฏฐานนั้น ต้องเกิดพร้อมกับจิตในอุปาทกขณะของจิต
จึงจะเป็นสหชาตปัจจัย ถ้าเกิดก่อน หรือเกิดหลัง ไม่ถือว่าเป็นสหชาตปัจจัย
เพราะฉะนั้น รูปทั้งหมดที่เป็นจิตตชรูป จะต้องเกิดพร้อมกับอุปาทกขณะของจิต

และสำหรับจิตซึ่งเป็นปัจจัยให้จิตตชรูปเกิด ก็เวทนาบัญญัติญาณ ๑๐
อรุณวิบาก ๔ ปฏิสนธิจิต ๑ และจุติจิตของพระอรหันต์ ๑ รวมทั้งหมดเป็นจิต ๑๖ ดวง
ซึ่งไม่เป็นปัจจัยให้รูปเกิดขึ้น

ขณะเห็น เฉพาะจักขุวิญญาณไม่เป็นปัจจัยให้จิตตชรูปเกิด สัมปฏิจฉันนะ
สันตிரณะ โภกฐัพพะ ชวนะ เป็นปัจจัยให้จิตตชรูปเกิด มีใครสงสัยหรือเปล่า

สำหรับเรื่องที่จะเข้าใจว่า จิตสั่ง บางท่านดูเหมือนว่าเข้าใจ พอใครบอกว่า
จิตสั่ง ก็เข้าใจว่าจิตสั่งให้รูปเกิด มิฉะนั้นแล้วจะไม่มี การเดิน การพูด หรือการกระทำ
กิจการงานต่าง ๆ แต่ถ้าจะพิจารณาให้ละเอียดจริง ๆ ให้เข้าใจจริง ๆ ก็ต้องคิดตั้งแต่
คำว่า จิตสั่ง ที่เรียกว่า สั่ง คืออย่างไร มีใครจะตอบได้ใหม่ว่า สั่ง คืออย่างไร ที่จะ
ใช้คำว่า จิตสั่ง

ผู้ฟัง ... (ได้ยินไม่ชัด)

ส. เพราะฉะนั้น จิตสั่งไม่ได้ใช่ไหม ถ้ามีท่านผู้ใดที่เข้าใจว่าจิตสั่ง เพราะดู
เหมือนพอบอกว่า จิตสั่ง ใคร ๆ ก็เข้าใจว่า ถูกจิตสั่ง มิฉะนั้นแล้วรูปก็จะเคลื่อนไหว

ประกอบกิจการงานต่างๆ ไม่ได้ ทำให้ดูเหมือนว่าจิตสั่ง แต่ถ้าพิจารณาจริง ๆ จะต้องพิจารณาแม้แต่ในความหมายของคำว่า สั่ง ว่าคืออะไร คืออะไรที่สั่ง

ผู้ฟัง เรื่องจิตสั่ง ผมไม่เห็นด้วย เพราะไปขัดกับหลักธรรมที่ว่า สพุเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งหลายบังคับบัญชาไม่ได้ แต่ว่าเท่าที่ผมได้ยินได้ฟังมาในการบรรยายธรรมตามสถานที่ต่าง ๆ ทางวิทยุก็ได้นั้น พอจะจับใจความได้ว่า ท่านผู้บรรยายธรรมเหล่านั้น ท่านใช้คำว่าจิตสั่ง เป็นต้นว่า ผมยืนอยู่ที่นี่เพราะจิตสั่งให้ยืน แต่ผมว่าไม่ใช่จิตสั่ง เพราะว่าขัดกับหลักธรรมตามที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งท่านผู้บรรยายธรรมก็ถามว่า ที่โยมยืนอยู่ที่นี่ ยืนเพราะอะไร เราเถียงท่าน ท่านก็ว่า โยมไปคิดดูใหม่ก็แล้วกัน

สุ. แต่ต้องพิจารณา แม้คำว่าสั่ง ที่ว่าสั่งนั้นคืออะไร

ผู้ฟัง อย่างเหยียดแขน เพราะจิตสั่งให้เหยียด จึงเหยียดออกไป

สุ. สั่งคืออะไร ที่ว่าสั่ง ดูเหมือนว่าจะเข้าใจ แต่ถ้าพิจารณาจริง ๆ ต้องพิจารณาดังแต่แม้คำว่า สั่ง คืออะไร คืออย่างไร และเมื่อไรที่สั่ง

ผู้ฟัง เคยเรียนถาม ท่านก็ว่า ไม่อธิบายในข้อนี้ แต่ท่านว่า ที่โยมนั่ง ไม่ใช่เพราะจิตสั่งหรือ ผมก็ว่า ไม่ใช่

สุ. จิตเป็นสภาพรู้

ผู้ฟัง ท่านก็ไม่อธิบาย พุดไปพุดมา ก็ตกลงกันไม่ได้ ท่านก็บอกว่า โยมไปคิดดูใหม่ก่อน และวันหลังก็ไม่ได้เอามาพุดกันอีก เดียวนี้ทางวิทยุก็ยังพุดกันอยู่ และท่านก็มักจะพุดว่า จิตเป็นประธาน เป็นหัวหน้าของธรรมทั้งหลาย ท่านอ้างอย่างนี้ แต่ผมไปอ่านหนังสือพบข้อความว่า ถ้าจิตสั่งได้ ร่างกายก็คงไม่เปื่อย ไม่แก่ ความจริงสั่งไม่ได้ ขัดกับหลักที่ว่า สพุเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา แต่ท่านเหล่านั้นท่านมองข้ามไปหมด

สุ. โดยมากเวลาที่ใช้คำว่า สั่ง ท่านเข้าใจความหมายนี้ว่าอย่างไร

ผู้ฟัง ก็แปลว่า บังคับบัญชาให้ทำไปตามที่จิตต้องการ เข้าใจว่าอย่างนั้น

สุ. ต้องพุดหรือแปลว่าสั่ง หรือว่าไม่ต้องพุด จิตนึกหรือแปลว่าขณะนั้น

ผู้ฟัง นี่

ส. นึก คือ รู้คำหรือเปล่า

ผู้ฟัง ใช่

ส. ถ้าขณะนั้นจิตรู้คำ ก็ไม่ได้สั่งอะไร เพราะจิตเป็นสภาพที่รู้คำ และก็ดับ

๑๑๐๕

ส. จิตมีลักษณะเดียวคือเป็นสภาพรู้ หรือธาตุรู้ เพราะฉะนั้น การที่จะประจักษ์ลักษณะของจิตที่ว่าไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ต้องรู้ในอาการรู้ ซึ่งเป็นลักษณะของจิต ถ้าไปรู้ในอาการอื่น ไม่มีทางที่จะเข้าใจในสภาพรู้ได้

ผู้ฟัง เคยโต้เถียงกับผู้บรรยายว่า โดยสภาวะของจิต จิตเป็นสภาพที่รู้อารมณ์ ไม่ใช่จะไปสั่งอะไรได้ แต่ท่านก็ไม่ยอม ท่านบอกว่า สั่งนะโยม ที่โยมนั่งอยู่อย่างนี้ เพราะจิตสั่ง ท่านว่าอย่างนั้น สมรวาสก็เหมือนกัน สมรวาสที่ท่านบรรยายธรรมก็ว่า จิตสั่ง เดียวนี้ก็ยังบรรยายอย่างนี้อยู่ทางวิทยุ

ส. ในจิต ๘๙ ดวง และในวิถีจิตทุกขณะ ตรวจสอบได้ว่าจิตแต่ละขณะนั้นมีอะไรเป็นอารมณ์ แม้แต่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น เพราะกรรมเป็นปัจจัย ปฏิสนธิจิตมีอารมณ์เดียวกับจิตที่ใกล้จะจุติของชาติก่อน เพราะฉะนั้น ปฏิสนธิจิตกำลังมีอารมณ์นั้น เกิดขึ้นขณะเดียวและดับ ไม่ได้สั่งอะไร เพราะว่าจิตเป็นสภาพรู้ แม้แต่กัมมชรูปซึ่งเกิดเพราะปฏิสนธิจิตเป็นสหชาติปัจจัย ในขณะนั้น กัมมชรูปเกิดพร้อมอุปาทนของปฏิสนธิจิต คือ ทันทีที่ปฏิสนธิจิตเกิด กัมมชรูปก็เกิดพร้อมกันในอุปาทน ขณะนั้นไม่ได้สั่ง ภวังคจิตก็มีอารมณ์เดียวกับปฏิสนธิจิต รู้อารมณ์เดียวกับปฏิสนธิจิต จะสั่งได้ไหม เพราะฉะนั้น ภวังคจิตก็สั่งไม่ได้ จนกระทั่งวิถีจิตแต่ละดวงก็มีอารมณ์และมีกิจการงานเฉพาะของจิตนั้น ๆ ซึ่งเป็นสภาพรู้อารมณ์แต่ละขณะ

ผู้ฟัง ที่อาจารย์กรุณาอธิบาย ผมเห็นด้วย แต่มีผู้ฟังอื่นที่ยังเข้าใจไขว่เขวอีกมาก แม้แต่ในการสนทนาธรรม เขาก็ยังเถียงเรื่องจิตสั่งนี้ ปรมัตถธรรมมี ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน นิพพานนั้นเราไม่ต้องพูดถึง แคจิต เจตสิก รูป ๓ ปรมัตถ์ ถ้าจิตเป็นผู้สั่ง อะไรเป็นผู้รับคำสั่ง เจตสิกหรือ เจตสิกก็ต้องเกิดพร้อมกับจิตจะปรับ

คำสั่งจากจิตอีกอย่างไร ส่วนรูปก็เป็นสภาวะธรรมที่รู้อารมณ์ไม่ได้ เมื่อรู้รู้อารมณ์ไม่ได้ จะไปรับคำสั่งจากใครได้

ส. และโดยเฉพาะสหนตปัจฉัย จิตเป็นสหนตปัจฉัยทำให้จิตตชรูปเกิดพร้อมกันในอุปาทนนะ เพราะฉะนั้น ไม่มีโอกาสจะสั่ง เพราะว่าเกิดพร้อมกัน

ผู้ฟัง ที่ฟังอยู่ทุกวันนี้ ท่านก็อ้างอยู่ว่า จิตเป็นใหญ่เป็นประธาน เพราะฉะนั้นที่เคลื่อนไหวอยู่นี้เพราะจิตสั่งทั้งนั้น แต่ผมไม่เห็นด้วย ผมเห็นด้วยตามแนวทางที่อาจารย์บรรยายนี้

ส. เพราะฉะนั้น การศึกษาธรรมต้องละเอียดจริง ๆ ไม่ใช่เพื่อเหตุอื่น นอกจากเพื่อให้พิจารณาจนกว่าจะเข้าใจแจ่มแจ้งถูกต้องตามความเป็นจริง มิฉะนั้นแล้วการศึกษาธรรมไม่มีประโยชน์ ถ้าไม่ใช่ศึกษาเพื่อให้เข้าใจสภาพธรรมตรงตามที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้ และตรงตามลักษณะของสภาพธรรมซึ่งสามารถพิสูจน์หรือประจักษ์แจ้งได้ เพียงแต่ให้ทราบว่า เป็นเรื่องที่ละเอียด และท่านผู้ฟังต้องพิจารณาไตร่ตรองจนกว่าจะเป็นความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง

สำหรับเรื่องของสหนตปัจฉัย จะทำให้เข้าใจเรื่องของจิตและจิตตชรูปว่า จิตเป็นสหนตปัจฉัยของจิตตชรูป คือ เป็นปัจฉัยให้จิตตชรูปเกิดพร้อมกับอุปาทนนะของจิต

สำหรับหมวดที่ ๕ คือ มหาภูตรูป ๔ เป็นสหนตปัจฉัยให้เกิดอุปาทายรูป

อย่าลืม นอกจากมหาภูตรูป ๔ เป็นสหนตปัจฉัยให้เกิดมหาภูตรูป ๔ โดยต่างก็เป็นสหนตปัจฉัยแล้ว ในหมวดที่ ๕ มหาภูตรูป ๔ เป็นสหนตปัจฉัยให้เกิดอุปาทายรูป ๔ เพราะฉะนั้น นอกจากธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ซึ่งเป็นมหาภูตรูป ๔ เกิดขึ้นแล้ว ยังเป็นสหนตปัจฉัยให้สี กลิ่น รส โอชา และอุปาทายรูปอื่นในกลุ่มหรือในกลาปนนั้นเกิดขึ้นพร้อมกันกับมหาภูตรูปนั้น เพราะวามหาภูตรูปเป็นสหนตปัจฉัยให้เกิดอุปาทายรูป

สำหรับหมวดที่ ๖ ก็ได้กล่าวถึงแล้วว่า ในปฏิสนธิกาล หทยวัตถุเป็นสหนตปัจฉัยแก่ปฏิสนธิจิต แต่ในปวัตติกาล หทยวัตถุจะเป็นสหนตปัจฉัยให้เกิดจิตไม่ได้

คือ หลังจากทีปฏิสมนิจิตดับไปแล้ว จิตดวงต่อ ๆ ไปก็ต้องอาศัยรูปเกิดขึ้น ในขณะที่เป็นภวังคจิต ไม่เห็น ไม่ได้อาศัยจักขุปสาท ไม่ได้เกิดที่จักขุปสาท ในขณะที่เป็นภวังคก็ไม่ได้ยิน เพราะฉะนั้น ในขณะที่นั้นจิตก็ไม่ได้เกิดที่โสทรวัตถุ ไม่ได้เกิดที่โสตปสาท แต่ในขณะที่เป็นภวังค จิตเกิดที่ทหยวัตถุซึ่งไม่ได้เกิดพร้อมกับจิต เพราะว่าหลังจากปฏิสมนิขณะ ที่รูปจะเป็นปัจจัยได้จะต้องเป็นปัจจัยเฉพาะในฐิติขณะ ไม่ใช่ในอุปาทขณะ เพราะฉะนั้น สำหรับภวังคจิตจะอาศัยทหยวัตถุซึ่งเกิดก่อนเป็นที่เกิด หรือแม้แต่จักขุวิญญาณที่กำลังเห็นในขณะนี้ ก็ต้องอาศัยปสาทรูปซึ่งเกิดก่อนเป็นที่เกิด

รูปทุกรูป นอกจากปฏิสมนิขณะแล้ว จะเป็นปัจจัยโดยเป็นวัตถุกที่ดี โดยเป็นทวารที่ดี โดยเป็นอารมณ์ที่ดี จะเป็นได้เฉพาะในขณะที่เป็นฐิติขณะ แต่ในอุปาทขณะ รูปจะเป็นปัจจัยไม่ได้

ปัจจัยต่อไป คือ **ปัจจัยที่ ๗ อัญญมัญญปัจจัย**

ภาษาไทยเคยใช้ไหมคำนี้ อัญญมัญญะ มีใช้ไหมในภาษาไทย ไม่มี อาจจะมีคำคล้ายคลึง แต่ไม่ใช่ ความหมายคนละอย่าง

สำหรับอัญญมัญญปัจจัย หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่ต่างอาศัยพึ่งพิงซึ่งกันและกันจึงจะเกิดขึ้นและตั้งอยู่ได้ ซึ่งมีคำอุปมาว่า เหมือนไม้ ๓ อัน ที่จะตั้งอยู่ได้ต้องอาศัยซึ่งกันและกันค้ำกันอยู่จึงจะตั้งอยู่ได้ ฉนใด สำหรับสภาพธรรมที่เป็นอัญญมัญญปัจจัย ก็คือ สภาพธรรมนั้นต่างอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งมี ๓ หมวด คือ

หมวดที่ ๑ จิตทุกดวงและเจตสิกทุกดวง เป็นอัญญมัญญปัจจัยซึ่งกันและกัน

แสดงให้เห็นว่า จิตจะเกิดโดยไม่มีเจตสิกไม่ได้ และเจตสิกจะเกิดโดยไม่มีจิตไม่ได้ และนอกจากจะเป็นอัญญมัญญปัจจัยแล้ว ยังต้องเป็นสหชาติปัจจัย คือ ต้องเกิดพร้อมกันด้วย หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า จิตและเจตสิกนอกจากจะเกิดพร้อมกัน คือ เป็นสหชาติปัจจัยแล้ว ยังต้องเป็นอัญญมัญญปัจจัย คือ ต้องอาศัยซึ่งกันและกันด้วย

จิตต้องอาศัยเจตสิกหรือเปล่า อาศัย เพราะเจตสิกเป็นอัญญมัญญปัจจัยของจิต เจตสิกอาศัยจิตหรือเปล่า อาศัย เพราะจิตเป็นอัญญมัญญปัจจัยของเจตสิก นี่คือ หมวดที่ ๑

หมวดที่ ๒ มหาภูตรูป ๔ เป็นอัญญมัญญปัจจัยของมหาภูตรูป ๔

หมวดที่ ๓ ปฏิสนธิจิตและเจตสิก ในภุมมีที่มีขั้น ๕ เป็นอัญญมัญญปัจจัยของปฏิสนธิหทยวัตถุ

ถ้าแสดงโดยปัจจัย คือ นอกจากจะเป็นสหชาติปัจจัยแล้ว ยังเป็นอัญญมัญญปัจจัยด้วย ซึ่งมีเพียง ๓ หมวดที่เป็นสภาพธรรมที่ต่างต้องอาศัยพึ่งพิงซึ่งกันและกัน

อัญญมัญญปัจจัยต่างกับสหชาติปัจจัยใหม่

ต่างกัน เพราะว่าสภาพธรรมบางอย่างเกิดพร้อมกันจริง แต่ไม่ได้เป็นอัญญมัญญปัจจัย เช่น จิตและเจตสิกเป็นปัจจัยให้จิตตชรูปเกิดขึ้นโดยสหชาติปัจจัย แต่ว่าจิตและเจตสิกไม่ได้เป็นอัญญมัญญปัจจัยของจิตตชรูป เนื่องจากจิตตชรูปอาศัยจิตเกิดเพราะมีจิตเป็นสมุฏฐาน แต่ว่าจิตตชรูปไม่สามารถทำให้จิตเกิดได้ คือ เมื่อจิตเกิดขึ้น จิตนั้นเป็นสหชาติปัจจัยให้จิตตชรูปเกิด แต่ว่าจิตตชรูปไม่ได้เป็นปัจจัยให้จิตเกิด เพราะฉะนั้น จิตตชรูปไม่เป็นอัญญมัญญปัจจัยให้กับจิตและเจตสิก หรือจิตตชรูปไม่เป็นสหชาติปัจจัยให้กับจิตและเจตสิก ถูกไหม แม้สหชาติปัจจัย จิตตชรูปก็ไม่ได้เป็นปัจจัย แต่จิตตชรูปเป็นปัจจัยอุปบัน เพราะว่าจิตและเจตสิกเป็นสหชาติปัจจัยให้จิตตชรูปเกิด จิตตชรูปนั้นเกิดเพราะจิต เพราะจิตเป็นสมุฏฐาน แต่จิตนั้นไม่ได้เกิดเพราะจิตตชรูป

เพราะฉะนั้น สำหรับจิตตชรูป ไม่เป็นสหชาติปัจจัย แต่เป็นสหชาติปัจจัยอุปบัน และไม่เป็นอัญญมัญญปัจจัย เพราะว่าจิตตชรูปไม่ได้เป็นปัจจัยให้จิตเกิด

จิตเป็นอัญญมัญญปัจจัยของจิตตชรูปหรือเปล่า

ไม่เป็น เพราะอัญญมัญญะ หมายความว่า ทั้งปัจจัยและปัจจัยอุปบันต่างต้องอาศัยกันและกัน จิตตชรูปอาศัยจิต แต่จิตไม่ได้อาศัยจิตตชรูปเกิด จิตเป็นปัจจัยให้จิตตชรูปเกิด แต่จิตตชรูปไม่ได้เป็นปัจจัยให้จิตเกิด เพราะฉะนั้น จิตและเจตสิกเป็น

สหชาติปัจจัยของจิตตชรูป แต่จิตและเจตสิกไม่ได้เป็นอัญญมัญญปัจจัยของจิตตชรูป

จิตตชรูปเป็นสหชาติปัจจัยของจิตหรือแปลว่า

อย่าลืม จิตตชรูปเป็นรูปซึ่งเกิดเพราะจิตเป็นสมุฏฐาน เพราะฉะนั้น จิตตชรูปไม่ใช่สหชาติปัจจัยของจิต แต่เป็นสหชาติปัจจัยยุพบัน เพราะว่าจิตเป็นสหชาติปัจจัยให้จิตตชรูปเกิด

เป็นเรื่องละเอียดจริง ๆ ถ้าท่านผู้ฟังรู้สึกว่าจะละเอียดเกินไป ยังไม่อยากจะสนใจ ก็ไม่เป็นไร เพียงแต่ให้ทราบว่าเป็นสภาพธรรมซึ่งเคยยึดถือว่าเป็นเรา เป็นตัวตน แต่ว่าแต่ละขณะนี้ จิต เจตสิกเกิดดับ รูปเกิดดับ และโดยเป็นปัจจัยต่าง ๆ รูปในขณะนี้จึงเป็นอย่างนี้ หรือว่านามธรรม คือ จิตและเจตสิก ในขณะนี้จึงเป็นอย่างนี้

สำหรับอัญญมัญญปัจจัย ง่าย คือ ปัจจัยยุพบันจะต้องเป็นที่อิงอาศัยให้เกิดปัจจัยด้วย และปัจจัยต้องเป็นที่อิงอาศัยให้เกิดปัจจัยยุพบันด้วย มิฉะนั้นแล้วก็เป็นได้เพียงสหชาติปัจจัย แต่เป็นอัญญมัญญปัจจัยไม่ได้

ปัจจัยอื่น ๆ ต่อไป ไม่ยาก เป็นเรื่องที่เคยได้กล่าวถึงแล้ว แต่ว่าเมื่อแสดงโดยชื่อ ก็ดูเหมือนยาก เช่น ปุเรชาติปัจจัย

ปุเร แปลว่า ก่อน

ชาติ แปลว่า เกิด

เพราะฉะนั้น สภาพธรรมที่จะเป็นปัจจัยต้องเกิดก่อน ไม่ใช่เกิดพร้อมกัน เป็นปุเรชาติปัจจัย ไม่ใช่สหชาติปัจจัย ถ้าสหชาติปัจจัย ต้องเกิดพร้อมกันในอุปาทกขณะ ถ้าปุเรชาติปัจจัย สภาพธรรมที่จะเป็นปัจจัยได้ต้องเกิดก่อน ซึ่งพอจะทราบได้ใช่ไหมว่าได้แก่อะไร ก็ได้แก่ รูปที่จะเป็นปัจจัยให้จิตเกิดได้นั้น รูปนั้นต้องเกิดก่อน นอกจากอุปาทกขณะของปฏิสนธิจิตเท่านั้นที่เป็นขณะพิเศษ ซึ่งรูปสามารถจะเป็นปัจจัยในอุปาทกขณะ หลังจากนั้นแล้วต้องเป็นปัจจัยได้เฉพาะในวิสุทธิขณะทั้งหมด เพราะฉะนั้นรูปทุกรูปจึงเป็นปุเรชาติปัจจัยเมื่อเป็นปัจจัยให้จิตเกิด นี่ก็ไม่ยาก ปัจจัยต่อ ๆ ไป ไม่ยาก เพียงแต่ว่าต้องละเอียด

ถ. ... (ได้ยินไม่ชัด)

ส. ก็เป็นเรื่องที่ควรรู้ เป็นนามเป็นรูป แต่ก็ควรรู้ เป็นเรื่องที่จะรู้ลักษณะของนามและรูปนั่นเอง แม้แต่การประจักษ์การเกิดดับของรูปก็ต้องทราบว่า ไม่ใช่ในอุปาทกขณะ เป็นเรื่องที่จะต้องรู้ตามความเป็นจริง แต่ทำไมจึงว่าเกิดและดับ เพราะปรากฏเป็นอารมณ์ แต่ที่จะปรากฏเป็นอารมณ์ได้ ไม่ใช่ในอุปาทกขณะ

รูปมีอายุ ๑๗ ขณะของจิต และถ้านับขณะย่อย คือ อุปาทกขณะ จิตินขณะ ภัคขณะของจิตดวงหนึ่ง ๆ ก็เป็น ๕๑ ขณะย่อย ในอุปาทกขณะของจิตก็เป็นอุปาทกขณะของรูป เพราะฉะนั้น ที่เป็นจิตินขณะนั้นก็ ๔๙ ขณะย่อย ซึ่งจะปรากฏเพราะว่ารูปในขณะที่เป็นอุปาทกขณะนั้นอ่อนมาก ไม่สามารถที่จะเป็นแม้ทวารหรือวัตถุ หรืออารมณ์ได้

ท่านผู้ฟังกล่าวว่า เรื่องของปัจจัยทั้งหมด ก็คือนามธรรมและรูปธรรมเท่านั้นเอง ซึ่งก็เป็นความจริง เพราะถ้าจะกล่าวว่า ศึกษาปรมัตถธรรม หรือจะกล่าวว่า ศึกษาปัจจัย ก็มีความหมายอย่างเดียวกัน เพราะว่าปรมัตถธรรมนั่นเองต่างเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้นเป็นไปทั้งนามธรรมและรูปธรรม แต่แม้จะรู้ว่าเป็นนามธรรมหรือรูปธรรม การที่จะละการยึดถือนามธรรมและรูปธรรมว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล หรือเป็นเรา ก็เป็นเรื่องยากที่จะเป็นไปได้ ไม่ใช่ว่าเมื่อรู้ว่าเป็นนามธรรมและเป็นรูปธรรมแล้ว จะหมดการยึดถือนามธรรมและรูปธรรมว่าเป็นตัวตน

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงโดยละเอียดสำหรับใคร ไม่ใช่สำหรับอุคฆฏิตัญญบุคคลซึ่งสามารถรู้แจ้งอริยสัจธรรมได้โดยรวดเร็ว และไม่ใช่สำหรับวิปัญจิตัญญบุคคล แต่สำหรับผู้ที่ต้องฟัง ต้องพิจารณา และต้องอบรมเจริญปัญญาอีกนานกว่าจะประจักษ์แจ้งว่า นามธรรมและรูปธรรมที่กำลังปรากฏไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน และยิ่งรู้เรื่องของปัจจัยมากเท่าไร ก็จะทำให้มีเครื่องประกอบที่จะปรุงแต่งให้ปัญญาสามารถเกิดขึ้นละการยึดถือสภาพธรรมที่กำลังปรากฏได้ มิฉะนั้นแล้ว ถึงแม้ว่าสติจะเกิดบ้าง ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ แต่ที่จะดับความยึดถือว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน ถ้าเครื่อง

ประกอบหรือสังหารชั้นยังปรุงแต่งไม่พอ ยังไม่ถึงกาลที่สมควร ก็ไม่สามารถที่จะดับกิเลสได้

เพราะฉะนั้น ก็ไม่มีใครสามารถไปเร่งรัด หรือทำอย่างอื่น นอกจากจะฟังพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงแล้วโดยละเอียด และในขณะที่ฟังนี้เอง อาจจะมีขณะซึ่งสติปัญญาเกิดขึ้นระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามที่กำลังได้ยินได้ฟังก็ได้ เพราะเข้าใจแล้วว่า ไม่มีอะไรนอกจากนามธรรมและรูปธรรมเท่านั้น ซึ่งสำหรับผู้ที่ได้เข้าใจแล้ว การศึกษาเรื่องปัจจัย ก็คือ การศึกษาปรมัตถธรรมนั่นเอง เพราะปรมัตถธรรมโดยย่อก็มีนามธรรมและรูปธรรมเท่านั้น เพราะฉะนั้น การที่จะศึกษาเรื่องของนามธรรมและรูปธรรมให้เข้าใจ ก็คือ ให้รู้ในสภาพที่เป็นปัจจัยของนามธรรมและรูปธรรม ไม่ใช่เพียงแค่ศึกษาโดยจำนวน หรือว่าโดยชื่อ

๑๑๐๖

สำหรับปัจจัยที่ ๖ และปัจจัยที่ ๗ โดยชื่อ สหชาติปัจจัย หมายความว่าสภาพธรรมที่เกิดพร้อมกัน เพราะฉะนั้น ไม่ต้องคำนึงถึงเรื่องดับ ว่าจะต้องดับพร้อมกันหรือเปล่า คำนึงถึงเพียงประการเดียว คือ สภาพธรรมใดเป็นสหชาติปัจจัย สภาพธรรมนั้นต้องเกิดพร้อมกันกับปัจจัยูปันธรรมซึ่งตนเป็นปัจจัยทำให้เกิดขึ้น ซึ่งมีทั้งหมด ๖ หมวด ขอบทพจน์ คือ

หมวดที่ ๑ จิต ๘๙ และเจตสิก ๕๒ เป็นปัจจัยให้จิตทุกดวง และเจตสิกทุกดวงเกิดขึ้น

แสดงให้เห็นว่า จิตและเจตสิกต้องเกิดพร้อมกัน จะเกิดแยกจากกันไม่ได้ เมื่อจิตต้องอาศัยเจตสิก และเจตสิกต้องอาศัยจิต จิตและเจตสิกซึ่งต่างอาศัยกันและกันนี้ ก็เป็นอัญญมัญญปัจจัย คือ ปัจจัยที่ ๗ ด้วย

ปัจจัยที่ ๖ สหชาติปัจจัย แสดงถึงสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยและที่เป็นปัจจัยูปันธรรมต้องเกิดพร้อมกัน สำหรับปัจจัยที่ ๗ อัญญมัญญปัจจัย แสดงถึงสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยต้องอาศัยปัจจัยูปันธรรม และสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยูปันธรรมก็ต้องอาศัยปัจจัย คือ ต่างต้องพึ่งพิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น เช่น จิตและเจตสิก

เพราะฉะนั้น ก็เป็นเพียงชื่อ แต่ว่าสภาพธรรมในขณะนี้เอง เป็นนามธรรมและรูปธรรมเท่านั้นจริง ๆ แต่เรื่องของนามธรรมและรูปธรรมที่เป็นปัจจัยแก่กันและกันอย่างไร ก็ควรที่จะได้ทราบด้วย เพราะถึงแม้จะเข้าใจแล้วว่า ธรรมทั้งหลายต้องอาศัยปัจจัยจึงจะเกิดขึ้นได้ ถ้าไม่มีปัจจัยปรุงแต่งสภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรมใดย่อมเกิดไม่ได้ทั้งสิ้น นี่เป็นสิ่งที่ทุกท่านทราบ แต่ควรจะเป็นผู้ที่ละเอียดกว่านั้น คือ เมื่อกล่าวถึง สภาพธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นไปทุกขณะจิตต้องอาศัยเหตุปัจจัยจึงเกิดขึ้น ก็ควรที่จะทราบโดยละเอียดว่า เป็นปัจจัยอะไรในแต่ละขณะด้วย ไม่ใช่เพียงแต่กล่าวว่

แล้วแต่เหตุปัจจัย หรือว่าตามแต่เหตุปัจจัย อาศัยเหตุปัจจัย แต่ต้องทราบด้วยว่า ปัจจัยอะไร

เช่น สหชาติปัจจัย หมวดที่ ๑ ได้แก่ จิตและเจตสิก ต้องเกิดพร้อมกัน อัญญมัญญปัจจัย จิตต้องอาศัยเจตสิก เจตสิกต้องอาศัยจิต เพราะฉะนั้น จิตเป็น อัญญมัญญปัจจัยของเจตสิก ทำให้เจตสิกเป็นปัจจัยอุปันเกิดขึ้น และเจตสิกที่เกิด พร้อมจิตนั้นนอกจากจะเป็นสหชาติปัจจัยแล้ว ก็เป็นอัญญมัญญปัจจัยให้จิตเกิดขึ้น ด้วย เพราะฉะนั้น ก็ไม่มีอะไรซึ่งเป็นของใหม่ เพียงแต่ชื่อเท่านั้นเอง

สำหรับสหชาติปัจจัยหมวดที่ ๒ ได้แก่ รูปธรรมซึ่งเกิดพร้อมกัน คือ มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูป ๔ ในขณะที่มหาภูตรูป ๔ เกิดขึ้น โดยยกมหาภูตรูป ๑ เป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูป ๓ หรือมหาภูตรูป ๒ เป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูป ๒ หรือมหาภูตรูป ๓ เป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูป ๑ คือ ธาตุดินเป็นปัจจัยให้เกิดธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุน้ำก็เป็นปัจจัยให้เกิดธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุไฟก็เป็น ปัจจัยให้เกิดธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุลมก็เป็นปัจจัยให้เกิดธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ทั้งโดยสหชาติปัจจัยและโดยอัญญมัญญปัจจัย เพราะที่ธาตุดินจะเกิดขึ้นได้ก็ ต้องอาศัยธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม หรือที่ธาตุลมจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ

เพราะฉะนั้น ความต่างกันของสหชาติปัจจัยและอัญญมัญญปัจจัย คือ สหชาติปัจจัยเป็นสภาพธรรมซึ่งทำให้ปัจจัยอุปันเกิดขึ้นพร้อมกัน แต่อัญญมัญญ- ปัจจัยนั้น นอกจากจะเกิดพร้อมกันแล้ว ยังต้องต่างเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันด้วย

สำหรับหมวดที่ ๑ และหมวดที่ ๒ ของสหชาติปัจจัย เป็นทั้งสหชาติปัจจัย และอัญญมัญญปัจจัย

หมวดที่ ๓ ของสหชาติปัจจัย คือ ปฏิสนธิจิตในภุมิที่มีขันธ ๕ ซึ่งภาษาบาลี ใช้คำว่า ปัญจโวการปฏิสนธิจิตและเจตสิก เป็นสหชาติปัจจัยแก่ปฏิสนธิหทยวัตถุ เพราะว่าในภุมิที่มีขันธ ๕ จิตจะเกิดโดยไม่อาศัยรูปไม่ได้ เพราะฉะนั้น ทันทที่ที่ ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นในอุปาทขณะ ก็เกิดพร้อมกับปฏิสนธิหทยวัตถุ ปฏิสนธิหทยวัตถุ

ไม่ได้เกิดก่อนปฏิสนธิจิต และไม่ได้เกิดหลังปฏิสนธิจิต แต่ต้องพร้อมกับอุปาทานะของปฏิสนธิจิตนั่นเอง ซึ่งหลังจากปฏิสนธิกาลแล้ว รูปทุกรูปไม่สามารถจะเป็นปัจจัยในอุปาทานะของรูป ไม่ว่าจะเป็นโดยเป็นทวาร หรือโดยเป็นวัตถุ หรือโดยเป็นอารมณ์

เพราะฉะนั้น ท่านผู้ฟังต้องสังเกตความละเอียดของหมวดนี้ที่ว่า ปฏิสนธิจิตในภุมิที่มีชั้นที่ ๕ เป็นสหชาติปัจจัยแก่ปฏิสนธิทหยวัตถุ ซึ่งปฏิสนธิทหยวัตถุนี้เป็นกัมมชรูป เป็นรูปซึ่งเกิดเพราะกรรม ถึงแม้ว่าจิตไม่เกิด กัมมชรูปก็เกิดได้ เช่นในอสังขยัตตดาพรหมภูมิ ซึ่งเป็นรูปพรหมภูมิ มีแต่รูปปฏิสนธิ ไม่มีนามปฏิสนธิ คือไม่มีจิตและเจตสิกเกิดในรูปพรหมภูมินั้นเลย หรือในขณะที่เข้านิโรธสมาบัติ ขณะนั้นพระอรหันต์หรือพระอนาคามีที่ถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ สามารถดับจิตและเจตสิกได้ แต่รูปอื่นซึ่งไม่ใช่จิตตชรูป คือ รูปซึ่งไม่ได้เกิดเพราะจิตเป็นสมุฏฐานยังเกิดได้ เช่น กัมมชรูป แต่ถึงแม้ว่ากัมมชรูปจะเป็นรูปที่เกิดเพราะกรรมก็จริง แต่ขณะแรกที่จะเกิดในชาติหนึ่งภพหนึ่ง ต้องมีปฏิสนธิจิตเป็นสหชาติปัจจัย

สำหรับหมวดที่ ๓ ของสหชาติปัจจัย คือ ปฏิสนธิจิตในภุมิที่มีชั้นที่ ๕ หรือปัญญาวิการปฏิสนธิจิต เป็นสหชาติปัจจัยแก่ปฏิสนธิทหยวัตถุ และปฏิสนธิทหยวัตถุก็เป็นสหชาติปัจจัยแก่ปฏิสนธิจิต เพราะฉะนั้น หมวดนี้จึงเป็นทั้งสหชาติปัจจัยและอัญญมัญญปัจจัย เป็นเรื่องธรรมดาจริง ๆ ของนามธรรมและรูปธรรมเท่านั้น ตั้งแต่ปฏิสนธิขณะ

สำหรับหมวดที่ ๔ ของสหชาติปัจจัย คือ จิต ๗๕ ดวง เว้นจิต ๑๖ ดวง ได้แก่ทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ดวง อรูปาวจรวิบากซึ่งทำกิจปฏิสนธิในรูปพรหม ๔ ดวง ปฏิสนธิจิต และจุติจิตของพระอรหันต์ จิต ๗๕ ดวงนี้ เป็นปัจจัยให้เกิดจิตตชรูปโดยสหชาติปัจจัย หมายความว่า ทันทที่จิตเกิดขึ้นในอุปาทานะ จิตตชรูปก็เกิดพร้อมกัน แต่ว่าจิตตชรูปไม่ได้เป็นปัจจัยให้จิตเกิด เพราะฉะนั้น จิต ๗๕ ดวงนี้เป็นสหชาติปัจจัยให้จิตตชรูปเกิด แต่ไม่เป็นอัญญมัญญปัจจัย เพราะถ้าเป็นอัญญมัญญปัจจัย จิตที่จะเกิดต้องอาศัยจิตตชรูปด้วย แต่จิตตชรูปไม่ได้มีกำลังหรือว่า

เป็นสมุฏฐานให้จิตเกิด จิตเท่านั้นที่เป็นสมุฏฐานให้รูปเกิด เพราะฉะนั้น จิตจึงเป็น
สหชาติปัจจัยแก่จิตตารูป แต่ไม่เป็นอัญญมัญญปัจจัย

หมวดที่ ๕ คือ มหาภูตรูป ๔ เป็นสหชาติปัจจัยแก่อุปาทายรูป ๒๔

รูปทั้งหมดมี ๒๘ รูป รูปที่เป็นใหญ่เป็นประธานที่ปรากฏอยู่ทั่วไป ได้แก่
มหาภูตรูป ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม รูปอื่นไม่สามารถเกิดขึ้นเป็นไปได้
ถ้าปราศจากมหาภูตรูป ๔ เพราะฉะนั้น มหาภูตรูป ๔ เป็นประธาน เป็นที่อาศัยของ
รูปอีก ๒๔ รูปที่เกิดขึ้นพร้อมกัน มหาภูตรูป ๔ จึงเป็นสหชาติปัจจัยของอุปาทายรูป
๒๔ รูป แต่อุปาทายรูปไม่ได้เป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูป ๔ เพราะฉะนั้น มหาภูตรูป ๔
ไม่เป็นอัญญมัญญปัจจัยแก่อุปาทายรูป เป็นเพียงสหชาติปัจจัยเท่านั้น

สำหรับหมวดที่ ๖ ของสหชาติปัจจัยได้กล่าวถึงแล้วว่า หทยวัตถุในปฏิสนธิกาล
เป็นสหชาติปัจจัยแก่ปัญญาโวหารปฏิสนธิจิตได้ แต่หทยวัตถุในปวัตติกาลเป็น
สหชาติปัจจัยไม่ได้

เพราะฉะนั้น ถ้าพูดถึงอัญญมัญญปัจจัยซึ่งเป็นปัจจัยที่ ๗ ก็มีเพียง ๓ หมวด
เท่านั้น คือ

หมวดที่ ๑ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ เป็นอัญญมัญญปัจจัยของจิต ๘๙ และ
เจตสิก ๕๒

หมวดที่ ๒ มหาภูตรูป ๔ เป็นอัญญมัญญปัจจัยของมหาภูตรูป ๔

หมวดที่ ๓ ปฏิสนธิจิตและเจตสิกในภุมิที่มีขันธ ๕ เป็นอัญญมัญญปัจจัยของ
ปฏิสนธิหทยวัตถุ เนื่องจากว่าปฏิสนธิหทยวัตถุเป็นอัญญมัญญปัจจัยแก่ปฏิสนธิจิต
และเจตสิกในภุมิที่มีขันธ ๕ เพราะถ้าปฏิสนธิหทยวัตถุไม่เกิด ปฏิสนธิจิตและเจตสิกก็
เกิดไม่ได้

เรื่องของปัจจัยและปัจจัยุบันเป็นเรื่องที่ละเอียดจริง ๆ ถึงแม้ว่าจะได้กล่าวถึง
ปัจจัยมาแล้ว ๗ ปัจจัย ก็สามารถจะทวนกลับไปได้ทุกปัจจัย เช่น ถ้าจะทวนไปถึง
เหตุปัจจัย เพื่อความแจ่มแจ้ง เหตุปัจจัย ได้แก่ เจตสิก ๖ เจตสิกอื่นเป็นเหตุปัจจัย
ไม่ได้เลย จิตทั้งหมดเป็นเหตุปัจจัยไม่ได้ รูปทั้งหมดเป็นเหตุปัจจัยไม่ได้ นิพพานเป็น

เหตุปัจจัยไม่ได้ เพราะฉะนั้น ยกเหตุปัจจัย ๑ คือ โลกเจตสิกซึ่งเป็นโลกเหตุ เป็นปัจจัยให้อะไรเกิดบ้าง นี่ทวนกลับไปโดยสหชาติปัจจัย และอัญญมัญญปัจจัย

โลกเจตสิกเป็นปัจจัยให้จิตเกิด และเป็นปัจจัยให้เจตสิกอื่นเกิดพร้อมกันด้วย และเป็นปัจจัยให้จิตตชรูปเกิดพร้อมกันกับโลกมูลจิตหรือโลกเจตสิกนั้นด้วย

ผัสสเจตสิกเกิดเพราะโลกเหตุหรือเปล่า ถ้ากล่าวถึงเหตุปัจจัย เวลาที่โลกเจตสิกเกิด เป็นปัจจัยให้จิต เจตสิก และจิตตชรูปเกิด

ลักษณะของโลภะเป็นสภาพที่ติด แต่ทว่าไม่รู้ตัวเลยใช่ไหม ท่านอาจจะรู้ตัวว่าติดสิ่งของบางอย่าง ซึ่งแล้วแต่อัธยาศัย บางคนอาจจะติดชา ติดกาแฟ เป็นสภาพที่ละไม่ได้ ติดแล้ว นั่นเป็นลักษณะของโลภะ เวลาที่โลกเจตสิกเกิดจะห้ามจิตในขณะนั้นไม่ให้ติด ไม่มีทางเป็นไปได้เลย นี่คือนัตตา ซึ่งสติจะต้องระลึกไว้ และจะรู้ลักษณะของความติด หรือความต้องการ หรือความเพติดเพลิน หรือความยินดี ถ้าลักษณะของเหตุปัจจัยนี้คือโลภะเกิดขึ้นแล้ว ใครจะไปเปลี่ยนแปลงลักษณะของโลกมูลจิตซึ่งต้องเกิดได้ เพราะว่าโลกเจตสิกเป็นเหตุเกิดขึ้น ทำให้จิตในขณะนั้นต้องเป็นสภาพที่ติด เป็นสภาพที่ต้องการ รวมทั้งเจตสิกอื่นทั้งหมดที่เกิดร่วมด้วยในขณะนั้นก็มีโลภะนั้นเป็นเหตุ

ขณะที่กำลังเห็นทั่ว ๆ ไปโดยที่สติปฏิฐานไม่เกิด ไม่รู้สึกว่าติดในสิ่งที่เห็นใช่ไหม ดูเป็นธรรมดา ก็เห็นอยู่เป็นประจำทุกวัน ๆ แต่ทำอย่างไรจึงจะสังเกตและพอจะรู้ได้ว่าติดแล้ว ตั้งแต่เกิด เมื่อลืมตาก็ติด เพราะว่าเมื่อมีการเห็นก็ติดในสิ่งที่เห็น และติดในการเห็น

ที่จะรู้ได้ว่าติด ก็ต่อเมื่อเริ่มจะคลาย จึงจะรู้ว่าก่อนนั้นเคยติด เพราะว่าลักษณะของการติด ไม่รู้ จนกว่าจะมีการค่อย ๆ ระลึก และรู้ และก็จะละความไม่รู้ จึงจะค่อย ๆ คลายการติด

ทั้ง ๆ ที่ติดอยู่ทุกขณะนี้ แต่ไม่รู้สึกรู้ เช่น ในขณะที่เห็น ถ้าสติไม่เกิด ไม่ดี ระลึกได้ว่า เป็นสภาพธรรมชนิดหนึ่ง จะไม่มีการคลายเลย เมื่อไม่มีการคลาย ก็ติดเสียแล้ว และติดมานานแล้ว และก็ติดอยู่เรื่อย ๆ เพราะเหตุใด ก็เพราะว่ายังไม่คลาย

ยังไม่มีความรู้สึกที่จะคลายเพราะความรู้ว่า สิ่งที่กำลังปรากฏทางตานั้นเป็นสภาพธรรมอย่างหนึ่งซึ่งคนตาบอดไม่เห็น ถ้ากล่าวโดยกว้างๆ ทั่วๆ ไป ก็อาจจะยังไม่เป็นตัวอย่งที่สติจะระลึกได้ แต่ถ้าขณะที่กำลังรับประทานอาหารและสติเกิด อาจจะเป็นขั้นพิจารณาก็ได้ว่า ข้าวสีนี้ กับข้าวในจานแต่ละจานนี้ก็แต่ละสี ไม่ว่าจะเป็นแกงเผ็ด หรือว่าแกงจืด หรือผักน่านาชนิด อาหารน่านาชนิด ซึ่งคนตาบอดไม่มีโอกาสเห็นเลยแม้แต่สีของข้าว คนตาบอดสามารถกระทบสัมผัสข้าว สามารถที่จะลิ้มรสของข้าว แต่ไม่สามารถที่จะเห็นสีของข้าวได้ ในขณะนั้นถ้ามีการระลึกได้จะรู้ว่า เป็นเพียงสภาพธรรมอย่างหนึ่งซึ่งปรากฏทางตา ซึ่งคนตาบอดไม่มีโอกาสที่จะเห็น เพราะฉะนั้นถ้าเริ่มรู้จริง ๆ นอกจากขณะที่กำลังรับประทานอาหาร ยังขณะอื่น ๆ อีก ทุกขณะที่สติสามารถระลึกได้ว่า สิ่งที่กำลังปรากฏทางตาไม่ใช่อ่อน ไม่ใช่แข็ง ต้องแยกออกโดยเด็ดขาด จึงจะปรากฏสภาพธรรมแท้จริงว่า สภาพธรรมแต่ละอย่างทางตา ไม่ใช่ทางหู ไม่ใช่ทางจมูก ไม่ใช่ทางลิ้น ไม่ใช่ทางกาย ไม่ใช่ทางใจ

ทุกท่านคงจะเคยกราบนมัสการพระพุทธรูป ระลึกถึงพระพุทธรูป เป็นกิจวัตรประจำวัน ซึ่งสติก็อาจจะเกิดระลึกได้อีกว่า คนตาบอดสามารถที่จะเช็ดดูทำความสะอาด แต่ไม่สามารถเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตาได้ แต่ละขณะที่เริ่มระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏทางตา ละความไม่รู้ จึงจะถึงการคลายได้ในวันหนึ่งว่า การที่รู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง จะทำให้ไม่ติดในสิ่งซึ่งติดแล้ว และติดมานานแล้ว และติดอยู่ทุกขณะที่สติไม่ได้ระลึกทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

เพราะฉะนั้น จะซาบซึ่งในลักษณะของโลภะใหม่ว่า เมื่อโลกเจตสิกซึ่งเป็นเหตุเกิดขึ้น ที่จะไม่ให้จิตเป็นโลภะ เป็นไปไม่ได้ และผู้ที่เป็นพระอรหันต์บุคคลไม่ได้หลอกตัวเอง และไม่ได้หลอกคนอื่นด้วย เรื่องของโลภะเป็นเรื่องที่ละเอียด เป็นเรื่องที่ละเอียด แม้แต่การติดในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจิตที่จะละได้ก็ต้องบรรลุนิพพานถึงความเป็นพระอนาคามีบุคคล จึงจะดับความติดในรูป เสียง กลิ่น รส โณภูมิจิตได้เป็นสมุจเฉท พระอนาคามีก็เห็นเหมือนอย่างปุณฺณ เหมือนอย่าง

พระโสดาบัน เหมือนอย่างพระสกทาคามี เหมือนอย่างพระอรหันต์ แต่แม้กระนั้น ความต่างกันของพระอนาคามี และพระสกทาคามี และปุถุชน และพระอรหันต์ ก็ต้องมีตามขั้นของกิเลสซึ่งได้ดับไปแล้วเป็นสมุจเฉท

เพราะฉะนั้น สำหรับปุถุชนซึ่งเป็นผู้ที่หนาแน่นด้วยกิเลสด้วยความไม่รู้ และถ้าเป็นปุถุชนผู้ไม่ได้ดับ คือ ไม่ได้ฟังพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้และทรงแสดง โดยละเอียด ก็ไม่มีปัจจัยที่จะให้รู้สภาพธรรมว่า ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล เป็นแต่เพียงสภาพธรรมแต่ละอย่าง เมื่อเป็นพาลปุถุชน ไม่ใช่กัลยาณปุถุชน จึงไม่ใช่เสกขบุคคล เพราะข้อความในอรรถกถาอธิบายว่า

ที่ปุถุชนไม่ใช่เสกขบุคคล เพราะเหตุว่าไม่มีปัญญาที่จะเรียน

ผู้ที่เรียนอะไรได้ต้องเป็นผู้ที่มีปัญญา จึงจะสามารถเรียนได้ ตามโรงเรียนสามัญทั่ว ๆ ไป ผู้ที่จะเรียนได้ก็ต้องเป็นผู้ที่มีปัญญา เพราะฉะนั้น ผู้ที่ยังไม่ใช่พระโสดาบัน หรือไม่ใช่กัลยาณปุถุชนผู้ได้ดับ ข้อความในอรรถกถาจึงอธิบายว่า ที่ชื่อว่ายังไม่ใช่เสกขบุคคล เพราะเหตุว่ายังไม่มีแม้ปัญญาเพียงที่จะเรียน หรือที่จะศึกษา แต่สำหรับพระโสดาบันบุคคล ท่านเป็นผู้ที่มีปัญญาที่จะศึกษาต่อไปจนกระทั่งถึงความเป็นพระอรหันต์

๑๑๐๗

ส. ที่ทุกท่านสนใจฟังพระธรรม และศึกษาเรื่องของปัจจัยที่เป็นเรื่องละเอียด ซึ่งก็เป็นนามธรรมและรูปธรรมนั่นเอง ทราบไหมว่าเพราะอะไร หรือว่าทำไมจึงศึกษา

เวลาโลกเจตสิกเกิด ที่จะไม่ให้ติดหรือต้องการอารมณ์ เป็นไปไม่ได้ เพราะว่าโลกเจตสิกเป็นเหตุปัจจัย ฉันทิ เวลาที่อโลกเจตสิกเกิด อโมหเจตสิกเกิด ที่จะไม่ให้จิตเป็นกุศล เป็นโสภณ เป็นจิตที่ดีงามในขณะนั้นก็ได้ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเลย นี่คือประโยชน์ของการที่สติจะระลึก รู้จริง ๆ ในสภาพที่ต่างกันของกุศลธรรมและอกุศลธรรม

เพราะแม้แต่กุศลเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน แต่เมื่อสติไม่ระลึก ก็ไม่สามารถเห็นลักษณะของสภาพธรรมที่เป็นกุศลได้ ถ้าท่านผู้ฟังช่วยเหลือบุคคลอื่น มีจิตเมตตาต่อบุคคลอื่น ดูเป็นสิ่งที่อาจจะเกิดได้ง่ายและรวดเร็วจนกระทั่งเป็นปกติ เพราะว่าเป็นอุปนิสัย เป็นสิ่งที่สะสมมาจนกระทั่งมีกำลังเกิดขึ้นโดยสะดวก แต่ให้ทราบว่า ในขณะนั้นอโลกเจตสิกเป็นเหตุ อโทสเจตสิกเป็นเหตุ เมื่ออโลภะและอโทสะซึ่งเป็นโสภณเหตุเกิดขึ้นแล้ว ที่จะไม่ให้จิตคิดเมตตา หรือคิดช่วยเหลือ หรือว่าเป็นโสภณในขณะนั้น ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น ก็คือลักษณะของเหตุปัจจัยนั่นเอง ไม่ว่าในขณะนั้นจะเป็นกุศลจิตหรืออกุศลจิต ก็เพราะเจตสิกซึ่งเป็นเหตุปัจจัยเกิดขึ้นทำให้จิตในขณะนั้นเป็นไปอย่างนั้น

ขอทบทวนถึงความละเอียด

ผัสสเจตสิกที่เกิดกับโลภมูลจิต เกิดขึ้นเพราะโลภะเป็นเหตุหรือเปล่า

เพราะแม้ผัสสะที่จะกระทบอารมณ์ ก็กระทบด้วยโลภะ คือ กระทบด้วยการติด ซึ่งต่างกับผัสสเจตสิกซึ่งเกิดกับกุศลจิต แม้กระทบอารมณ์ ก็กระทบด้วยความไม่ติด หรือว่าความไม่โกรธ หรือถ้าในขณะนั้นเป็นการอบรมเจริญปัญญา ในขณะที่มีผัสสะ

กระทบกับนามธรรมหรือรูปธรรม ผัสสะก็กระทบด้วยอโลภะ อโทสะ และอโมหะ จนกระทั่งถึงผัสสะที่เกิดกับโลกุตตรจิต ในขณะที่นั้นก็กระทบกับอารมณ์ด้วยปัญญา ซึ่งเป็นโลกุตตระ เพราะฉะนั้น แม้ผัสสะที่จะกระทบอารมณ์ต่าง ๆ ก็ต้องแล้วแต่ เหตุปัจจัยซึ่งเป็นสหาตปัจจัย

นี่คือการทวนปัจจัยทั้งหมดที่ได้ศึกษาที่ละปัจจัย ๆ กลับไปถึงปัจจัยต้น ๆ ที่ได้ ศึกษาแล้ว เพื่อความเข้าใจชัดเจนจริง ๆ

โลกเหตุเป็นสหาตปัจจัย เป็นเหตุปัจจัยให้โลกมูลจิตเกิด และเจตสิกอื่น ๆ ซึ่งเกิดร่วมด้วย

ผัสสเจตสิกซึ่งเกิดกับโลกมูลจิต เป็นปัจจัยให้เกิดโลกเจตสิกหรือเปล่า

โลกเจตสิกเป็นสหาตปัจจัยให้เกิดโลกมูลจิต และเจตสิกทั้งหมดที่เกิดกับโลกมูลจิต ผัสสะก็เกิดกับโลกมูลจิต เวทนาก็เกิดกับโลกมูลจิต เพราะฉะนั้น ผัสสเจตสิกเป็นปัจจัยให้เกิดโลกเจตสิกหรือเปล่า

ไม่เป็น ก็ผิด นี่คือเรื่องที่จะต้องเข้าใจความละเอียดจริง ๆ โดยเหตุผล เหตุผล ต้องเป็นเหตุผล ผัสสเจตสิกต้องเป็นปัจจัยให้เกิดโลกเจตสิกโดยสหาตปัจจัย แต่ไม่ใช่ โดยเหตุปัจจัย และโดยอัญญมัญญปัจจัยด้วย แต่ไม่ใช่โดยเหตุปัจจัย

ชีวิตตามความเป็นจริงแต่ละขณะกว่าจะรู้ชัดเจนว่าไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลสักขณะเดียว สภาพธรรมแต่ละอย่างอาศัยกันเกิดขึ้นจริง ๆ แต่ต้องละเอียดจึงจะรู้ตามความเป็นจริงว่า เป็นนามธรรมและรูปธรรมเท่านั้นเอง เท่านั้นเองจริง ๆ แต่ที่เกิดเป็นไปแต่ละครั้ง ๆ นี้ เพราะปัจจัยอะไรบ้าง

ผัสสเจตสิกเป็นปัจจัยให้เกิดโลกเจตสิกโดยเป็นสหาตปัจจัยและอัญญมัญญปัจจัย แต่โลกเจตสิกเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสเจตสิกโดยเป็นเหตุปัจจัย สหาตปัจจัย และอัญญมัญญปัจจัย

ชื่ออาจจะยาก แต่ภาษาไทยก็คุ้นเคยเป็นส่วนใหญ่ เช่น คำว่าเหตุ เป็นสภาพธรรมซึ่งเป็นเหตุ เป็นมูลของกุศลและของอกุศลสำหรับผู้ที่ยังไม่ใช่พระอรหันต์ สำหรับพระอรหันต์ ดับโลกเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ แต่ยังมีปัจจัยที่จะให้เกิดอโลภเหตุ

อโทสเหตุ อโมหเหตุ แต่ไม่ใช่กุศล เพราะว่าไม่เป็นเหตุให้เกิดวิบาก เพราะฉะนั้น
อโลกเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุของพระอรหันต์จึงเป็นอัพยาगतเหตุ คือ เป็นกิริยา
และเป็นวิบากได้

นี่เรื่องของเหตุปัจจัย ซึ่งโลกเจตสิกเป็นเหตุปัจจัยทำให้เกิดปัจจัยูปัน คือ
โลกมูลจิตและเจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วย และจิตตชรูป

เพราะฉะนั้น ถ้าถามย้อนไปว่า โลกเจตสิกเป็นปัจจัยให้เกิดจิตตชรูปหรือเปล่า
บางทีก็เข้าใจว่า ได้เข้าใจมาบ้างแล้วพอสมควร แต่ยังมีความละเอียดอีกเล็ก ๆ
น้อย ๆ ซึ่งควรจะเข้าใจให้ชัดเจนจริง ๆ เมื่อถึงสหนชาติปัจจัยแล้ว อย่าลืมว่า จิตและ
เจตสิกเกิดพร้อมกัน เป็นอัญญมัญญปัจจัยด้วย เพราะฉะนั้น ถ้ายกเจตสิกหนึ่งเป็น
เหตุ คือ โลกเจตสิกเป็นเหตุ อย่างอื่นต้องเป็นปัจจัยูปัน จิตที่เกิดร่วมด้วยก็ต้องเป็น
ปัจจัยูปัน เพราะเมื่อกล่าวถึงโลกเจตสิกเป็นตัวเหตุ สภาพธรรมอื่นจะเป็นตัวเหตุ
ไม่ได้เลย ทั้ง ๆ ที่เกิดพร้อมกัน โลกเจตสิกเกิดพร้อมกับโลกมูลจิต เกิดพร้อมกับ
ผัสสเจตสิก เกิดพร้อมเวทนา สัญญา เจตสิกต่าง ๆ เมื่อกล่าวถึงสภาพธรรมซึ่งเป็น
เหตุ ก็ต้องกล่าวเฉพาะโลกเจตสิกเท่านั้น แม้ว่าสภาพธรรมอื่นจะเป็นสหนชาติปัจจัย
อัญญมัญญปัจจัย เกิดพร้อมกัน อาศัยกันก็จริง เมื่อกล่าวถึงเฉพาะเหตุปัจจัยแล้ว
โลกะเป็นเหตุปัจจัย สภาพธรรมอื่นซึ่งเกิดพร้อมกันในขณะนั้นต้องเป็นปัจจัยูปัน

เพราะฉะนั้น โลกเจตสิกเป็นปัจจัยให้เกิดจิตตชรูปหรือเปล่า

โลกเจตสิกเป็นปัจจัยให้เกิดโลกมูลจิตและเจตสิกทุกดวงซึ่งเกิดกับโลกมูลจิต
เว้นโลกเจตสิก เพราะยกโลกเจตสิกเป็นปัจจัยแล้ว เพราะฉะนั้น โลกมูลจิตและ
เจตสิกอื่นซึ่งเกิดกับโลกมูลจิตเป็นปัจจัยูปัน และจิตตชรูปก็เป็นปัจจัยูปันด้วย
เพราะเกิดขึ้นโดยโลกะเหตุเป็นปัจจัย เป็นเหตุปัจจัย

แต่ถ้าไม่กล่าวถึงโดยเหตุปัจจัย ผัสสเจตสิกเป็นปัจจัยให้เกิดจิตตชรูปหรือเปล่า

ต้องเป็น คือ จิตและเจตสิกเกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน มีอารมณ์เดียวกัน ทั้งจิต
และเจตสิกเป็นปัจจัยให้เกิดจิตตชรูป แต่ถ้าจะพูดว่า จิตตชเจตสิกชรูป ก็น่ารำคาญ
ใช่ไหม เพราะฉะนั้น ในพระไตรปิฎกใช้คำว่า จิตตูปาท เพราะฉะนั้นเวลาที่จิตเกิดขึ้น

ขณะหนึ่ง ๆ ไม่ใช่มีแต่จิตเท่านั้น มีเจตสิกด้วย จิตตูปปาต จึงหมายถึงจิตและเจตสิก
ทุกดวงที่เกิดพร้อมกัน เป็นทั้งสหชาติปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย และสัมปยุตตปัจจัย

เพราะฉะนั้น เจตสิกก็เป็นปัจจัยให้จิตตชรูปเกิดร่วมด้วย เพราะไม่จำเป็นที่
จะต้องใช้คำอีกคำหนึ่งให้ยาวเกินไป เมื่อใช้คำว่า จิตตูปปาต ก็รวมจิตและเจตสิกด้วย

เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดจิตตชรูปใหม่

เป็น อย่างลื้ม จิตและเจตสิกทุกดวงซึ่งเกิดพร้อมกันเป็นปัจจัยให้จิตตชรูปเกิด

ท่านผู้ฟังได้ยินคำว่า จิตตชรูปบ่อย ๆ ซึ่งได้เคยกล่าวถึงเรื่องของรูป ๒๘ รูป
มาแล้ว เพราะฉะนั้น ก็ควรที่จะได้ทบทวนอีกครั้งหนึ่งว่า ในรูป ๒๘ รูป รูปอะไรบ้างที่
เป็นจิตตชรูป รูปซึ่งเกิดเพราะจิต

สภาพธรรมที่เป็นจิตตชรูป ที่ทราบแล้ว คือ รูปที่เป็นใหญ่เป็นประธาน ๔ รูป
ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ขณะนี้กำลังเกิด ทุกคนที่มี
กาย ที่ร่างกายของทุกคนมีจิตตชรูปเกิด เพราะจิตเกิดขณะใดก็เป็นปัจจัยให้จิตตชรูป
เกิดพร้อมกันในอุปาทกขณะ เว้นจิต ๑๔ ดวง คือ ทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ อรูปาวจร-
วิบาก ๔ ซึ่งไม่ต้องกล่าวถึงเพราะไม่มีใครในภพนี้ในขณะนี้จะได้ ปฏิสนธิจิตก็ดับไป
แล้ว จุติจิตของพระอรหันต์ก็ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงสำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์
เพราะฉะนั้น สำหรับทุกท่านในขณะนี้ ทนที่ที่อุปาทกจิตเกิดขึ้น จิตตชรูปเกิดแล้ว
คือ มหาภูตรูป ๔ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และในกลุ่มที่เล็กที่สุดก็ต้องมีรูป
อีก ๔ รูป ซึ่งเป็นอุปาทายรูป อาศัยเกิดกับมหาภูตรูป คือ สี กลิ่น รส โอชา
รวมเป็น ๘ รูป ซึ่งไม่แยกจากกันเลย ไม่ว่ารูปนั้นจะเล็กละเอียดสักเท่าไรก็ตาม
เพราะฉะนั้น รูป ๘ รูป ซึ่งไม่แยกจากกันเลยนี้ ชื่อว่าอวินิพโกรูป คือ รูปซึ่งไม่
สามารถที่จะแยกกันได้ ๘ รูป ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มของรูปที่เกิดเพราะอะไรก็ตาม
จะปราศจากรูป ๘ รูปนี้ไม่ได้

แม้รูปที่เกิดเพราะกรรม กลุ่มของรูปที่เกิดเพราะกรรมก็ต้องมี ๘ รูปนี้

กลุ่มของรูปซึ่งเกิดเพราะจิตเป็นสมุฏฐาน ก็ต้องมี ๘ รูปนี้

กลุ่มของรูปซึ่งเกิดเพราะอตุเป็นสมุฏฐาน ก็ต้องมี ๘ รูปนี้

กลุ่มของรูปซึ่งเกิดเพราะอาหารเป็นสมมุติฐาน ก็ต้องมี ๔ รูปนี้

นอกจากนั้น วิการรูป ๓ คือ ลักษณะที่เบา ที่อ่อน ที่ควรแก่การงาน เป็นรูปอีก ๓ รูป ซึ่งเป็นลักษณะที่วิการของธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ถ้าไม่มีวิการรูป ๓ ทุกท่านไม่สามารถเคลื่อนไหวได้เลย ทุกท่านมีรูป ๔ รูป คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม สี กลิ่น รส โอชา รูปซึ่งเกิดเพราะธาตุ เช่น ต้นไม้ ใบหญ้า โต๊ะ เก้าอี้ทั้งหลาย ก็มีรูป ๔ รูปนี้ แต่ว่ารูปอื่นซึ่งปราศจากจิต ไม่สามารถที่จะเคลื่อนไหวได้ นอกจากจะถูกลมพัดไป คือ มีรูปอื่นทำให้รูปนั้นเคลื่อนไหว แต่ว่าสำหรับสัตว์บุคคลซึ่งมีจิต จะมีวิการรูป ซึ่งเป็นรูปที่เบา ๑ รูป รูปที่อ่อน ๑ รูป รูปที่ควรแก่การงาน ๑ รูป ในกลุ่มของรูปซึ่งเกิดเพราะจิตที่เป็นสมมุติฐาน ทำให้เกิดการเคลื่อนไหว

เพราะฉะนั้น รูป ๓ รูปเกิดขึ้นเพราะจิตเป็นสมมุติฐาน ทำให้มีลักษณะที่เบา ที่อ่อน ที่ควรแก่การงาน ทำได้สารพัด จะทำกิจอย่างใดก็ได้ จะรำ จะเต้น จะร้อง ได้ทุกอย่าง เพราะว่ามีรูปซึ่งเบา ซึ่งอ่อน ซึ่งควรแก่การงาน ซึ่งมีจิตเป็นสมมุติฐาน

สัททรูป เสียง เป็นรูปซึ่งเกิดเพราะจิตเป็นสมมุติฐานอีก ๑ รูป แต่เสียงอยู่ดี ๆ จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย แต่เพราะว่าจิตคิดคำต่าง ๆ ได้ เป็นสภาพของเจตสิก ๒ ดวง คือ วิตกเจตสิกและวิจาร์เจตสิก ซึ่งเจตสิกคู่นี้ไม่แยกจากกัน ถ้าวิตกเจตสิกเกิดก็เป็นสหชาติปัจจัยให้วิจาร์เจตสิกเกิดด้วย นอกจากขณะที่เป็นทุติยฌาน แต่ว่าขณะอื่นแล้ว วิตกเจตสิกและวิจาร์เจตสิกเป็นเจตสิกที่เกิดพร้อมกัน ทำให้ตริภังค์ จรด คิดถึงสิ่งต่าง ๆ แล้วแต่สภาพของจิตในขณะนั้นว่าเป็นวิธิจิตอะไร

(มีเสียงดัง)

เสียงอย่างนี้ วิตก วิจาร์ คิดหรือเปล่า ถ้าไม่มีจะรู้หรือว่าเสียงอะไร

หลังจากที่โสตวิญญานดับ สัมปฏิจันนจิตเกิด ขณะนั้นประกอบด้วย วิตกเจตสิก วิจาร์เจตสิก จิตที่ไม่ประกอบด้วยวิตกเจตสิก วิจาร์เจตสิก ได้แก่ ทวิปัญจวิญญาน ๑๐ ดวงเท่านั้น ซึ่งประกอบด้วยเจตสิกเพียง ๗ ดวง ขณะที่เห็น ขณะเดียวมีเจตสิกน้อยที่สุด คือ เพียง ๗ ดวงเท่านั้น ได้แก่ ผัสสเจตสิก เวทนา-

เจตสิก สัญญาเจตสิก เจตนาเจตสิก เอกัคคตาเจตสิก ชีวิตินทรีย์เจตสิก และ
มนสิการเจตสิก เป็นสภาพที่เป็นนามธรรมแต่ละลักษณะ มีกิจการงานแต่ละอย่าง
ซึ่งเกิดพร้อมจิต เป็นสหชาติปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย

หลังจากที่จักขุวิญญาณดับไปแล้ว หรือโสตวิญญาณดับไปแล้ว หรือ
ฆานวิญญาณดับไปแล้ว หรือชีวหาวิญญาณดับไปแล้ว หรือกายวิญญาณดับไปแล้ว
จิตต่อนั้น คือ สัมปฏิจจันนจิตเกิดพร้อมกับวิตกเจตสิก เพราะฉะนั้น ที่จะไม่ให้
ตริก หรือจรดในอารมณ์ซึ่งทางตาเห็น ทางหูได้ยิน ทางจมูกได้กลิ่น ทางลิ้นลิ้มรส
ทางกายกระทบสัมผัส เป็นไปไม่ได้ เพียงแต่จะไม่ทราบขั้นต่าง ๆ ของวิตกเจตสิกว่า
บางขณะเป็นลักษณะที่จรดในอารมณ์ บางขณะเป็นลักษณะที่ตริกในอารมณ์ เช่น
ในขณะที่กำลังคิดเรื่องต่าง ๆ วิตกเจตสิกก็เป็นสภาพธรรมที่คิดเรื่องนั้น เพราะฉะนั้น
จะกล่าวว่าไม่มีวิตกเจตสิกไม่ได้ เพราะว่าวิตกเจตสิกเกิดกับจิตอื่นทั้งหมด เว้น
ทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ดวง

เพราะฉะนั้น ในขณะที่คิด ยังไม่ได้พูด ยังไม่ได้มีเสียงออกมาใช่ไหม แต่
ขณะที่คิดนั้นเหมือนกับเสียงไหม นี่ถึงเสียง สัญญาเจตสิกจำเสียง ท่านที่ศึกษา
หลาย ๆ ภาษา ก็แล้วแต่สัญญาในขณะที่นั้นจำเสียงภาษาอะไร ก็นี่ถึงเสียงนั้น ๆ ในใจ
ยังไม่มีเสียงเกิดขึ้นจริง ๆ แต่ว่าวิตกและวิจารณ์เป็นวจีสังขาร เป็นสภาพธรรมที่
ปรุงแต่งคำ หรือเสียง

๑๑๐๘

เพราะฉะนั้น เวลาที่มีเสียงเกิดขึ้น จะปราศจากวิญญูติรูปไม่ได้ คือ
วจีวิญญูติรูป ซึ่งเป็นรูปที่ทำให้เกิดเสียงขึ้น อย่าลืม วิญญูติรูปไม่ใช่เสียง แต่เป็นรูปที่
ทำให้เสียงเกิดขึ้นโดยมีจิตเป็นสมุฏฐาน เป็นจิตตชรูป

และที่ใช้คำว่าจิตตชรูปนั้น ในรูป ๒๔ ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ อุปาทยารูป ๔
เป็นอวินิพโกรูป ๘ วิการรูป ๓ กายวิญญูติรูปและวจีวิญญูติรูป เป็นวิญญูติรูป ๒
สัทรูป คือ เสียง อีกหนึ่ง และอีกรูปหนึ่ง คือ อากาสรูป รวมเป็นจิตตชรูป ๑๕ รูป

ถ. กายวิญญูติ ถ้าเรานั่งเฉย ๆ อย่างนี้ ไม่ได้พูดจาอะไร ไม่ได้ขยับเขยื้อน
อะไร วิญญูติรูปทั้ง ๒ มีหรือเปล่า

ส. มีจิตที่ปรารถนาจะให้รูปนั้นเป็นอาการอย่างนั้นหรือเปล่า

ถ. ไม่มี บางที่ทุกคนนั่งฟังธรรมอยู่ ไม่ได้แสดงกิริยาอาการอะไร ขณะนั้น
วิญญูติรูปทั้ง ๒ มีบ้างไหม

ส. ไม่เกิด ท่านผู้ฟังอาจจะยังไม่ชินกับคำว่าวิญญูติรูป ซึ่งได้แก่
กายวิญญูติรูป ๑ วจีวิญญูติรูป ๑

กายวิญญูติรูป ได้แก่ รูปซึ่งเกิดเพราะจิตต้องการให้รูปนั้นมีความหมายตาม
ความต้องการของจิต ทุกท่านใช้กายแสดงความหมาย เพราะว่าจิตเป็นนามธรรม
ไม่มีรูปร่าง ไม่มีลักษณะปรากฏที่จะให้ใครรู้ความหมายได้เลย แต่กายสามารถมี
อาการหรือมีลักษณะที่ทำให้คนอื่นเข้าใจความหมายได้ ซึ่งความหมายที่จะเกิดนั้น
เกิดเพราะจิตต้องการให้รูปนั้นมีความหมายอย่างนั้น บางท่านอยากจะแสดงให้คนอื่น
เห็นว่าโกรธ หน้าตาก็ต้องบึ้งตึงใช่ไหม ที่หน้าจะปรากฏอาการบึ้งตึงขึ้นมาได้ ก็เพราะ
จิตเป็นสมุฏฐานให้กายวิญญูติรูปเกิดขึ้นเป็นไปตามความหมายที่จิตต้องการ
ในขณะนั้น ถ้าอยากจะให้คนอื่นสนใจ หรืออยากจะเรียกคนอื่น ใช้สายตาแทนเสียง

ก็เป็นกายวิญญูติรูป หรือว่าอาการของกายซึ่งจะทำให้คนอื่นสามารถเข้าใจได้ หรือเข้าใจกันได้ เป็นสัญญาต่าง ๆ เช่น การกวั้มมือ ก็เป็นกายวิญญูติรูป

สำหรับจิตวิญญูติรูป เป็นรูปซึ่งทำให้เกิดเสียง เพราะฉะนั้น ขณะใดก็ตามที่เสียงที่เป็นคำเกิดขึ้น จะมีแต่เสียงโดยไม่มีจิตวิญญูติรูปไม่ได้ เพราะวาวจิตวิญญูติรูปเป็นรูปซึ่งทำให้เกิดเสียงเป็นคำ ๆ หรือว่าเป็นเสียงซึ่งเกิดเพราะจิตเป็นสมุฏฐาน เพราะฉะนั้น ในขณะที่คุยกันให้ทราบได้ทันทีว่า มีจิตวิญญูติรูปและเสียงซึ่งเกิดเพราะจิตเป็นสมุฏฐาน ทั้งหมดก็เป็นจิตตชรูป ๑๕ รูป

สำหรับกัมมชรูปก็ได้ทราบแล้ว ในอุปาทนขณะของปฏิสนธิจิตมีกัมมชรูปเกิดพร้อมกัน เพราะว่าปฏิสนธิจิตเป็นสหชาติปัจจัยให้เกิดกัมมชรูป แล้วแต่ว่าจะเป็นกี่กลาปในภุมิไหน เช่น การเกิดในครรภ์ จะมีกัมมชรูปเกิด ๓ กลุ่ม หรือ ๓ กลาป

สำหรับกัมมชรูปทั้งหมด คือ รูปซึ่งเกิดเพราะกรรม รูปที่เป็นกัมมชรูปมี ๑๘ รูป คือ อวินิพโกรูป ๘ ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม สี กลิ่น รส โอชา และชีวิตินทรีย์รูป หรือที่เรียกว่าชีวิตรูป สำหรับในกลุ่มที่เป็นกัมมชกลาป คือ กลุ่มของรูปซึ่งเกิดเพราะกรรมเป็นสมุฏฐานจะต้องมีรูปเกิดรวมด้วยอย่างน้อยที่สุด ๙ รูป ที่เป็นอย่างนี้ก็เพราะว่ารูปกลุ่มใดก็ตามซึ่งกรรมเป็นสมุฏฐานให้เกิด จะมีชีวิตินทรีย์รูป หรือชีวิตรูปอีก ๑ รูปเกิดรวมด้วยในกลุ่มนั้น ทำให้รูปนั้นเป็นรูปที่ทรงชีวิต มีชีวิต ต่างกับรูปอื่นซึ่งไม่ได้เกิดเพราะกรรมเป็นสมุฏฐาน เพราะฉะนั้น ก็ ๙ รูปแล้ว นอกจากนั้นก็มีจักขุปสาทรูป โสตปสาทรูป ฆานปสาทรูป ชิวหาปสาทรูป กายปสาทรูป หทยวัตถุรูป บุริสภารูป อิตถิภารูป และอากาศรูป รวมเป็น ๑๘ รูป

ถ้าไม่ใช่กลุ่มที่มีจักขุปสาท หรือโสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท หทย หรือภาวะ ก็มีเพียง ๙ รูปเท่านั้น แต่ถ้ามีจักขุปสาทก็เพิ่มอีก ๑ ในกลาปนั้นหรือกลุ่มนั้น ก็เป็น ๑๐ รูป ทุกคนมีรูปพวกนี้ทั้งหมดใช้ไหม ๒๗ รูป ไม่ใช่ ๒๘ แล้วแต่ว่าจะเป็นเพศใด

ขอทบทวนทั่ว ๆ ไปอีกเล็กน้อยเพื่อความเข้าใจชัดเจนขึ้น

ต่อจากเหตุปัจจัย ก็เป็นอธิปัตติปัจจัย

โลกเจตสิกเป็นสหชาติปัจจัยของจิตและเจตสิกที่เกิดร่วมด้วย แต่โลกเจตสิกเป็นสหชาติาธิปัตติปัจจัยได้ไหม ไม่ได้ เป็นอรัम्मณชาติปัจจัยได้ไหม เพราะว่าอธิปัตติปัจจัยมี ๒ เมื่อเป็นสหชาติาธิปัตติปัจจัยไม่ได้ เป็นอรัम्मณชาติปัจจัยได้ไหมได้ แน่แน่นอน อย่าลืมนะ ทุกคนชอบโลภะ ปราภะ โลภะ หวังโลภะ เพราะฉะนั้นสภาพของโลภะเป็นสภาพซึ่งพอใจอย่างยิ่ง จึงเป็นอรัम्मณชาติปัจจัยได้

โลกมูลจิตเป็นอรัम्मณชาติปัจจัยได้ไหม เมื่อครุ่นนึกกล่าวถึงโลกเจตสิก ตอนนี้กล่าวถึงโลกมูลจิต โลกมูลจิตเป็นอรัम्मณชาติปัจจัยได้ไหม ได้

โมหมูลจิตเป็นอรัम्मณชาติปัจจัยได้ไหม

ไม่ได้ อย่าลืมนะ อรัम्मณชาติ ๖ เว้นโทสมูลจิต ๒ ดวง โมหมูลจิต ๒ ดวง ทุกขกายวิญญาน ๑ ดวง เพราะว่าไม่มีใครปราภะโทสมูลจิต โมหมูลจิต และทุกขกายวิญญาน ถ้ากล่าวโดยนัยของอรัम्मณชาติปัจจัย

โมหเหตุ คือ โมหเจตสิกเป็นสหชาติาธิปัตติปัจจัยได้ไหม

ไม่ได้

สหชาติาธิปัตติไม่ยาก เพราะว่าได้แก่ จันตเจตสิก วิริยเจตสิก ปัญญาเจตสิก และชวนจิต ๕๒ ดวง เว้นโมหมูลจิต ๒ และหสิตุปปาท ๑ คือชวนจิตซึ่งไม่ประกอบด้วยเหตุ หรือที่ประกอบด้วยเหตุเดียว ที่จะมีกำลังเป็นสหชาติาธิปัตติปัจจัยได้ต้องประกอบด้วยอย่างน้อย ๒ เหตุ

นี่คือการพยายามเข้าใจ และทบทวนเพื่อการจำไปในตัว โดยที่จะไม่ลืม เพราะว่าคงจะต้องลืมกันบ้าง แต่ถ้าทบทวนบ่อย ๆ ก็คงไม่ลืม

เพราะฉะนั้น ถ้าถามโดยนัยของอรัम्मณชาติ ไม่ใช้สหชาติาธิปัตติ โมหมูลจิตเป็นอรัम्मณชาติปัจจัยได้ไหม

โมหมูลจิตใครอยากได้ อย่าลืมนะ โมหมูลจิตเป็นอรัम्मณชาติปัจจัยไม่ได้

โมหเจตสิกเป็นสหชาติาธิปัตติปัจจัยไม่ได้ เป็นอรัम्मณชาติปัจจัยได้ไหม

ต้องคิดกันอีกแล้วใช่ไหม เรื่องของปัจจัยเป็นเรื่องที่ละเอียดอย่างนี้ ทุกคนมีโลกมูลจิต มีโทสมูลจิต มีโมหมูลจิต และทุกคนก็กล่าวว่า แล้วแต่เหตุปัจจัย

แล้วแต่เหตุปัจจัย แต่ว่าเหตุปัจจัยอะไร เช่น โมหเจตสิกเป็นอารมณ์นาฬิปปัจจัยได้ไหม

โมหเจตสิกในโมหมูลจิตเป็นอารมณ์นาฬิปปัจจัยไม่ได้

แต่โมหเจตสิกในโลกมูลจิตเป็นอารมณ์นาฬิปปัจจัยได้ ถูกไหม อย่าลืมนิสสาตปัจจัย จิตและเจตสิกเกิดร่วมกัน เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย โมหเจตสิกเกิดกับอกุศลจิตทุกดวง เพราะฉะนั้น ในขณะที่โมหเจตสิกเกิดกับโมหมูลจิต เป็นอารมณ์นาฬิปปัจจัยไม่ได้ โมหมูลจิตก็เป็นอารมณ์นาฬิปปัจจัยไม่ได้ โมหเจตสิกก็เป็นอารมณ์นาฬิปปัจจัยไม่ได้

แต่โลกมูลจิต ทุกคนชอบ โลกมูลจิตเป็นอารมณ์นาฬิปปัจจัยได้ เพราะฉะนั้นเจตสิกทุกดวงที่เกิดกับโลกมูลจิต แม้โมหเจตสิกก็เป็นอารมณ์นาฬิปปัจจัยได้ ขอให้เกิดกับโลภะเถอะ ไม่อยากจะรู้หรืออริยสังขาร ไช้ไหม ทั้งไว้ก่อน รอได้ เพราะว่ากำลังเป็นโลภะ โมหะก็ไม่ใช่ไร ถูกไหม กำลังชอบ กำลังเพลิน เพราะฉะนั้นโมหเจตสิกในโลกมูลจิตจึงเป็นอารมณ์นาฬิปปัจจัย กำลังสนุก ๆ จะรู้แจ้งอริยสังขาร เอาไหม ชวนกันไปรู้แจ้งอริยสังขารในขณะที่กำลังสนุก ๆ รอไว้ก่อน กำลังสนุก เพราะฉะนั้น โมหเจตสิกซึ่งเกิดกับโลกมูลจิตจึงเป็นอารมณ์นาฬิปปัจจัยได้ แต่โมหเจตสิกซึ่งเกิดกับโมหมูลจิตเป็นอารมณ์นาฬิปปัจจัยไม่ได้

ไม่ต้องรีบร้อนที่จะให้จบปัจจัยโดยเร็ว ซึ่งที่จริงก็ไม่ช้า ๗ ปัจจัยแล้ว ปัจจัยทั้งหมดมีเพียง ๒๔ ปัจจัย และแต่ละปัจจัยก็เป็นสภาพธรรมซึ่งคุ้นเคย ชินหู เพียงแต่ความละเอียดนั้นจะต้องเข้าใจลักษณะของสภาพธรรมแต่ละอย่างจริง ๆ ว่าสภาพธรรม เช่น โมหเจตสิก ถ้าเกิดตามลำพังตนเองในโมหมูลจิตแล้วไม่มีกำลังอะไรไม่ติดในอารมณ์ เพราะว่าขณะนั้นโลกเจตสิกไม่ได้เกิดด้วย จึงไม่เป็นอารมณ์นาฬิปปัจจัย

เป็นเรื่องนามธรรมและรูปธรรมเท่านั้นเอง ซึ่งเกิดดับเป็นปกติในชีวิตประจำวันต่อไปเป็นปัจจัยที่ ๘ และอาจจะย้อนกลับไปทบทวนเรื่อย ๆ ถึงปัจจัยต้น ๆ

ปัจจัยที่ ๘ นิสสยปัจจัย

นิสสยะ หมายความว่าถึงธรรมซึ่งเป็นปัจจัยโดยเป็นที่อาศัยของปัจจัยปบันธรรม ไม่คำนึงถึงว่าจะเกิดก่อนหรือเกิดทีหลัง เพราะฉะนั้น จึงต่างกับสหชาติปัจจัย ถ้าเป็น สหชาติปัจจัย ปัจจัยและปัจจัยปบันต้องเกิดพร้อมกัน ถ้าเป็นอัญญมัญญปัจจัย ปัจจัยต้องอาศัยปัจจัยปบันธรรมด้วย และปัจจัยปบันธรรมต้องอาศัยปัจจัย

สำหรับนิสสยะปัจจัย ไม่ได้เพ่งเล็งถึงว่าจะเกิดพร้อมกัน หรือว่าจะเกิดก่อน หรือว่าจะเกิดหลัง แต่หมายถึงสภาพธรรมซึ่งเป็นที่อาศัยของปัจจัยปบันธรรม เหมือนกับ ต้นไม้ไม่ต้องอาศัยแผ่นดินก็จะตั้งอยู่ได้ หรือว่าจิตรกรรม คือ ภาพเขียนต่าง ๆ สีต่าง ๆ ต้องอาศัยแผ่นผ้า ฉันทิ นิสสยะปัจจัย ก็เป็นธรรมซึ่งเป็นที่อาศัยของธรรมอื่น มี ทั้งหมด ๑๑ หมวด คือ

หมวดที่ ๑ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ เป็นนิสสยะปัจจัยของจิต ๘๙ และเจตสิก ๕๒

หมายความว่า จิตเป็นปัจจัยที่อาศัยของเจตสิก เพราะถ้าไม่มีจิตเป็น นิสสยะปัจจัย เป็นที่อาศัย เจตสิกก็เกิดไม่ได้ และโดยนัยเดียวกัน เจตสิกก็เป็นที่อาศัย ของจิต ถ้าปราศจากเจตสิก จิตก็เกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้น เจตสิกก็เป็นนิสสยะปัจจัยของ จิต

โดยความหมายของการเกิดพร้อมกัน คือ เป็นปัจจัยโดยต้องเกิดพร้อมกัน เป็นสหชาติปัจจัย โดยความหมายว่าต่างอาศัยพึ่งพิงซึ่งกันและกัน เป็นอัญญมัญญ- ปัจจัย โดยความหมายของนิสสยะปัจจัย คือ เป็นที่อาศัย เพราะฉะนั้น ไม่จำกัดว่า จะต้องเป็นเฉพาะนามธรรม รูปธรรมก็เป็นที่อาศัยของจิตได้ เพราะฉะนั้น ก็กว้างกว่า อัญญมัญญปัจจัย เพราะว่าในอัญญมัญญปัจจัยนั้น เฉพาะจิตและเจตสิกหมวดที่ ๑ มหาภูตรูปหมวดที่ ๒ ปฏิสนธิจิตและปฏิสนธิทหยวัตถุเป็นหมวดที่ ๓ แต่สำหรับ นิสสยะปัจจัย สภาพธรรมใดก็ตามซึ่งเป็นที่อาศัยของสภาพธรรมอื่น ในขณะนั้น ไม่จำเป็นต้องเกิดพร้อมกันก็ได้ เป็นนิสสยะปัจจัย แต่อัญญมัญญปัจจัยต้องเกิดพร้อม กันด้วย

หมวดต่อไปของนิสสยะปัจจัย คือ หมวดที่ ๒ มหาภูตรูป ๔ เป็นนิสสยะปัจจัย ของมหาภูตรูป ๔ ซึ่งก็แยกออกเป็น ธาตุดินเป็นนิสสยะปัจจัยของธาตุน้ำ ธาตุไฟ

ธาตุลม ธาตุน้ำเป็นนิสสยปัจจัยของธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุไฟเป็นนิสสยปัจจัยของธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุลมเป็นนิสสยปัจจัยของธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ กล่าวโดยย่อ คือ มหาภูตรูป ๔ เป็นนิสสยปัจจัยแก่มหาภูตรูป ๔

ถ้าไม่มีธาตุดิน ทั้งธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมจะมีไม่ได้ เกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าไม่มีธาตุไฟ ทั้งธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลมก็มีไม่ได้ เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะฉะนั้น ธาตุดินเป็นที่อาศัยของธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และธาตุลมก็เป็นที่ยึดของธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ

หมวดที่ ๓ ปัญจโวการปฏิสนธิจิต คือ ปฏิสนธิจิตในภุมิที่มีขันธ์ ๕ เป็นนิสสยปัจจัยของปฏิสนธิทหรูป และโดยนัยเดียวกัน ปฏิสนธิทหรูปก็เป็นนิสสยปัจจัยของปฏิสนธิจิตในภุมิที่มีขันธ์ ๕ เมื่อกล่าวโดยสภาพซึ่งเป็นที่อาศัยจิตก็ต้องเกิดที่รูป ในภุมิที่มีขันธ์ ๕ จิตจะไม่เกิดนอกรูปเลย ต้องมีรูปหนึ่งรูปใดเป็นที่เกิดเสมอ

หมวดที่ ๔ จิต ๗๕ ดวง และเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยเป็นนิสสยปัจจัยของจิตตชรูป แต่อย่าลืม จิตตชรูปไม่ใช่นิสสยปัจจัยของจิต ๗๕ ดวงนั้น แต่จิต ๗๕ ดวงนั้นเป็นที่อาศัยเกิด เป็นสมุฏฐานให้เกิดของจิตตชรูป

หมวดที่ ๕ มหาภูตรูป ๔ เป็นนิสสยปัจจัยให้เกิดอุปาทายรูป ๒๔ เช่นเดียวกัน อุปาทายรูป ๒๔ ไม่ใช่นิสสยปัจจัยของมหาภูตรูป ๔

หมวดที่ ๖ จักขุปสาทรูปเป็นนิสสยปัจจัยของจักขุวิญญาณ ๒ ดวง และเจตสิกที่เกิดร่วมด้วย เพราะการที่จักขุวิญญาณจะเกิด ต้องอาศัยจักขุปสาทรูปเป็นจักขุวัตถุ เพราะฉะนั้น จักขุวัตถุในขณะนี้เป็นที่อาศัยเกิดของจักขุวิญญาณที่กำลังเห็นในขณะนี้

๑๑๐๙

หมวดที่ ๗ โสตปสาทรูปเป็นนิสสยปัจจัยให้เกิดโสตวิญญาณ ๒ ดวง และ
เจตสิกที่เกิดร่วมด้วย

หมวดที่ ๘ ฆานปสาทรูปเป็นนิสสยปัจจัยให้เกิดฆานวิญญาณ ๒ ดวง และ
เจตสิกที่เกิดร่วมด้วย

หมวดที่ ๙ ชิวหาปสาทรูปเป็นนิสสยปัจจัยให้เกิดชิวหาวิญญาณ ๒ ดวง และ
เจตสิกที่เกิดร่วมด้วย

หมวดที่ ๑๐ กายปสาทรูปเป็นนิสสยปัจจัยให้เกิดกายวิญญาณ ๒ ดวง และ
เจตสิกที่เกิดร่วมด้วย

หมวดที่ ๑๑ หทยวัตตุเป็นนิสสยปัจจัยให้เกิดจิตอื่นนอกจากทวิปัญญาวิญญาณ
๑๐ ดวง ในภูมิที่มีขั้น ๕

นามธรรมและรูปธรรมเท่านั้นเอง ในขณะนั้นเอง ในชีวิตประจำวัน

สำหรับนิสสยปัจจัยจัดได้เป็น ๓ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ **สหชาตนิสสยปัจจัย** มี ๕ หมวด ได้แก่

๑. จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒

๒. มหาภูตรูป ๔

๓. ปัญจโวการปฏิสนธิจิต เป็นนิสสยปัจจัยแก่ปฏิสนธิหทยวัตตุ

๔. จิต ๗๕ ดวง เป็นนิสสยปัจจัยให้จิตตชรูปเกิด

๕. มหาภูตรูป ๔ เป็นนิสสยปัจจัยให้อุปาทายรูปเกิด

ทั้ง ๕ หมวดนี้เป็นสหชาตนิสสยปัจจัย เพราะจะต้องเกิดพร้อมกัน

แต่สำหรับปสาทรูป คือ จักขุปสาท โสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท
กายปสาท และหทยวัตตุจะเป็นปัจจัยก็ต่อเมื่อเป็นฐิติขณะของรูป หลังจากปฏิสนธิ

ขณะแล้ว รูปทุกรูปที่จะเป็นปัจจัยได้ต้องเป็นในฐิตินะของรูป ในอุปาทนนะของรูป เป็นปัจจัยไม่ได้ ไม่ว่าจะโดยเป็นทวาร หรือเป็นอารมณ์ หรือเป็นวัตถุ

เพราะฉะนั้น สำหรับทวารวัตถุซึ่งเป็นที่เกิดของจิตอื่น รวมทั้งจักขุปสาท โสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท จะเป็นปัจจัยได้ในฐิตินะ คือ รูปนั้น ต้องเกิดก่อน จึงเป็น **วัตถุปุเรชาตนิสสยปัจจัย** เป็นประเภทที่ ๒ ของนิสสยปัจจัย

ฉะนั้น สำหรับนิสสยปัจจัยซึ่งเป็นที่ยึดให้ธรรมอื่นเกิดขึ้น จะเป็นปัจจัยโดย เกิดพร้อมกันกับปัจจัยุปันในอุปาทนนะก็ได้ หรือเป็นปัจจัยโดยเกิดก่อนปัจจัยุปัน ก็ได้

ขณะนี้จักขุวิญญาณกำลังเห็น อาศัยจักขุปสาทเป็นจักขุวัตถุ แต่จักขุปสาทรูป ต้องเกิดก่อนจักขุวิญญาณ จะเกิดพร้อมกับจักขุวิญญาณไม่ได้ รูปทุกรูปจะเป็นปัจจัย ได้เฉพาะในฐิตินะ เว้นขณะปฏิสนธิเท่านั้นที่อุปาทนนะของรูปสามารถจะเป็น สหชาติปัจจัยให้กับปฏิสนธิจิตได้

ในนิสสยปัจจัยมี ๓ ประเภท แต่ประเภทที่ ๓ เป็นขณะจะจุติ ถ้าบุคคลนั้นมี ทวารวัตถุเป็นอารมณ์ ก็จะเป็น **วัตถุธรรมปุเรชาตนิสสยปัจจัย** หมายความว่า มีทวารวัตถุซึ่งเกิดก่อนเป็นอารมณ์ โดยเป็นที่ยึดให้จิตที่ใกล้จะจุติเกิด ขณะที่ใกล้ จะจุติไม่มีใครสามารถรู้ได้ว่าจะมีอะไรเป็นอารมณ์ ถ้าเป็นผู้ที่อบรมเจริญสติปัฏฐาน เนือง ๆ บ่อย ๆ อาจจะมีนามธรรมหรือรูปธรรมเป็นอารมณ์ได้ แต่สำหรับบางท่าน อาจจะมีทวารรูปซึ่งยังไม่ดับเป็นอารมณ์ เพราะว่าเป็นรูปที่มีจริงในขณะนั้น สำหรับ บุคคลนั้นก็วัตถุธรรมปุเรชาตนิสสยปัจจัย

จะมีรูปอะไรเป็นอารมณ์เมื่อขณะใกล้จะจุติก็ไม่ใช่ไร ไม่ใช่เลือกไม่ได้ ไม่มีใครสามารถที่จะรู้ได้ อาจจะมีสีทางตาที่กำลังเห็นในขณะนี้ก็เป็นอารมณ์ก็ได้ และ หลังจากนั้นจิตก็เกิดได้เมื่อชวนจิตดับไปแล้ว หรือตทาลัมพนจิตซึ่งเกิดต่อดับไปแล้ว จิตก็เกิด หรือเมื่อภวังคจิตเกิดต่อจากตทาลัมพนะดับไปแล้วจิตก็เกิด จิตสามารถจะเกิดหลังวิธีจิตที่เห็น วิธีจิตที่ได้ยิน วิธีจิตที่ได้กลิ่น วิธีจิตที่ลิ้มรส วิธีจิตที่กำลังกระทบสัมผัส หรือว่าทางมโนทวารที่กำลังคิดนึกถึงกรรม หรือว่า

กรรมนิมิตที่ได้เคยกระทำแล้ว หรือคตินิมิตทางมโนทวาร ภพภูมิที่จะเกิดก็ได้ หรือว่า อาจจะมีหทยวัตถุเป็นอารมณ์ในขณะนั้น เป็นวัตถุอารมณ์ปุเรชาตนิสสยปัจจัยก็ได้

ถ. บุคคลไหนที่รู้หทยวัตถุรูปได้

ส. ขณะนี้มีใครรู้หทยวัตถุรูปไหม

ถ. ไม่มี

ส. สำหรับคนนั้นก็ไม่มีหทยวัตถุรูปเป็นอารมณ์ ถ้าใครสามารถจะมี หทยวัตถุรูปเป็นอารมณ์ได้ ผู้นั้นก็อาจจะมีหทยวัตถุรูปเป็นอารมณ์ในเวลาที่ใกล้จะจุติ

ถ. คนไหนที่สามารถจะรู้ได้

ส. ชื่อ หรือว่าบุคคล หรือว่าอย่างไร หรือว่ารู้จักคนนั้น ไม่มีใครที่จะบอก ได้เลยว่า อารมณ์ที่ใกล้จะจุติของใครเป็นอะไร

ถ. หมายถึงปัญญาขั้นไหนถึงจะรู้หทยวัตถุรูปได้ พระโสดาบันทั่ว ๆ ไปรู้ได้ หรือยัง หรือกัลยาณปุณฺณผู้ได้วิปัสสนาญาณต่าง ๆ รู้ได้หรือเปล่า

ส. ธรรมเป็นเรื่องที่กว้างขวาง เป็นเรื่องที่ละเอียด เป็นเรื่องที่ลึกซึ้ง และยังเป็นไปตามอุปนิสสยปัจจัยซึ่งเป็นปัจจัยต่อไปที่จะกล่าวถึง เพราะฉะนั้น แต่ละบุคคล ไม่เหมือนกันเลย ที่จะกล่าวธรรมหรือแสดงธรรมได้ ก็ต้องตามพระธรรมวินัยที่ พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้แล้วโดยละเอียด เพราะว่าบุคคลอื่นไม่สามารถล่วงรู้ถึง บุคคลอื่นได้ สามารถที่จะรู้ได้ตามสติกำลังปัญญาของแต่ละบุคคล

พระโสดาบันก็ไม่ได้มีแต่จำพวกเดียว พระสกทาคามีก็มีหลายจำพวก หลายประเภท พระอนาคามีก็มีหลายจำพวก หลายประเภท พระอรหันต์ก็มีหลายจำพวก หลายประเภท เพราะฉะนั้น การที่จะรู้รูปที่กำลังปรากฏ ก็ต้องแล้วแต่กำลังสติปัญญา ของแต่ละบุคคล หรือว่าใครที่สามารถจะรู้หทยวัตถุรูป มีหทยวัตถุรูปเป็นอารมณ์ แต่เมื่อจะจุติจริง ๆ หทยวัตถุรูปไม่ได้เป็นอารมณ์ก็ได้ ไม่จำเป็นจะต้องมีหทยวัตถุรูปเป็น อารมณ์ แต่ที่แสดงไว้ในเรื่องของนิสสยปัจจัยก็เพราะว่า ก่อนจุติจิต ๑๗ ขณะ กัมมชรูปไม่เกิด เพราะฉะนั้น ในขณะนั้นบางท่านอาจจะมีหทยรูปเป็นอารมณ์

ทั้งหมดที่กล่าวมา ๘ ปัจจัยแล้ว เหลืออีก ๑๖ ปัจจัยเท่านั้น ซึ่งก็เป็นการศึกษาเพียงให้เข้าใจลักษณะสภาพของปัจจัยเป็นเพียงบางส่วน ยังไม่ได้กล่าวถึงปัจจัยโดยละเอียดจริง ๆ ปัจจัยที่ได้ศึกษาไปแล้ว คือ

ปัจจัยที่ ๑ เหตุปัจจัย

ปัจจัยที่ ๒ อารัมมณปัจจัย

ปัจจัยที่ ๓ อธิปัติปัจจัย

ปัจจัยที่ ๔ อนันตรปัจจัย

ปัจจัยที่ ๕ สมันตรปัจจัย

ปัจจัยที่ ๖ สหชาติปัจจัย

ปัจจัยที่ ๗ อัญญมัญญปัจจัย

ปัจจัยที่ ๘ นิสสยปัจจัย

ข้อสำคัญ คือ เมื่อได้ศึกษาปัจจัยแต่ละปัจจัยแล้ว ต้องสัมพันธ์กันทุกปัจจัย เพื่อความเข้าใจที่แจ่มแจ้งในสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ เพราะว่าโดยปรมาัตถธรรมไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน มีแต่นามธรรมและรูปธรรมเท่านั้น และนามธรรมและรูปธรรมย่อมเกิดขึ้นไม่ได้เลยถ้าปราศจากปัจจัย ซึ่งปรมาัตถธรรมที่เกิดขึ้นมี ๓ ประการ ได้แก่ จิตปรมาตถ์ เจตสิกปรมาตถ์ รูปปรมาตถ์

และปัจจัยทั้งหมดก็ไม่พ้นจากจิต เจตสิก และรูปนั่นเอง แต่การที่นามธรรมแต่ละขณะ หรือว่ารูปธรรมแต่ละประเภทจะเกิดขึ้น ต่างก็เป็นปัจจัยซึ่งกันและกันโดยปัจจัยต่าง ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อได้ศึกษาแต่ละปัจจัยแล้ว ก็ต้องเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของปัจจัยทั้งหมดที่ได้ศึกษาแล้วเพื่อที่จะให้ทราบชัดเห็นว่า ที่กล่าวว่าสภาพธรรมทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นได้เพราะเหตุปัจจัยนั้น ได้แก่ปัจจัยอะไรบ้าง

เช่น ในขณะนี้ ไม่ได้ปราศจากเหตุปัจจัย ไม่ได้ปราศจากอารัมมณปัจจัย ไม่ได้ปราศจากอธิปัติปัจจัย ไม่ได้ปราศจากอนันตรปัจจัย ไม่ได้ปราศจากสมันตรปัจจัย ไม่ได้ปราศจากสหชาติปัจจัย ไม่ได้ปราศจากอัญญมัญญปัจจัย ไม่ได้ปราศจากนิสสยปัจจัย ทั้ง ๘ ปัจจัยที่ได้ศึกษาแล้ว เพียงแต่ไม่ทราบชัดเท่านั้นเองว่า

ในขณะที่จิตหนึ่งที่เกิดขึ้น จิต เจตสิก และรูปที่เกิดในขณะนั้น เป็นปัจจัยแก่กันและกัน
อย่างไร

เพราะฉะนั้น ขอบททวนไปเรื่อย ๆ พร้อมทั้งกล่าวถึงปัจจัยใหม่ตามลำดับด้วย
สำหรับทั้ง ๔ ปัจจัยที่ได้กล่าวถึงแล้ว ปัจจัยที่ ๔ คือ นิสสยปัจจัย ได้แก่ สภาพธรรม
ซึ่งเป็นที่ยาศัยของปัจจัยอุปันนธรรม เช่น จิตเป็นที่ยาศัยของเจตสิก และเจตสิกก็เป็น
ที่ยาศัยของจิต หมวดที่ ๑ สามารถที่จะทวนไปได้ถึงปัจจัยต้น ๆ โดยตลอด ด้วยการ
พิจารณาใคร่ครวญและสอบถามว่า เหตุปัจจัย คือ ปัจจัยที่ ๑ ได้แก่ โลกเจตสิก
โทสเจตสิก โมหเจตสิก เป็นอกุศลเหตุ ๓ และอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก
เป็นโสภณเหตุ ๓ เหตุปัจจัยเป็นอาร์มมณปัจจัยได้ไหม

ไม่ใช่เป็นแต่เฉพาะเหตุปัจจัยเดียว เพราะว่าอาร์มมณปัจจัยหมายความว่า
สภาพธรรมซึ่งเป็นอาร์มมณที่จิตกำลังรู้ เพราะฉะนั้น แม้ลักษณะของโลภะ การติด
ความเพลิดเพลินยินดี ซึ่งเป็นอกุศล มีอยู่เป็นประจำ สติสามารถจะเกิดระลึกได้
ขณะใด ขณะนั้นก็จะเป็นอาร์มมณปัจจัย นอกจากจะเป็นเหตุปัจจัย ก็ยังเป็น
อาร์มมณปัจจัยด้วย

และถ้าถามถึงปัจจัยที่ ๓ อย่างกว้าง ๆ ว่า โลกเจตสิกเป็นอธิปัตติปัจจัยได้ไหม

ไม่ได้ ถ้าถามแยกว่า เป็นสหชาตอธิปัตติปัจจัยได้ไหม

แต่ถามรวมว่า โลกเจตสิกเป็นอธิปัตติปัจจัยได้ไหม คำตอบต้องเปลี่ยนแล้ว
ใช่ไหม นี่คือการละเอียดที่จะต้องศึกษาเรื่องของปัจจัยโดยละเอียดจริง ๆ เพื่อที่จะ
ให้เห็นว่า สภาพธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตาแน่นอน เพราะว่าการศึกษาหาเหตุผลที่จะ
เกิดขึ้นรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริงว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่
ตัวตน สภาพธรรมที่เป็นนามธรรมก็เป็นจิตและเจตสิก สภาพธรรมที่เป็นรูปธรรมก็
ไม่ใช่นามธรรม การที่จะรู้ได้จริง ๆ ว่า สภาพธรรมแต่ละอย่างเป็นปัจจัยอย่างไร
ก็ต้องศึกษาจนกว่าจะเข้าใจจริง ๆ ในลักษณะของสภาพที่เป็นปัจจัยของสภาพธรรม
นั้น ๆ

เพราะฉะนั้น สำหรับเหตุปัจจัย ซึ่งขอยกตัวอย่าง โลกเจตสิก ถ้าถามกว้าง ๆ ว่า เป็นอธิปัตติปัจจัยได้ไหม

ถ้าตอบว่า ไม่ได้ ถูกหรือผิด

ถ้าตอบว่า ได้ ถูกหรือผิด

ทั้ง ๒ อย่าง ถ้าตอบว่า ไม่ได้ ก็ต้องตอบว่า เป็นสหชาตาทิปัตติปัจจัยไม่ได้ ถ้าตอบว่า ได้ ก็ต้องตอบว่า เป็นอาร์มมณาทิปัตติปัจจัยได้

เพราะฉะนั้น ขึ้นอยู่กับคำถามและคำตอบ ถ้าถามถึงอธิปัตติปัจจัยก็ต้องแยกตอบ เป็นชีวิตประจำวันใช่ไหม โลกเจตสิกเป็นเหตุปัจจัย เป็นอาร์มมณาทิปัตติปัจจัย

คนที่ยังมีโลภะจะเข้าใจดีในลักษณะความเป็นอธิปัตติปัจจัย หรืออาร์มมณาทิปัตติปัจจัยของโลภะ แต่โลภะไม่เป็นสหชาตาทิปัตติปัจจัย เพราะว่าลักษณะของโลภะเป็นสภาพที่ติด แต่ว่าเวลาที่ต้องการอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ใช่ว่าเพราะโลภะ แต่เพราะฉันทะ ความพอใจที่จะได้

ในชีวิตประจำวัน ถ้าท่านต้องการสิ่งหนึ่งสิ่งใด เช่น ต้องการวัตถุของใช้ หรือเสื้อผ้า เกิดความต้องการแล้ว ใช่ไหม จิตขณะนั้นเป็นโลภมูลจิต มีโลภะเป็นเหตุ แต่เวลาจะซื้อจริง ๆ ฉันทะหรือเปล่า ว่าจะชอบสิ่งไหน แบบไหน สีไหน โลภะเป็นสภาพที่ต้องการ ในขณะที่มีความต้องการ แต่ยังไม่เลือก เป็นสภาพที่ติด ต้องการที่จะได้ อะไรก็ได้ที่เกิดความต้องการขึ้น แต่เวลาที่จะเอาจริง ๆ เป็นลักษณะของฉันทเจตสิก ซึ่งจะเลือกสิ่งที่พอใจ เช่น รูปแบบที่พอใจ สีสัณที่ที่ต้องการ หรือคุณภาพที่พอใจ ด้วยเหตุนี้โลภะจึงไม่เป็นสหชาตาทิปัตติปัจจัย แต่ฉันทะเป็นสหชาตาทิปัตติปัจจัย

ทางฝ่ายอกุศล จะเห็นได้ว่า โลภะเกิดขึ้นมีความติด แต่เวลาที่จะเอา ที่จะเลือก ขณะนั้นเป็นเพราะฉันทะเป็นอธิปัตติ

ทางฝ่ายกุศลก็เช่นเดียวกัน ท่านที่สะสมอุปนิสัยในการให้ทาน แต่เวลาที่จะสละวัตถุเป็นทานจริง ๆ ฉันทะเป็นอธิปัตติ โดยเลือกที่จะกระทำทานกุศลแบบไหน แบบการศึกษา หรือการรักษาพยาบาล หรือในการส่งเสริมความรู้ การปฏิบัติธรรม การเข้าใจธรรม นั่นเป็นลักษณะของฉันทะ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นอธิปัตติ แม้แต่ในกุศล

เล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น การสงเคราะห์ช่วยเหลือคนชรา หรือเด็กก็ตามแต่ จะเห็นได้ว่า ในขณะนั้นเกือบจะไม่ปรากฏลักษณะของอโลภะ อโทสะ เพราะอโลภะและอโทสะ ไม่เป็นสหชาติวิปัสสนาปัจจัย แต่ว่ามีจิต คือ จิตตวิปัสสนาเกิดขึ้น ประกอบด้วยอโลภะ อโทสะในการที่จะสงเคราะห์ช่วยเหลือในขณะนั้น

เพราะฉะนั้น สภาพธรรมที่เป็นอวิปัสสนา ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ที่เป็นสหชาติวิปัสสนา แต่สำหรับอวิปัสสนาวิปัสสนามากกว่านั้น คือ เว้นจิตเพียง ๕ ดวง คือ โทสมูลจิต ๒ ดวง โมหามูลจิต ๒ ดวง ทุกขกายวิญญูณ ๑ ดวง ไม่เป็น อวิปัสสนาวิปัสสนาปัจจัย เพราะว่าไม่เป็นอารมณ์ซึ่งเป็นที่ยึดต้องการของใคร

สำหรับอวิปัสสนาปัจจัย ถ้าศึกษาปัจจัยอื่นและทบทวนกลับไปเรื่อย ๆ จะทำให้ไม่ ลืมองค์ธรรม คือ สภาพธรรมที่เป็นปัจจัย และสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยอุปนัยซึ่งเกิด เพราะอวิปัสสนาปัจจัยนั้น

เหตุปัจจัยเป็นอนันตรปัจจัยได้ไหม โลกเจตสิกเป็นอนันตรปัจจัยได้ไหม

ถ้าเรียนเรื่องปัจจัย จะต้องทวนไปตลอด โลกเจตสิกเป็นอนันตรปัจจัยได้ไหม

ได้ เพราะวอนันตรปัจจัยไม่ได้หมายความว่าเฉพาะจิตเท่านั้น เจตสิกก็เป็น อนันตรปัจจัยด้วย คือ ทั้งจิตและเจตสิกซึ่งเกิดและดับไปเป็นอนันตรปัจจัยให้ทั้งจิต และเจตสิกดวงต่อไปเกิดขึ้น นอกจากจุติจิตของพระอรหันต์เท่านั้น

สำหรับสมนันตรปัจจัย ก็โดยนัยเดียวกัน

สหชาติปัจจัย หมายความว่าสภาพธรรมที่เป็นนามธรรม หรือเป็นรูปธรรม ซึ่งเกิดพร้อมกันเป็นปัจจัย โดยการที่ต้องเกิดพร้อมกัน

อัญญมัญญปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยซึ่งนอกจากจะต้องเกิดพร้อมกันแล้ว ยังต้อง พึ่งพาอาศัย หรืออิงอาศัยซึ่งกันและกันด้วย เพราะฉะนั้น ก็มีความหมายกระชับถึง การที่ต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันด้วย ไม่ได้หมายถึงเฉพาะต้องเกิดพร้อมกันเท่านั้น

สำหรับนิสสยปัจจัย หมายความว่าสภาพธรรมซึ่งเป็นที่อาศัยของสภาพธรรม อื่น โดยไม่คำนึงว่า จะต้องเกิดพร้อมกัน หรือว่าเกิดก่อน ดังที่ได้กล่าวถึงแล้วใน คราวก่อน ได้แก่

หมวดที่ ๑ จิตและเจตสิกต่างก็เป็นนิสสยปัจจัย โดยการเกิดพร้อมกัน

หมวดที่ ๒ มหาภูตรูป ๔ มหาภูตรูป ๑ เป็นนิสสยปัจจัยแก่มหาภูตรูปอื่น โดยการเกิดพร้อมกัน

หมวดที่ ๓ ปฏิสนธิจิตในภุมิที่มีขันธ์ ๕ เป็นนิสสยปัจจัยของปฏิสนธิหทยวัตถุ เกิดพร้อมกับปฏิสนธิหทยวัตถุ

หมวดที่ ๔ จิตเป็นปัจจัยให้เกิดจิตตชรูป

หมวดที่ ๕ มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทายรูป แต่อุปาทายรูปไม่ได้เป็นนิสสยปัจจัยแก่มหาภูตรูป

หมวดที่ ๖ จักขุปสาท เป็นปัจจัยให้เกิดจักขุวิญญาณและเจตสิก

หมวดที่ ๗-๑๐ โสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท โดยนัยเดียวกัน

หมวดที่ ๑๑ หลังจากปฏิสนธิขณะแล้ว หทยวัตถุเป็นปัจจัยให้เกิดจิตในฐิติขณะ

๑๑๑๐

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๒๔

ปัจจัยต่อไป

ปัจจัยที่ ๙ อุปนิสสยปัจจัย

ท่านผู้ฟังจะสังเกตเห็นปัจจัยที่คล้าย ๆ กัน และสัมพันธ์กัน เช่น อนันตรปัจจัย กับสมันตรปัจจัย สหชาติปัจจัยกับอัญญมัญญปัจจัย และนิสสยปัจจัยกับอุปนิสสยปัจจัย

คำว่า อุปนิสสย ในภาษาไทย มาจากคำว่า อุป + นิสสย + ปัจจัย นั่นเอง เพราะฉะนั้น สภาพธรรมที่เป็นอุปนิสสยปัจจัย ได้แก่ สภาพธรรมซึ่งเป็นที่อาศัยที่มีกำลังมากประการหนึ่ง หรือว่าเป็นที่อาศัยที่มีกำลังแรงกล้าของปัจจัยปบันธมอีกประการหนึ่ง ซึ่งจำแนกออกเป็น ๓ ประเภท หรือ ๓ ปัจจัย ได้แก่

อารัมมณูปนิสสยปัจจัย อารมณซึ่งเป็นที่อาศัยที่มีกำลังที่ทำให้จิตและเจตสิกเกิดขึ้น ๑

อนันตรูปนิสสยปัจจัย การเกิดขึ้นและดับไปเป็นที่อาศัยที่มีกำลังทำให้ปัจจัยปบันธมเกิดต่อ คือ ให้จิตและเจตสิกดวงหลังเกิดต่อ ๑

และปกตูปนิสสยปัจจัย สภาพการสะสมจนเป็นปกติเป็นที่อาศัยที่มีกำลังทำให้จิตและเจตสิกเกิดขึ้นเป็นไป ๑

สำหรับคำอธิบายของอารัมมณูปนิสสยปัจจัยมีว่า อารัมมณูปนิสสยปัจจัย คือ อารมณซึ่งเป็นที่อาศัยที่มีกำลังมาก หรือที่มีกำลังอย่างแรงกล้า ได้แก่ อารัมมณาธิปติปัจจัยนั่นเอง

ทวนกลับไปหาอารัมมณาธิปติปัจจัย แต่ว่ามีข้อที่ต่างกัน ซึ่งจะต้องทราบว่า อารัมมณาธิปติปัจจัยได้แก่อะไร ซึ่งได้กล่าวถึงแล้ว แต่ต้องทวนอีกเพื่อจะได้ไม่ลืม

และเพื่อจะได้เข้าใจอารมณ์อุปนิสสยปัจจัยว่า มีความต่างจากอารมณ์ฉิบปัจจัยอย่างไร

สำหรับอารมณ์ฉิบปัจจัยนั้น เป็นสภาพที่เป็นใหญ่ในฐานะที่เป็นอารมณ์ที่ดี ลักษณะของอารมณ์นั้นเป็นอารมณ์ที่ดี เช่น เป็นอารมณ์ที่น่าพอใจ เป็นอิฏฐนิปผันรูป โดยศัพท์หมายถึงอารมณ์ที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อารมณ์ซึ่งมีสภาวะธรรมจริง ๆ เกิดขึ้น

รูปทั้งหมดมี ๒๘ รูป และรูปที่เป็นนิปผันรูป คือ รูปที่มีลักษณะจริง ๆ ของตน มี ๑๘ รูป เท่าที่ปรากฏ คือ รูปทางตา รูปทางหู รูปทางจมูก รูปทางลิ้น รูปทางกาย ซึ่งเป็นอารมณ์อยู่ทุกวันนี้ เป็นอารมณ์ที่ดี ที่น่าพอใจก็มี เป็นอารมณ์ที่ไม่น่าพอใจก็มี เพราะฉะนั้น อารมณ์ซึ่งเป็นอารมณ์ที่น่าพอใจ ต้องเป็นอารมณ์ที่ดีเท่านั้น จึงจะเป็นอารมณ์ฉิบปัจจัย กลิ่นหอมเป็นอารมณ์ที่ดี โดยลักษณะสภาพของกลิ่นที่ดี เป็นอารมณ์ฉิบปัจจัย นั่นคือความหมายของฉิบปัจจัย

แต่ถ้าเป็นอุปนิสสยปัจจัย อารมณ์ที่ดีนั้นต้องมีกำลังที่ทำให้จิตเกิดขึ้นพอใจ อย่างหนักแน่นในอารมณ์นั้น

บางคนเคย ๆ ไข้ไหม อารมณ์ที่ดี สมมติว่าไปที่ร้านเพชรนิลจินดา ก็มีอารมณ์ที่ดีปรากฏ สีต่าง ๆ แต่ว่าใจก็เฉย ๆ ไม่ได้สนใจ ถึงแม้ว่าอารมณ์นั้นโดยลักษณะสภาพของอารมณ์เป็นอารมณ์ฉิบปัจจัย เป็นอารมณ์ที่ดี เป็นอารมณ์ที่น่าพอใจเป็นพิเศษ แต่ไม่เป็นอารมณ์อุปนิสสยปัจจัย เพราะไม่สามารถทำให้จิตเกิดขึ้นติด หรือว่าพอใจ อย่างหนักแน่นในอารมณ์นั้น นี่คือความต่างกันของอารมณ์ฉิบปัจจัย และอารมณ์อุปนิสสยปัจจัย

เป็นชีวิตประจำวัน ไข้ไหม อารมณ์ที่ดี คือ รูปที่ดีทั้งหมด ลักษณะของรูปนั้น เป็นอารมณ์ฉิบปัจจัย แต่ขณะใดก็ตามซึ่งมีกำลังทำให้จิตเกิดขึ้นพอใจหนักแน่นในอารมณ์นั้น อารมณ์นั้นนอกจากจะเป็นอารมณ์ฉิบปัจจัยแล้ว ก็เป็นอารมณ์อุปนิสสยปัจจัย เป็นที่อาศัยที่มีกำลังที่ทำให้จิตเกิดพอใจใฝ่หาอย่างหนักแน่นในอารมณ์นั้น โลกมุขจิตไข้ไหม ตามปกติของอารมณ์อุปนิสสยปัจจัย

เพราะฉะนั้น ควรที่จะได้ทราบถึงสภาพธรรมตามความเป็นจริงในชีวิตประจำวันว่า อารมณ์ที่ดีมี และอารมณ์ที่ดีเหล่านั้นเองเป็นสภาพธรรมที่มีกำลังที่ทำให้จิตพอใจอย่างหนักแน่น เกิดขึ้นโดยไม่ขาดสาย ซึ่งจะเป็นอนันตรูปนิสสยปัจจัย

การที่จะดับกิเลส ถ้าไม่ทราบเรื่องของปัจจัยจริง ๆ ว่า เกิดขึ้นสืบต่อเป็นมาอย่างแรงกล้า อย่างมีกำลัง และอย่างเหนียวแน่นแค่ไหน จะไปเพียรทำการบังคับไม่ให้กิเลสเกิด หรือว่าบังคับที่จะดับกิเลส โดยที่ไม่รู้สภาพที่แท้จริงของปัจจัยทั้งหลายย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ไม่ได้

เพราะฉะนั้น การศึกษาให้เข้าใจเรื่องของสภาพปัจจัยต่าง ๆ โดยละเอียดขึ้นจะทำให้เข้าใจเรื่องการอบรมเจริญปัญญาถูกต้องขึ้น และสามารถที่จะละคลายดับกิเลสได้ตามความเป็นจริง แต่ถ้าไม่เข้าใจ จะไม่รู้กำลังของปัจจัยทั้งหลายเลย แม้แต่อารมณ์ฉิบหายซึ่งเป็นอารมณ์อุปนิสสยปัจจัยอยู่เสมอสำหรับทุกคนที่ยังมีโลกมูลจิต ซึ่งโลกมูลจิตเองก็เป็นอารมณ์ฉิบหาย และเป็นจิตที่เกิดขึ้นพอใจในทุกสิ่งได้ แม้ในโลกียกุศล เพราะนอกจากอิฏฐนิพัตถนรูป คือ รูปซึ่งโดยลักษณะเป็นรูปที่ดี ที่น่าปรารถนาแล้ว จิตทุกดวง เว้นโทสมูลจิต ๒ ดวง โมหามูลจิต ๒ ดวง และทุกขกายวิญญาณ คือ การปวด เจ็บ เมื่อย ความทุกข์กายต่าง ๆ ๑ ดวง จิตอื่นทั้งหมดเป็นอารมณ์ฉิบหาย

ซึ่งโดยลักษณะก็เป็นทีพอใจของทุกคนที่ต้องการจะมีจิตอยู่เรื่อย ๆ แต่ว่ามีจิตหลายประเภท คือ ในบรรดาอกุศลจิต ๑๒ ดวง เมื่อเว้นโทสมูลจิต ๒ ดวง โมหามูลจิต ๒ ดวงแล้ว โลกมูลจิต ๘ ดวงเป็นอารมณ์ฉิบหาย แสดงให้เห็นว่า ในบรรดาอกุศลจิตทั้งหมด ๑๒ ดวง ที่เป็นอารมณ์ฉิบหายซึ่งเป็นสภาพที่น่าพอใจ ได้แก่เฉพาะโลกมูลจิต ๘ ดวงเท่านั้น ไม่มีใครปรารถนาโทสมูลจิต ทุกคนถามเสมอว่าเมื่อไรจะไม่มีโทสะ ไม่ชอบเลย โมหามูลจิตก็ไม่ใช่ที่ปรารถนาเหมือนกัน รวมทั้งทุกขกายวิญญาณด้วยสำหรับประเภทวิบากจิต แต่สำหรับประเภทอกุศลจิต ๑๒ ดวง ตัดโทสมูลจิตและโมหามูลจิต เฉพาะโลกมูลจิตประเภทเดียวเท่านั้นที่เป็นอารมณ์ฉิบหาย และเป็นอารมณ์อุปนิสสยปัจจัย เพราะว่าลักษณะของโลภะเป็นลักษณะที่

ผลิตเพลิน สนุก พอใจ เพราะฉะนั้น จึงเป็นอารมณ์นาธิปติ โดยลักษณะสภาพของ
เจตสิกคือโลกเจตสิกก็ดี หรือว่าโลกมูลจิตก็ดี เป็นสภาพซึ่งทุกคนพอใจ ติดใจ
ผลิตเพลินยินดี เพราะฉะนั้น จึงเป็นอารมณ์อนุสนธิสยปัจจัย

จิตไม่สามารถจะผ่านกระแสที่จะไม่ยินดีพอใจในโลภะนั้น ๆ เพราะฉะนั้น
โลกมูลจิตนั้น ๆ จึงเป็นอารมณ์อนุสนธิสยะ คือ เป็นอารมณ์ซึ่งมีกำลังที่ทำให้จิตและ
เจตสิกติด หรือยินดีต้องการในอารมณ์นั้นอยู่เรื่อย ๆ

นี่คือความต่างกันของอารมณ์นาธิปติปัจจัยและอารมณ์อนุสนธิสยปัจจัย
อารมณ์นาธิปติปัจจัย หมายถึงลักษณะสภาพของอารมณ์นั้นเป็นที่พอใจ แต่
ขณะใดก็ตามที่มีกำลังทำให้จิตเกิดติดหรือพอใจขึ้น ขณะนั้นนอกจากจะเป็น
อารมณ์นาธิปติปัจจัยแล้ว ก็เป็นอารมณ์อนุสนธิสยปัจจัยด้วย เพราะว่าเป็นอารมณ์ซึ่ง
เป็นที่อาศัยที่มีกำลังทำให้จิตติดหรือว่าพอใจ ใฝ่ใจเป็นพิเศษในอารมณ์นั้น

แสนโง่ก็มาแล้ว จะละอย่างไรในชาตินี้ชาติเดียว จะเป็นพระอรหันต์ชาตินี้
โดยไม่รู้อะไรเลย ไม่รู้กำลังของอารมณ์นาธิปติปัจจัยหรืออารมณ์อนุสนธิสยปัจจัยเลยว่า
ทุกวัน ๆ นี้ นอกจากอิฏฐนิพัตถนรูป คือ รูปที่ดีซึ่งเป็นที่พอใจ และนอกจากโลกมูลจิต
แล้ว จิตอื่นที่ดีก็เป็นอารมณ์นาธิปติปัจจัยด้วย เช่น มหากุศลจิต โดยสภาพแล้วเป็น
สภาพที่ดีแน่ กุศลจิตใครไม่ชอบ เป็นจิตซึ่งปราศจากโลภะ ปราศจากโทสะ ปราศจาก
โมหะ ประกอบด้วยอโลภะ ขณะใดที่กุศลจิตเกิดขณะนั้นไม่ติด ไม่ได้ติดในอารมณ์
ขณะใดที่กุศลจิตเกิดขณะนั้นมีอโลภะเจตสิกเกิดด้วย เป็นสภาพของจิตซึ่งผ่องใส สงบ
ปราศจากโลภะ โทสะ เพราะฉะนั้น โดยลักษณะแล้วกุศลจิตเป็นอารมณ์นาธิปติ-
ปัจจัย แม้มหากุศลหรือกามาวจรกุศลซึ่งเป็นกุศลขั้นที่เป็นไปในรูป ในเสียง ในกลิ่น
ในรส ในโณภูมัพพะ เพราะฉะนั้น กุศลจิตทั้งหมด ทั้งโลกียกุศลและโลกุตตรกุศล
เป็นอารมณ์นาธิปติปัจจัย แต่ต้องแยกอีกว่า สำหรับโลกียกุศลเป็นอารมณ์นาธิปติ-
ปัจจัยของจิตประเภทใด และโลกุตตรกุศลเป็นอารมณ์นาธิปติปัจจัยของจิตประเภทใด

ถ้าไม่เข้าใจความละเอียด สับสนอีก คิดว่ากุศลเป็นกุศลอีก เข้าใจผิด คิดผิด
เมื่อไร เมื่อนั้นไม่ใช่หนทางที่จะดับกิเลสอีกแล้ว เพราะฉะนั้น หนทางที่จะดับกิเลสเป็น

เรื่องละเอียด เป็นเรื่องที่จะต้องศึกษา เป็นเรื่องที่จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องชัดเจน เพื่อจะได้ไม่เป็นผู้ที่ประมาท และอบรมเจริญปัญญาให้เกิดขึ้นได้จริง ๆ เพราะแม้แต่กุศลจิตที่เป็นขั้นกามาวจร คือ เป็นไปในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมัพพะก็ยังมี ๒ ประเภท คือ มหากุศลจิตซึ่งประกอบด้วยปัญญา และมหากุศลจิตซึ่งไม่ประกอบด้วยปัญญา ซึ่งท่านผู้ฟังจะทราบได้ว่า ตัวของท่านกุศลประเภทใดเป็น อารัมมณาริบัติปัจจัย หรือเป็นอารัมมณูปนิสสยปัจจัย

ในชีวิตประจำวันของแต่ละคน เป็นขบวนการของจิต เจตสิก รูปเกิดดับสืบต่อสะสมมาเนิ่นนานแสนโกฏิกัปจนกระทั่งถึงขณะนี้ เพราะฉะนั้น จึงปรากฏว่าแต่ละบุคคลมีอุปนิสัยต่าง ๆ ตามปัจจัยต่าง ๆ บางท่านก็มีอุปนิสัย คือ มีอารัมมณาริบัติและอารัมมณูปนิสสยปัจจัยในทางอกุศลมาก เต็มไปด้วยโลภะในรูปไม่พอ ในเสียงไม่พอ ในกลิ่นไม่พอ ในรสไม่พอ ในโณภูมัพพะไม่พอ ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล เป็นแต่ละขณะจิตที่เกิดดับสะสมสืบต่อกำลังของปัจจัยต่าง ๆ

และสำหรับบางท่านซึ่งสะสมอุปนิสัยในทางกุศลมาบ้าง ก็ยังเป็นกุศลที่ต่างกัน เพราะว่าบางท่านเป็นผู้ที่ให้ทาน สละวัตถุได้ แต่ยังไม่มียารัมมณาริบัติปัจจัย หรือ อารัมมณูปนิสสยปัจจัยทางฝ่ายมหากุศลญาณสัมปยุตต์ คือ กุศลที่ประกอบด้วยปัญญา

เป็นชีวิตประจำวันของแต่ละคน ใช่ไหม ซึ่งท่านผู้ฟังจะเห็นได้จากญาติสนิท มิตรสหายทั่ว ๆ ไป บางท่านมีกุศลศรัทธาในการให้ทาน แต่ไม่สนใจที่จะศึกษาธรรมที่จะให้เข้าใจเหตุในผล เพราะฉะนั้น กุศลญาณวิปยุตต์สำหรับท่านผู้นั้น ขณะใดที่เกิดขึ้นก็เป็นอารัมมณาริบัติปัจจัยและเป็นอารัมมณูปนิสสยปัจจัยทำให้กุศลจิตเกิดขึ้นในขณะนั้น ฉะนั้น สภาพธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลจริง ๆ แล้วแต่อธิปไตยปัจจัยบ้าง เหตุปัจจัยบ้าง หรืออารัมมณาริบัติปัจจัยบ้าง อารัมมณูปนิสสยปัจจัยบ้าง

นิพพานเป็นอารัมมณาริบัติปัจจัย แต่ว่าเป็นเป็นอารัมมณูปนิสสยปัจจัยของใครบ้างแล้ว เวลาที่พูดถึงนิพพาน ทุกคนก็ต้องยกไว้ว่า เป็นอารมณ์ที่ประณีต ที่ดับ

กิเลส เป็นโลกุตตระ สงบอย่างยิ่ง เพราะว่าไม่เกิดขึ้น ไม่ดับไป ไม่สามารถที่จะเป็นที่ตั้งของความยินดีพอใจได้เลย เพราะฉะนั้น นิพพานปรมาตม์เป็นอรัณยณานิบัติปัจจัยโดยสภาพของนิพพาน แต่มีใครที่ต้องการนิพพานบ้างแล้วหรือยัง ถ้ายัง ก็ยังไม่เป็นอรัณยณานิบัติปัจจัย คือ ยังไม่มีกำลังมากที่จะทำให้จิตเริ่มชวนชวายนอบรมเจริญหนทางข้อปฏิบัติให้รู้แจ้งนิพพานได้

เพราะฉะนั้น ถึงแม้จะมีการฟังและเข้าใจว่า นิพพานเป็นอรัณยณานิบัติปัจจัยก็จริง แต่ขึ้นอยู่กับจิตว่า สภาพธรรมของนิพพานซึ่งเป็นอรัณยณานิบัติปัจจัยนั้นจะเป็นอรัณยณานิบัติปัจจัยให้จิตเริ่มที่จะประพฤติปฏิบัติ ศึกษา ชวนชวายนอบรมประจักษ์แจ้งในลักษณะของนิพพานหรือยัง

การที่จะบรรลุถึงนิพพาน ไม่ใช่ว่าอยู่ดี ๆ ไม่รู้อะไรเลย เพียงแต่ปรารภณาอยากจะได้ ก็ไปนั่งจดจ้องที่จะให้ถึงนิพพาน แต่ต้องเข้าใจว่า แม้แต่นิพพานซึ่งเป็นอรัณยณานิบัติปัจจัยนั้น ได้เริ่มเป็นอรัณยณานิบัติปัจจัยแก่มหากุศลญาณ-สัมปยุตต์แล้วหรือยัง เพราะว่าหลายท่านก็อาจจะได้ฟังและเห็นด้วยว่า นิพพานเป็นสภาพธรรมที่ดับกิเลส ซึ่งขณะที่คิดอย่างนั้นอย่าลืมอธิปัตติปัจจัยว่า เป็นอธิปัตติปัจจัยประเภทไหน เป็นฉันทาธิปัตติ หรือว่าเป็นวิริยาธิปัตติ หรือว่าเป็นจิตตาธิปัตติ หรือว่าเป็นวิมังสาธิปัตติ เพราะถ้าไม่มีเหตุผลมากกว่านั้น เพียงแต่ได้ยินได้ฟังว่า นิพพานเป็นธรรมที่ดับกิเลส ขณะที่มีความเห็นถูกต้องอย่างนั้น ขณะนั้นเป็นจิตตาธิปัตติได้ โดยที่ยังไม่ใช่วิมังสาธิปัตติ เพราะว่ายังไม่ได้พิจารณาไตร่ตรอง สอบทาน จนกระทั่งเห็นจริง ๆ ว่า การที่จะสามารถประจักษ์แจ้งลักษณะของนิพพานได้จริง ๆ นั้น จะต้องด้วยการนอบรมเจริญปัญญาอย่างไร

เพราะฉะนั้น แม้อารมณที่เป็นกุศล เป็นอรัณยณานิบัติปัจจัยของอกุศลก็ได้ เพียงขาดความรอบคอบเพียงเล็กน้อย โลภะเกิดขึ้น ในขณะนั้นก็เป็นอรัณยณานิบัติของอกุศลเสียแล้ว

เป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจละเอียดจริง ๆ จึงจะประจักษ์แจ้งได้ว่า สภาพธรรมทั้งหลายไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

อย่าลืม การที่จะให้นิพพานเป็นอารมณ์อุปนิสสยปัจจัย จะต้องเริ่มตั้งแต่ให้เป็นอารมณ์อุปนิสสยปัจจัยของมหากุศลญาณสัมปยุตต์ที่เข้าใจถูกในข้อประพฤติปฏิบัติ และอบรมเจริญไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะถึงอนันตรูปนิสสยปัจจัย และปกตูปนิสสยปัจจัย

